

ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ - ΤΕΧΝΗ - ΑΓΩΓΗ

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΚΑΘΕ ΜΗΝΑ

ΔΙΟΥΘΥΝΤΗΣ Λ. ΘΑΛΑΜΙΩΤΗΣ
ΕΚΔΟΤΗΣ Α. Ι. ΡΑΛΛΗΣ

ΕΠΙ ΤΗΣ ΥΛΗΣ Ι. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ
ΓΡΑΦΕΙΑ ΕΥΡΙΠΙΔΟΥ 6

ΤΕΥΧΟΣ 9-10 ΣΕΠΤΕΜΒΡΗΣ - ΟΚΤΩΒΡΗΣ 1934

Τ Α Ξ Ι Δ Ι

Στὰ βράχια τὰ τετράψηλα μουγγὰ βογγάει τὸ κύμα
καὶ μὲς τὸν τάραχο πετοῦν μὲ τοὺς ἀφροὺς οἱ γλάροι,
μὰ τὸ καράδι τὰ πανιά του ἀνοίγει καὶ σαλπάρει,
τοῦ ταξιδιοῦ του τ' ἄγνωστο γὰ̃ ξεδιπλώση νῆμα.

Ἔχει στὴ μάσκα τὸν καιρὸ καὶ χίλιοι δυὸ δαιμόνοι
λυγίζουσι τίς ἀντένες του καὶ ὀχιές σφυρᾶν στὰ ξάρτια!
Βουβοὶ γροικοῦν οἱ ναῦτες του γὰ̃ τρίζουσι τὰ κατάρτια,
καὶ ὁ καπετάνιος κυβερνᾷ γερμένος στὸ τιμόνι.

Μὲς στὴν ἀρμύρα τὴν πικρὴ, καὶ στοῦ πελάου τὴν ἄχνα
καθένας ἓνα του ὄνειρο ξεπροβοδάει στὰ μάκρη,
καὶ ὅσο τὸ ποῦσι ἂν φαίνεται στὸ μάτι του σὰ δάκρυ,
ἔραμα θεῖο σταλάζει του γαλήνη μὲς στὰ σπλάγγνα.

Κύθνος

ΠΕΤΡΟΣ ΒΛΑΣΤΑΡΗΣ

ΤΟ ΑΡΧΑΙΟ ΠΝΕΥΜΑ

Ἐναγεννιέται μέσα μου τοῦ Ἀπόλλωνα τὸ πνεῦμα,
πάλλεται ἢ φύση γύρω μου σὲ σφάνια μουσική,
καὶ ἀκολουθώντας ρυθμικά τὸ ἀχιδοσόλο νεῦμα
περνῶ μ' ἀνάλαφρο κορμί μιὰ πύλη μουσική.

Ἦχος καὶ φῶς ἀρμονικά συνταιριασμένα σέρνουν
τὸ νοῦ σὲ μέθη υπέρκοσμη, σ' ἔκσταση λυτρωμοῦ,
καὶ ἀπάνω στὸ τετράψηλο γιοφύρι τότε φέρνουν
ποῦ ἐνώνει μὲ τ' ἀχάλαστα τὸν κόσμον τοῦ χαμοῦ.

Ι. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

ΠΕΡΙ ΠΟΙΗΤΙΚΗΣ

(Συνέχεια από τὴν σελ. 197)

15

Ὅσο γιὰ τοὺς χαρακτήρες πρέπει νὰ προσέχωμε τέσσαρα πράγματα:

Πρῶτο καὶ σπουδαιότερο νᾶναι χρηστοί. Γιὰ νᾶχει χαρακτήρα [τὸ πρόσωπο] πρέπει, καθὼς εἶπαμε, τὰ λόγια ἢ οἱ πράξεις νὰ φανερώουν μιὰ ὀρισμένη προαίρεση, καὶ ἂν αὐτὴ εἶναι χρηστή, τότε κι' ὁ χαρακτήρας εἶναι χρηστός. Χαρακτήρας χρηστός ὑπάρχει γιὰ κάθε εἶδος ἀνθρώπου, γιατί ὑπάρχει καὶ γυναῖκα χρηστή καὶ δοῦλος, ἂν καὶ ἴσως τὸ ἓνα ἀπ' αὐτὰ τὰ εἶδη εἶναι κατώτερο καὶ τᾶλλον δλότελα φαῦλο.

Δεύτερο νᾶναι ταιριαστός, γιατί ὁ ἀνδρικός λ. χ. χαρακτήρας δὲν ταιριάζει σὲ μιὰ γυναῖκα.

Τρίτο νᾶναι ὅμοιος [μὲ τὸ χαρακτήρα τοῦ προσώπου, ὅπως τὸν ξαίρομε ἀπὸ τὴν παράδοση], γιατί καὶ τοῦτο εἶναι διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ νὰ κάνομε τὸ χαρακτήρα χρηστὸ καὶ ταιριαστό.

Τέταρτο σταθερὸς κι' ἂν τὸ πρόσωπο, ποῦ εἶναι ἀντικείμενο τῆς μιμήσεως εἶναι ἄστατο καὶ τοῦ δώσουμε τέτοιο χαρακτήρα, πρέπει νᾶναι σταθερὰ ἄστατο.

Παράδειγμα κακοῦ χαρακτήρα, ποῦ ἡ κακία του δὲν προέρχεται ἀπὸ ἀνάγκη, εἶναι ὁ Μενέλαος στὸν Ὀρέστη ἄπεπου κι' ἀταίριαστου, ὁ θρήνος τοῦ Ὀδυσσεά στὴ Σκύλλα κι' ὁ μονόλογος τῆς Μελανίππης ἄστατου ἢ Ἰφιγένεια «ἢ ἐν Αὐλίδι» γιατί ἡ Ἰφιγένεια ποῦ ἱκετεύει δὲ μοιάζει καθόλου μὲ τὴν Ἰφιγένεια τῆς συνέχειας.

Πρέπει καὶ στοὺς χαρακτήρες, ὅπως καὶ στὴ σύνθεση τῶν γεγονότων, νὰ ζητᾶμε πάντα τὴν ἀνάγκη ἢ τὴν πιθανότητα, ὥστε τὸ πρόσωπο μὲ τὸ δεῖνα χαρακτήρα νὰ μιλεῖ ἢ νὰ πράττει οὐμφωνα μὲ τὸ χαρακτήρα του κατὰ τοὺς νόμους τῆς ἀνάγκης ἢ τῆς πιθανότητας, ὅπως κι' ἡ διαδοχικὴ σειρά τῶν γεγονότων εἶναι ἢ ἀναγκαία ἢ πιθανή.

Εἶναι φανερό, πὼς κι' οἱ λύσεις τῶν μύθων πρέπει ν' ἀπορρέουν πάντα ἀπ' αὐτὸν τὸν μῦθο καὶ νὰ μὴ γίνονται μὲ τὸν «ἀπὸ μηχανῆς θεός», ὅπως στὴ Μήδεια καὶ στὴν Ἰλιάδα τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἀναχώρηση τοῦ στόλου. Τὸν ἀπὸ μηχανῆς θεὸς πρέπει νὰ τὸν χρησιμοποιοῦμε γιὰ τὰ γεγονότα, ποῦ συμβαίνουν ἔξω ἀπὸ τὸ δρᾶμα, ἢ ὅσα ἔγιναν πρὶν καὶ δὲν μπορεῖ νὰ τὰ ξαίρει ἀνθρώπος ἢ ὅσα θὰ γίνουν ὕστερα καὶ πρέπει νὰ προφητεῦτοῦν καὶ ν' ἀναγγελοῦν, γιατί οἱ θεοί, κατὰ τὴ γενικὴ γνώμη, τὰ βλέπουν ὅλα. Στὴ σειρά τῶν γεγονότων δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχει τίποτε ποῦ δὲν ἔχει τὸ λόγο του, ἂν ὅμως χρειάζεται, νὰ εἶναι ἔξω ἀπὸ τὴν τραγωδία, ὅπως στὸν Οἰδίποδα τοῦ Σοφοκλέους.

Ἐποὶ ἡ τραγωδία μιμεῖται πρόσωπα ἀνώτερα, πρέπει νὰ πάρομε παράδειγμα τοὺς καλοὺς ζωγράφους. Ὅπως ἐκείνοι ζωγραφίζοντας τὴ μορφή τοῦ καθενὸς τὸν κάνουν ὅμοιο, ταυτόχρονα ἔμωσ κι' ὠραιότερο, ἔτσι κι' ὁ ποιητής, ὅταν μιμεῖται

παράφορους ἢ δειλοὺς ἢ ἀνθρώπους πῶχουν ὁποιοδήποτε ἄλλο παρόμοιο ἐλάττωμα στὸ χαρακτήρα τους, πρέπει μ' ὅλο πούναί τέτοιοι νὰ τοὺς παρουσιάσει σπουδαίους, ὅπως τὸν Ἀχιλλέα ὁ Ἀγάθωνας κι' ὁ Ὀμηρος.

16

Τὶ εἶναι ἀναγνώριση τῶχομε εἶπη πρωιήτερα. Εἶδη τῆς ἀναγνώρισεως εἶναι τ' ἀκόλουθα. Πρῶτη κι' ἀτεχνότερη ἀπ' ὅλες, ποῦ τὴ μεταχειρίζονται ἔμωσ πολλὸ συχνὰ οἱ ποιητὲς γιατί δὲ βρίσκουν ἄλλη, εἶναι ἡ ἀναγνώριση μὲ τὰ σημάδια. Ἀπ' αὐτὰ ἄλλα εἶναι φυσικά, ὅπως «ἢ λόγχη ποῦ κρατᾶνε τὰ παιδιὰ τῆς Γῆς» ἢ τ' ἀστέρια στὸ Θυέστη τοῦ Καρκίνου, κι' ἄλλα ἐπίκτητα. Ἀπὸ τὰ ἐπίκτητα ἄλλα εἶναι τοῦ κορμιοῦ, ὅπως οἱ οὐλές, καὶ ἄλλα ἐξωτερικά, ὅπως τὰ περιδέραια ἢ ἡ σκάφη στὴν Τυρῶ.

Αὐτὰ μπορεῖ κανεὶς νὰ τὰ χρησιμοποιήσῃ καὶ καλὰ καὶ ἄσχημα. Ἔτσι λ. χ. τὸν Ὀδυσσεά ἄλλοιὼς τὸν ἐγνώρισεν ἢ τροφὸς ἀπὸ τὴν οὐλή κι' ἄλλοιὼς οἱ χοιροβοσκοί. Τοῦτο συμβαίνει γιατί ἄλλες γίνονται θεληματικά, γιὰ πιστοποίηση, κι' αὐτὲς εἶναι πάντα οἱ ἀτεχνότερες, ἄλλες πάλι, κι' αὐτὲς εἶν' οἱ καλύτερες, συμβαίνουν τυχαῖα καὶ συνοδεύονται μὲ περιπέτεια.

Κατόπι ἔρχονται οἱ ἐπινοημένες ἀπὸ τὸν ποιητὴ, ποῦ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι ἄτεχνες. Ὁ Ὀρέστης λ. χ. στὴν Ἰφιγένεια, ἀφοῦ γνώρισεν τὴν ἀδερφή του ἀπὸ τὴν ἐπιστολή, φανέρωσε κι' αὐτὸς ὅτι εἶναι ὁ Ὀρέστης, λέγοντας πράγματα ποῦ τὰ ἐπινόησεν ὁ ποιητής, ἀλλὰ δὲν ἀπορρέουν ἀπὸ τὸ μῦθο. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στὸν Τηρέα τοῦ Σοφοκλέους μὲ τὴ φωνὴ τῆς σαῖτας. Τρίτη εἶν' αὐτὴ ποῦ συμβαίνει μὲ τὴν ἐνθύμηση, δηλ. μὲ τὸ νὰ συγκινηθεῖ ὁ ἄγνωστος μόνις ἰδεῖ ἢ ἀκούσει κάτι, ὅπως στὰ Κύπρια τοῦ Δικαιογένη ὅπου ὁ ἄγνωστος μόνις εἶδε τὴ γραφὴ ἔκλαψε καὶ στὸν ἀπόλογο τοῦ Ἀλκίνου, ὅπου ὁ Ὀδυσσεάς ἀκούοντας τὸν κιθαριστὴ θυμήθηκε [τὰ κατορθώματά του] κι' ἐδάκρυσε κι' ἔτσι τοὺς ἐγνώρισαν. Τέταρτη εἶναι μὲ συλλογισμό, ὅπως στὶς Χοιφόρους, [ἔπου ἢ Ἠλέκτρα μαθαίνει] ὅτι ἦρθε κάποιος ποῦ τῆς μοιάζει, ἀλλὰ δὲν τῆς μοιάζει κανεὶς ἄλλος ἀπὸ τὸν Ὀρέστη, ἄρα αὐτὸς ἦρθε. Τέτοια εἶναι καὶ τοῦ σοφιστῆ Πολύτου γιὰ τὴν Ἰφιγένεια, γιατί εἶναι φυσικὸ νὰ κάμει ὁ Ὀρέστης τὸ συλλογισμό ὅτι κι' ἡ ἀδερφή του θυσιάσθηκε κι' αὐτὸς τώρα βρίσκει τὴν ἴδια τύχη. Καὶ στὸν Τυδέα τοῦ Θεοδίκτου, ὅπου [ὁ ἄγνωστος] συλλογίζεται, ὅτι ἐνῶ ἦρθε γιὰ νὰ βρεῖ τὸ γυιὸ του πεθαίνει ὁ ἴδιος καὶ στοὺς Φινειδες, ὅπου οἱ γυναῖκες μόνις εἶδαν τὸν τόπο, συλλογίστηκαν ὅτι ἦταν πεπρωμένο νὰ πεθάνουν, γιατί ἐκεῖ τίς εἶχαν ἐκθέσει.

Ἐπάρχει ἀκόμη καὶ μιὰ ποῦ στηρίζεται σ' ἓνα σφαλερὸ συλλογισμό τῶν θεατῶν, ὅπως στὸν «Ὀδυσσεά ψευδάγγελον» ἐκεῖ ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι μόνον ὁ Ὀδυσσεάς μπορεῖ νὰ τεντώσει τὸ τόξο καὶ κανεὶς ἄλλος εἶναι πλασμένος ἀπὸ τὸν ποιητὴ καὶ ὑποθετικός, γι' αὐτὸ καὶ τὸ συμπέρασμα ὅτι ἀπὸ τὸ τέντωμα τοῦ τόξου πρέπει ν' ἀναγνωριστῇ ὁ Ὀδυσσεάς δὲν εἶναι βέσιμο.

Καλύτερη ἀπ' ὅλες εἶν' ἐκείνη ποῦ τὴ φέρνει μόνη τῆς ἢ φυσικὴ ἐξέλιξη τῶν γεγονότων, ὅταν ἡ ἐκπληξη γίνεται ἀβίαστα, ὅπως στὸν Οἰδίποδα τοῦ Σοφοκλέους καὶ στὴν Ἰφιγένεια (γιατ' εἶναι φυσικὸ τὸ νὰ θέλει νὰ δώσει μιὰ ἐπιστολή). Αὐτὲς

δὲ χρειάζονται ἐπινοήσεις, σημάδια καὶ περιδέραια. Κατόπι ἔρχονται ἕσες στήριζονται ἐπὶ συλλογισμό.

17

Ὁ ποιητὴς πρέπει νὰ συνταιριάζει τὰ στοιχεῖα τῶν μύθων καὶ νὰ τὰ ἐπεξεργάζεται μὲ τὸ λόγο ἐξετάζοντας αὐτὰ ὅταν νὰ τὰ βλέπει μὲ τὰ μάτια του τῆ στιγμῇ ποὺ γίνονται· γιατί μόνον ἂν τὰ βλέπει τόσο καθυρᾶ, ὅταν νὰ βρέθηκεν ἐκεῖ καὶ νὰ τᾶεῖδε μόνος του, θὰ βρῖσκει κάθε τι ποὺ χρειάζεται καὶ δὲν θὰ τοῦ ξεφεύγουν τ' ἀταίριαστα. Φέρνω γι' ἀπόδειξιν τὸ σφάλμα ποὺ κατηγοροῦσαν στὸν Καρκίνο· ὁ Ἀμφιάραος δηλ. ξεπετειόταν ἀπ' τὸ ἱερὸ [ἀπὸ τὸ χάσμα τῆς γῆς ποὺ ἦταν ἀφιερωμένο σ' αὐτόν] ἀλλὰ οἱ θεατῆς δὲν ἔβλεπαν αὐτὴ τῆ λεπτομέρεια καὶ δὲν κατάλαβαν· αὐτὸ τοὺς ἔκαμε νὰ στενοχωρηθοῦν κι' ἔτσι δὲν πέτυχε ἡ παράσταση. Πρέπει ἀκόμη, ὅπου εἶναι δυνατὸ, νὰ συμπληρῶναι τὸ λόγο καὶ μὲ κατάλληλες ἐξωτερικὲς ἐκδηλώσεις, γιατί ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους ποὺ βρίσκονται σὲ ὅμοια ψυχικὴ κατάσταση μᾶς συγκινοῦν πολὺ περισσότερο αὐτοὶ ποὺ κατέχονται ἀπὸ τὸ πάθος τους· δηλ. μᾶς κάνει ν' ἀγανακτοῦμε καὶ νὰ ὀργιζόμαστε κείνος ποὺ φαίνεται ἀγανακτισμένος κι' ὀργισμένος ἀληθινά. Γι' αὐτὸ ἡ ποίησις ἀνήκει πρὸς πολὺ ὅς αὐτοὺς πῶχουν δυνατὸ μυαλὸ παρά ὅς ἐκείνοὺς πῶχουν μόνον ἔμπνευση, γιατί οἱ πρῶτοι πλάθουν τὸν ἑαυτὸ τους ὅπως θέλουν, ἐνῶ οἱ ἄλλοι παρασύρονται ἀπὸ τὴν ἔμπνευσή τους.

Ὁ ποιητὴς κι' ὅταν χρησιμοποιοῖ μύθους γνωστοὺς ἀπ' τὴν παράδοσιν κι' ὅταν συνθέτει δικούς του, πρέπει πρῶτα νὰ καταστρώνει στὸ νοῦ του τὴν ὑπόθεσιν κι' ἔπειτα νὰ προσθέτει ἐπεισόδια καὶ νὰ τ' ἀναπτύσσει. Γιὰ τὸ πῶς πρέπει νὰ καταστρώνει τὴν ὑπόθεσιν φέρνω παράδειγμα τὴν Ἰφιγένεια.

Μιὰ κόρη θυσιάστηκε κι' ἐξαφανίστηκε χωρὶς νὰ ξαίρουν πῶς αὐτοὶ ποὺ τὴ θυσίασαν. Μεταφέρθηκε σ' ἄλλη χώρα, ὅπου εἶχαν τὴ συνήθειαν νὰ θυσιάζον στὴ θεὰ τοὺς ξένους καὶ τὴν ἔκαμαν ἱέρεια γι' αὐτὲς ἀκριβῶς τίς θυσίας. Ὅστερ' ἀπὸ χρόνια τυχαίνει νὰ πάει ἐκεῖ ὁ ἀδελφὸς τῆς ἱέρειας (τὸ ὅτι τοῦδ' ὄνομα ἔχρησεν ὁ θεὸς νὰ πάει ἐκεῖ καὶ γιὰ ποῖα αἰτία καὶ γιὰ ποῖο σκοπὸ εἶν' ἔξω ἀπ' τὴν ὑπόθεσιν). Μόλις ἐπῆγε καὶ τὸν ἐπιάσαν κι' ἐπρόκειτο νὰ θυσιαστῆ φανέρωσε ποῖος ἦταν (εἶτε ὅπως τὸ παράστησεν ὁ Εὐριπίδης· εἶτε ὅπως ὁ Πολύτιδος, δηλ. λέγοντας μὲ τρόπο φυσικὸ ὅτι ἦταν πεπρωμένο νὰ θυσιαστῆ ὄχι μονάχα ἡ ἀδερφή του ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος) καὶ τοῦτο ἔφερε τὴ σωτηρία.

Κατόπι ἀφοῦ δώσει τὰ ὀνόματα στὰ πρόσωπα, νὰ προσθέσει τὰ ἐπεισόδια, φροντίζοντας νὰ ταιριάζουν στὴν ὑπόθεσιν, ὅπως λ. χ. ἡ τρέλλα τοῦ Ὀρέστη ποὺ προκάλεσε τὴ σύλληψή του κι' ὁ ἐξαγνισμὸς πῶφερε τὴ σωτηρία. Στὰ δράματα τὰ ἐπεισόδια εἶναι σύντομα, ἐνῶ στὴν ἐποποιίαν αὐτὰ δίνουν μάκρος στὸ ἔργο. Τῆς Ὀδύσσειας λ. χ. ἡ ὑπόθεσιν εἶν' αὐτὴ μονάχα· κάποιος λείπει ἀπὸ τὸ σπιτί του χρόνια πολλὰ· τὸν καττρέπει ὁ Πρωτεύδωνας κι' εἶναι μόνος· τὸ σπιτί του βρίσκεται σὲ κακὴ κατάσταση, γιατί οἱ μνηστήρες σπαταλοῦν τὴν περιουσίαν του κι' ἐπιβουλεύονται τὸ γυῖο του· τέλος ἀφοῦ ὑπόφερε πολλὰ ξαναγυρίζει φανερώνεται σὲ μερικὸς, ἐπιτίθεται ὁ ἴδιος, σκοτώνει τοὺς ἐχθροὺς του καὶ σώνεται. Αὐτὴ εἶναι ἡ ὑπόθεσιν· ὅλα ἄλλα εἶν' ἐπεισόδια.

(Ἡ συνέχεια στὸ ἄλλο φύλλον)

ΜΙΧΑΗΛ ΜΗΤΣΑΚΗΣ

Ὅταν μὲ τοῦ νοῦ μου τὰ φτερὰ ταξιδεύω πάνω στοὺς τάφους κάποιων ἀγαπημένων μου ποιητῶν καὶ συγγραφέων, δὲν ξέρω γιατί ἄθελά μου στέκω μὲ περισσότερη εὐλάβεια κοντὰ σὲ κείνους ποὺ ἡ Μοῖρα τόσο τοὺς ἀδίκησε. Μ' ἓνα πόνος ἀληθινὸ τότε ἀναλογίζομαι πόσα μαργαριτάρια θάχε σήμερὰ ἡ φτωχὴ μας φιλολογία, ἂν ἓνας Κρυστάλλης, ἓνας Μητσάκης, ἓνας Καμούσης, ἓνας Σπήλιος Πασαγιάννης καὶ κάποιοι ἄλλοι εἶχαν τὴν τύχην νὰ συμπληρώσουν τὸν κύκλο τῆς ζωῆς καὶ τῆς τέχνης τους. Καὶ σιγὰ-σιγὰ οἱ ὠραῖοι αὐτοὶ νεκροί, ὅπως ὅλοι οἱ ἀδικημένοι, μοῦ κατάντησαν πρὸς συμπαθητικοί. Τὸ ἔργο τους μὲ τραβάει. Κάθε τι ποὺ γράφεται γι' αὐτοὺς τὸ προσέχω ξεχωριστά. Σὰ νὰ μπορούσα μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ νὰ ἐπανόρθωνα τῆς Μοῖρας τὴν ἀδικίαν.

Κι' ἂν σήμερὰ καταπιάνομαι μὲ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Μητσάκη, τὸ κάνω, γιατί ἀπ' ὅλους αὐτοὺς τοὺς ἀγαπημένους μου νεκροὺς πάντα μοῦ φαίνεται ὅταν ὁ πρὸς τραγικὸς κι' ἴσως ὁ πρὸς μεγάλος. Ἴσως κι' ἡ κοινὴ Λακωνικὴ καταγωγὴ μας νὰ μοῦ μεγαλώνει τὴ συμπάθειαν. Γεννήθηκε στὰ 1860 στὰ Μέγαρὰ. Γιὰς τοῦ καθηγητῆ καὶ ἀνωτέρου διοικητικοῦ ὑπαλλήλου Ἀριστέδη Μητσάκη καὶ τῆς Μαριγῶς Π. Γιατράκου, κόρης τοῦ ἡρωϊκοῦ Σπαρτιάτη ἀγωνιστῆ τοῦ εἰκοσιένα. Μαθητῆς ἀκόμη στὸ Γυμνάσιον Σπάρτης ἔδειξε τὸ λογοτεχνικὸ καὶ δημοσιογραφικὸ ταλέντο του βγάζοντας χειρόγραφην τὴν ἐφημερίδα «Ταύγετος».

Στὸ Πανεπιστήμιον γράφτηκε στὴ Νομικὴ Σχολή, ἀλλὰ γρήγορα τὴν παράτησε. Μὲ τὴ γρηθὰ μητέρα του ἦλθε στὴν Ἀθήναν καὶ κάθησε στὴν ὁδὸν Ἀλωπεκῆς. Μὲ τὸ θέμα καὶ Χαράλαμπο Ἀννινο ἐκδίδουν τὸ σατυρικὸ «Ἄστυ», ὅπου δημοσιεύει ταχτικά πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ σατυρικὰ ἄρθρα μὲ τὸ ψευδώνυμον «Κράκ». Συνεργάζεται στὸ «Ραμπανά», στὸν «Ἀσμοδαῖο», στὴν «Ἐφημερίδα» τοῦ Κορομηλά, στὴν «Ἀκρόπολη», στὸ «Χρόνος», στὸ «Ἀττικὸ Μουσεῖο», στὸ «Ἐγκυκλοπαιδικὸ λεξικόν» τῶν Μπάρτ καὶ Χίρστ (ἱστορικὰ ἄρθρα) καὶ στὰ διάφορα ἡμερολόγια τῆς ἐποχῆς του.

Γιὰ λίγο καιρὸ βγάζει τὸ ἓνα ἕτερον ἀπὸ τ' ἄλλο καὶ δικὰ του σατυρικὰ φυλλά «τὸ Θόρυβον» καὶ τὴν «Πρωτεύουσαν».

Φίλος τοῦ Κρυστάλλη, τοῦ Δ. Ταγκόπουλου, τοῦ Κώστα Πασαγιάννη καὶ πολλῶν ἄλλων νεωτέρων του κρατοῦσε πάντα στοὺς κύκλους τῶν λογοτεχνῶν κάποια θέσιν ξεχωριστὴ γιὰ τὴ γερὴ μόρφωσή του, γιὰ τὸ ἐξαιρετικὸν ταλέντο του καὶ πρὸ παντὸς γιὰ τὸ μοναδικὸν του πνεῦμα.

Ὁ μακαρίτης διευθυντῆς τοῦ «Νουμά» Δ. Ταγκόπουλος στὰ «Φιλολογικὰ Πορτραῖτα» του μᾶς παρουσιάζει μὲ σύντομες γραμμὰς τὴ φυσιογνωμίαν του. «Πάντα μὲ τὸ ἴδιο χρῶμα ροῦχα, τὸ ἴδιο σχῆμα βεπούμπλικον, τὴ σφήναν τοῦ καλοφαλιδισμένου πάντα γενιοῦ του, τὴν ἀνασηκωμένην, ποὺ ἀντίκρυζε τὴν ἀκρὴν τῆς μύτης του, τὰ μάτια του τὰ μικρὰ, τὰ μυωπικὰ, τὰ γεμάτα περιέργειαν, ποὺ ἀδιάκοπα στρηφογυρίζανε δεξιὰ - ζερβά κι' ὅλα προσπαθοῦσαν νὰ τὰ ἴδουν καὶ νὰ μὴν τοὺς ξεφύγῃ τὸ παραμικρὸν ἀπὸ τὰ γύρῳ».

Ἐφυλλίζοντας κανεὶς τὴν ἱστορίαν τῆς Νεώτερης λογοτεχνίας μας πολὺ δύσκο-

λα θά βρει ισόπαλους του Μητσάκη, ίσως μονάχα ένα Ροῦδη κι' ένα Σουρῆ, στην ευστροφία και στη δηκτικότητα του πνεύματος. Τὰ ανέκδοτά του πλήθος. Πολλά έχουν πιά μείνει ιστορικά. Αναφέρουμε ἐδῶ μερικά παρμένα ἀπὸ τὸν Ταγκόπουλο. «Ἐνας νέος, ὁ μακαρίτης Μανώλης Γουβέλης, πού εἶχε τυπώσει τότε κάποιο δράμα «Τὸ πρῶτο σφάλμα», τὸ πῆγε μόνος του στὰ γραφεῖα τῆς «Ἐφημερίδος» ἀκριβῶς τὴν ὥρα, πού εἰντούσαν ἔλοι συγκεντρωμένοι, ὁ Δ. Κορομηλάς, ὁ Παλαμᾶς, ὁ Μπάμπης Ἀννίος, ὁ Μητσάκης καὶ ἄλλοι. Τὸ δράμα ἐπερνοῦσε ἀπὸ χέρι σὲ χέρι καὶ ὁ καθένας ἔλεγε καὶ ἀπὸ κάτι πειραχτικό, πού ὁ Γουβέλης δὲν τὸ ἄφηνε δίχως ἀπάντηση. Ἐπὶ τέλους τὸ δράμα ἔφτασε στὰ χέρια τοῦ Μητσάκη, πού τῷ φερε κοντὰ στὰ μάτια του τὰ μωπικά καὶ ἄρχισε νὰ διαβάζει ἀνάποδα τὸν τίτλο του.

Τὸ πρῶτο δράμα, σφάλμα εἰς πράξεις πέντε.

Ἄομηρικά γέλια ἀκολούθησαν τὸ ἀναποδογύρισμα τοῦ τίτλου καὶ ὁ ποιητής, ὅπου φύγει, φύγει. Πού νὰ ἀνθέξει σὲ τέτοιο τοπομαχικό!

Ἐνα ἐπίγραμμα τὸ στὸ μακαρίτη Κώκκο, πού εἶχε ἀνοίξει μαζί του φιλολογικό καυγᾶ στὴ «Νέα Ἐφημερίδα».

Τῶν μασκαράδων ποιητὰ
καὶ μασκαρὰ τῶν ποιητῶν.

Ἄλλο ἓνα στὸν μακαρίτη ποιητὴ Κώστα Ἐένο, ὅταν τὸν κατατάζανε σκαπανέα.

Τῶν μυταράδων βασιλιά, ὦ μυτοβασιλέα,

Γιὰ τὴ σκαπάνη μύτη σου σὲ κάμαν σκαπανέα.

Ἡ συνήθειά του νὰ δέχεται στὸ γραφεῖο του τοὺς φίλους του δλόγουμος πού ἔκανε τὸ ντροπαλὸ Κρυστάλλη νὰ κοκκινίζει, ἢ τηλεγραφικὴ ἀποστολὴ ἐνὸς διηγήματός του, τῆς «Παναγίας τῆς Μεγαλομάτας» στὸ μακαρίτη Κουσουλάκο, πού εἶχε τὴν ἀφέλεια νὰ τοῦ γράψῃ στὴν Κέρκυρα νὰ τοῦ στείλει τηλεγραφικῶς (δηλ. ὅσο μποροῦσε πιδ σύντομα) κάτι δικό του γιὰ ἓνα ἡμερολόγιο καὶ τόσα ἄλλα δείχνουν τὸν ἀνθρωπὸ Μητσάκη χαριτολόγο, τσουχτερὸ, εὔστροφο, ἀνοιχτόκαρδο, πνευματώδη, πού κι' ὅταν ἀκόμη ξαφνικά κι' ἀνεπάντεχα θύλωσε τὸ τόσο ξάστερο μυαλό του, καὶ μέσα σ' ἔλα του τὰ χάλια, δὲν ἔπαψε νὰ σπιθηροβυλάει.

Στὴν τρέλλα του ἀπάνω ἄλλαξε τ' ὄνομά του ἀπὸ Μητσάκης σὲ Μητάσκης καὶ ἀποροῦσε γιὰ τοὺς μαλλιαρούς δὲν τοὺς λένε «κομικούς», πούνε καὶ Ἑλληνικώτερο. Τέτοιο τὸ πνεῦμα τοῦ Μητσάκη, ὅπως γενικά μᾶς τὸ ζωγραφίζουν τὰ χαρακτηριστικά του ἀνέκδοτα, ὅπως πιδ ἔντονα, πιδ λεπτομερικὰ θὰ μᾶς τὸ χρωματίσει μιά προσεχτικὴ ἐξέταση τοῦ ἔργου του.

Εἰκοσιοχτὼ χρονῶν ἀκόμα, σὲ ἡλικία δηλ. πού ἄλλοι μόλις ἀρχίζουν τὸ λογοτεχνικό τους στάδιο, ὁ Μητσάκης ἦταν γιὰ τοὺς περισσότερους τῆς ἐποχῆς του μαίτρ. Μὰ τὴν ὥρα ἀκριβῶς, πού ἔλοι θὰ περιμέναν ἓνα τέτοιο πνεῦμα, μὲ δυναμωμένα πιά τὰ φτερά του νὰ πετάξῃ σ' ἀψηλότερες κορφές τῆς τέχνης, χτύπημα ἀνέλπιστο τὸ κατρακύλησε ἀγιάτρευτα λαθωμένο στῆς τρέλλας τὸ σκοτάδι. Κι' ἔτσι κατάντησε νὰ περνᾶει τίς μέρες του στὰ δημοσιογραφικὰ γραφεῖα, ὅπου σκότωνε τίς ὥρες του σχεδιάζοντας ἀκατάληπτους ἑλληνογαλλικούς στίχους καὶ τίς νύχτες του πότε στὰ δημοσιογραφικὰ τραπέζια, πότε στοὺς δρόμους καὶ κάποτε βρίσκοντας καταφύγιο ἀπ' τὴ βαρυχειμωνιὰ στὸ φιλόξενο δωμάτιο τοῦ κ. Φαλατῆς.

Ἐζησε ἀκόμα εἴκοσι χρόνια (1896—1916), ὡς πού πέθατε στὸ Δρομοκαῖτειο,

γιὰ νὰ καταντήσῃ ὁ περίελος τῶν παιδιῶν τοῦ δρόμου, αὐτὸς πού κανένας καὶ τίποτε δὲν ξέφευγε τὸ τσουχτερὸ πείραγμά του.

Σήμερα ἀπ' ἔλο τὸ ἔργο τοῦ Μητσάκη πιδ προσιτὸ στοὺς πολλοὺς ἀναγνώστες εἶνε οἱ δύο τόμοι, πού ἐκδοθήκανε ἀπ' τὸν οἶκο Γανιάρη καὶ Σια. Ὁ Ἄος ἐβγήκε στὰ 1920 μὲ τὸν τίτλο «Ἀθηναϊκὰ σελίδες» καὶ μὲ ἓνα ἀξιόλογο πρόλογο τοῦ μακαρίτη Δ. Ταγκόπουλου. Ὁ Βος στὰ 1922 μὲ τὸν τίτλο «Εἰς Ἀθηναῖος Χρυσοθήρας καὶ ἄλλα λογοτεχνήματα», πού γιὰ πρόλόγὸ του ἔχει τίς κριτικὲς τῶν σπουδαιότερων μᾶς λογοτεχνῶν γιὰ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ Ἄου τόμου καὶ γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Μητσάκη, παρμένη ἀπὸ τίς διάφορες ἐφημερίδες. Οἱ κριτικὲς αὐτὲς εἶναι γραμμένες μὲ ἐνθουσιασμόν. Ἐγὼ ξεχωρίζω δύο, τοῦ Κωστή Παλαμᾶ καὶ τοῦ Κώστα Παρορίτη.

Ἐδῶ ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω ὅτι ἡ ἐκδοσὴ αὐτὴ εἶνε ἢ πιδ εὐπρόσωπη ἀπ' ὅσες ἐκδόσεις Νεοελληνικῶν ἔργων ξέρω. Ἡ ἀπόφαση τοῦ ἐκδότη καὶ τοῦ Ταγκοπούλου ἦταν νὰ συμπληρώσουν τὰ «Ἄπαντα» τοῦ Μητσάκη μὲ δύο ἀκόμα τόμους τὰ «Κριτικά» καὶ τὰ «Παραλειπόμενα». Γιὰ τὸ ἔργο αὐτὸ ζητοῦσαν ἀπὸ ἔλους, ὅσοι εἶχαν διαφέρο νὰ μὴ λείψῃ τίποτε ἀδημοσίευτο, νὰ τοὺς στείλουν ὅτι εἶχαν τοῦ Μητσάκη, ἢ νὰ τοὺς ὀδηγοῦσαν πού θὰ μποροῦσαν νὰ βρῖσκον κάτι δικό του. Δὲν ξεύρω ὅμως γιὰ τί δὲν βγήκαν οἱ δύο αὐτοὶ τόμοι. Κι' ὕστερα ἀπ' τὸ θάνατό του, στὴν πιδ κρίσιμη στιγμή, πού θὰ τοῦδινε μιά ὀριστικὴ θέση στὴ νεοελληνικὴ φιλολογία, στάθηκε πάλι ἀτυχος ὁ συγγραφέας. Σ' ἔλη τὴ ζωὴ, μ' ἔλο πού πάσκισε, δὲ μπόρεσε νὰ βγάλῃ ἓνα τόμο. Τώρα κάπως τυχερώτερος, μὰ πάντα ὁ ἀτυχος, μὲ τὸ ἔργο του τὸ μισὸ στὰ κιτρινασμένα φύλλα τῶν σπάνιων παλιῶν περιοδικῶν. Κι' ὅσα μπορῶ νὰ κρίνω ἐγὼ, πού ξεφύλλισα ἔλα αὐτὰ τὰ περιοδικὰ, οἱ δύο τελευταῖοι τόμοι δὲ θὰ ὕστεροῦσαν καθόλου ἀπὸ τοὺς δύο πρώτους.

Δώδεκα διηγήματα καὶ μερικοὶ στοχασμοὶ στὸ τέλος εἶνε ἔλο τὸ περιεχόμενον ταῦ α'. τόμου.

Διαβάζοντας κανεὶς τὰ διηγήματα τοῦ Μητσάκη εἶνε εὐκολο νὰ παρατηρήσῃ—καὶ τὸ σημειῶνουν ἔλοι ὅσοι ἀσχολήθηκαν μὲ τὸ ἔργο του—ὅτι δὲν ἔχομε διηγήματα μὲ τίς σημερινὲς ἀπαιτήσεις τῆς διηγηματογραφίας. Τὴν πλοκὴ τῆς ὑπόθεσης, τὴν κεντρικὴ ἰδέα, πού πάντα ζητάει μ' ἔλα τὰ μέσα τῆς τέχνης του νὰ ἐξάρει ὁ συγγραφέας, τὸ χαρακτήρα, πού σιγὰ - σιγὰ βγαίνει ζωντανὸς μέσ' ἀπ' ἔλη τὴ δράση, τὴν ὑποβλητικότητα, πού μεταφέρει τὸν ἀναγνώστη ἀβίαστα στὸν ψυχικὸ κόσμον τῶν ἡρώων καὶ τὸν ταυτίζει μαζί του, τὸ γενικώτερο ἀντίκρουσμα τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, τὴν κάποια φιλοσοφία τῆς, ἔλα αὐτὰ λίγο τὰ προσέχει. Γι' αὐτόν, μπορεῖ νὰ εἰπεῖ κανεὶς, δὲν ὑπάρχουν στὴ φύση καὶ στὴ ζωὴ τίποτε ἄλλο ἀπὸ μοντέλλα.

Μοντέλλο θλιβερὸ τῆς ζωῆς ὁ γέρο - Ρουμελιώτης τῆς «Φλογέρας» πού ξέπεσε μὲ τὴν τραγικὴ του φλογέρα στοὺς δρόμους τῆς Ἀθήνας. Μοντέλλα ζωντανὰ τῆς ἀμέριμνης παιδικῆς ζωῆς οἱ μαθήτριες τοῦ «Ἰπὸ τὴν συκῆν», πού ἀραδιάζουν ἀπάνω στὴν πλάκα τῆς πεθαμένης τὰ ὀνόματά τους. Μοντέλλα ἑλληνικώτατα οἱ ἥρωες τῆς «Συζυγικῆς σκηνῆς». Μοντέλλα ἀντιπροσωπευτικώτατα τῆς ἐποχῆς του τὰ θεάματα τοῦ Ψυρρή, ὁ «Καυγᾶς», ἢ «Κυρὰ-Κώσταίνα». Μοντέλλο κωμικοτραγικὸ ἢ «Ἀρκοῦδα», πού σιγὰ σιγὰ ὁ συγγραφέας τὴν σημώνει στὰ σύνορα τοῦ συμβόλου.

Κάποιο κομμάτι της «'Αρκούδας» από τα λίγα που ξεφεύγουν τα συνηθισμένα μοτίβα της περιγραφής, ξεχειλίζει από το λυρισμό με ένα βαθύ μελαγχολικό αίσθημα. Κι' είναι ακριβώς το κομμάτι εκείνο, που ανεβάζει το δλο διήγημα προς το σύμβολο.

«Χόρεφε καλά, ταλαίπωρη άρκούδα, χόρεφε καλά, διὰ νὰ μὴ φάγη λακτισμοὺς ὁ πεινῆς σου! Χόρεφε γρήγορα καὶ χόρεφε θερμά, διὰ νὰ μὴ σοῦ ἀργάσουν τὸ τομάρι ἢ ξυλιές, Χόρεφε τεχνικὰ καὶ χόρεφ' εὐθυμα, διότι τὸ βράδυ, μέσα εἰς τὴν πνιγερὰν σὰς τρύπαν, ὅπου ἀγχεται τὸ στήθος σου, δὲν θὰ βρεθῆ οὔτε κὰν ἓνα κόκκαλον νὰ γλύψης! Χόρεφε ποικιλώτροπα, διότι θὰ δεθῆς σκληρότερα, καὶ ἰσχυρότερα θὰ σφίξῃ ὁ κνιμὸς τὴν μύτην σου! Χόρεφ' ἀρκούδα, χόρεφε, διὰ νὰ σὲ ἴδουν οἱ κυράδες τοῦ μεμακρυσμένου μαχαλαῖ, ποῦ σὲ κυττάζουν ἀπ' τὰς θύρας, ἀπὸ τὰ παράθυρα καὶ μειδιοῦν μὲ τὰ παράξενά σου τὰ καμώματα! Χόρεφ' ἀρκούδα, χόρεφε, νὰ διασκεδάσουν τὰ παιδόπουλα ὅπου πολιορκοῦν τὸν βλάχον καὶ τὴν ὀρχηστρίδα του, φαιδρὰ διὰ τὸ σπάνιον φαινόμενον, κι' ὅπου σὲ βλέπουν ἐκπληκτα καὶ σὲ περιεργάζονται καὶ σὲ θαυμάζουν, καὶ σ' ἐμπαίζουν καὶ χοροπηδοῦν τριγύρω σου κι' αὐτὰ, καὶ σὲ προσεγγίζουν ὅσον δύνανται, καὶ ποῦ - καὶ ποῦ ἐπιχειροῦν ν' ἀδράξουν τρίχες αἰφνιδίως καὶ διαίως ἀπὸ τὴν μαύρην σου προδιάν, καθὼς διαβαίνεις ἔμπροσθέν των! Καὶ ἂν ἀπὸ τὰ μάτια τὰ μικρά σου, κάποτε, τὰ θαμνωμένα, στιγμαῖον δνειρον ὀπτασίας διελαύνει, συλλογίσου, ὅτι ὑπάρχουν εἰς τὸν κόσμον καὶ ἄλλαι ἀλυσίδες, καὶ χονδρότεραι! Καὶ ἂν, ἐνίοτε, τὸ βλέμμα τὸ καμμύον σου, μ' ἔρωτα προσηλοῦται εἰς τοῦ ἀντικρῦ δουνοῦ τὰ πλάτη, σκέψου πῶς πρὶν νὰ κάμης κι' ἔν ἀκόμη βῆμα δι' ἐκεῖ, περισσότερ' ἀπὸ μίαν θενὰ εἶν' αἱ βάρδοι ποῦ θὰ σοῦ συντρίψουν τὰ πλευρά! Καὶ ἂν ἀπὸ τὸν σκοτισμένον νοῦν σου, καὶ τ' ἀσφυκτιῶντα στέρνα σου, καὶ τὴν ψυχὴν σου τὴν βασανισμένην, πόθος περνᾷ, ἀνάμνησις, ἐπιθυμία, μάταιον ὀρμέφυτον, ὦ! ἐνθυμήσου πῶς δὲν ἔχεις πλέον οὔτε νύχια κοπτερά, οὔτε ὀξεῖς ὀδόντας, οὔτε μῦς ἀδρούς, οὔτε ἀλκὴν πνευμόναν, οὔτε σφρῖγος αἵματος»!!

Θὰ μπορούσε τὸ κομμάτι αὐτό, κι' ἔτσι ἀνεξάρτητο, νὰ ἦταν ἓνα πολὺ ὠραῖο πεζογράφο.

Τὸ «Εἰς Ἀθηναῖος Χρυσοθήρας» τοῦ β' τόμου ξεφεύγει ἀπ' τὴ συνηθισμένη τεχνοτροπία τοῦ Μητσάκη. Εἶνε περισσότερο διήγημα ἀπ' τ' ἄλλα του ἔργα. Ὁ συγγραφέας μάλιστα τὸ πρῶτο δημοσίεψε γιὰ μυθιστόρημα, ἂν καὶ πιάνει μονάχα τριανταπέντε σελίδες. Ἐγὼ, ἀπ' ὅσα ὡς τώρα ἔχω διαβάσει, καμμιά ἄλλη διαφορά δὲ βρίσκω ἀνάμεσα στὸ διήγημα καὶ στὸ μυθιστόρημα ἀπὸ τὴν ἔκταση. Ἐδῶ ἡ περιγραφή ὑποχωρεῖ μπροστὰ στὸ διάλογο (ἀλάκερα διηγήματα τοῦ Μητσάκη δὲν ἔχουν διάλογο), ἡ ὑπόθεση ἔχει τὴν πλοκὴ της, ἡ κεντρικὴ ἰδέα διαφαίνεται ὀλοκάθαρα.

Ὁ ἀντιπροσωπευτικώτερος τύπος τῆς ἐποχῆς τῶν «Λαυρεωτικῶν» (τῆς ἐποχῆς, ποῦ ὅλοι οἱ Ἕλληνες γιὰ λίγο καιρὸ πιστέψανε πῶς ἡ χώρα τους εἶναι γεμάτη χρυσάφι), ὁ Μεγγλίδης, κι' ὕστερα ἀπὸ τὴ διάψευση τῶν χρυσῶν ἐλπίδων του ἐξακολουθεῖ νὰ τρέφεται μὲ τὴν ἔμμονη ἰδέα, ποῦ τοῦ κατανατὰ σιγὰ - σιγὰ πάθος, πῶς εἶναι κάτοχος ἀνεχτίμητου μεταλλείου. Κωμικοτραγικὴ ἢ θέση τοῦ χιμαιριστῆ ἥρωα, ποῦ ὁ συγγραφέας τὴν πλαισιώνει μ' ὄλα τὰ χαρίσματα ἐνὸς ἀληθινοῦ διηγηματογράφου.

Τὰ «Ἄλλα Λογοτεχνήματα» τοῦ δευτέρου τόμου εἶνε περιγραφές καὶ ταξιδιωτικὲς ἐντυπώσεις. Ξεχωρίζουν τὰ «Ἡμέρας Δύσις» καὶ τὸ περίφημο «Μιά φιλολογικὴ σελὶς εἰς δύο γλώσσας». «Ἡ θλίψις τοῦ μαρμάρου» στὴν καθαρεύουσα ἢ «Τὸ παράπονο τοῦ μαρμάρου» στὴ δημοτικὴ, ποῦ τὸ ἔδγαλε στὰ 1892 καὶ στίς δυὸ γλώσσες σὲ ἰδιαίτερο φυλλάδιο). Μὲ τὸ φυλλάδιο αὐτὸ θέλησε ν' ἀποδείξει τὴ θεωρία του γιὰ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα. Πίστευε δηλ. ὁ Μητσάκης πῶς ὁ ἱκανὸς συγγραφέας θ' ἔγραφε πάντα σπουδαῖα ἔργα, σ' ὅποια γλώσσα καὶ ἂν ἔγραφε εἶτε στὴ δημοτικὴ, εἶτε στὴν καθαρεύουσα, εἶτε στὴ μιχτὴ, ἀρκεῖ αὐτὴ ἡ γλώσσα νὰ εἶναι χτῆμα του.

«Τὸ Παράπονο τοῦ μαρμάρου», περιγραφή ἐνὸς σακατεμένου ἀγάλματος ἀρχαίου ἐφήβου, νομίζω πῶς εἶναι τὸ ἀριστούργημά του.

Ὁ θαυμασμὸς γιὰ τὴν πλαστικὴ τελειότητα κι' ἡ θλίψη γιὰ τὸ σακάτεμα τῶν ἀριστουργημάτων τῆς ἀρχαίας γλυπτικῆς δὲν πιστεύω ν' ἀποθανάτιστηκαν τόσο ἄδρα ἀπὸ τὴν πέννα ἄλλου Ἑλληνα πεζογράφου.

Ἡ «Ἡμέρας Δύσις» εἶνε ἡ πιὸ ποιητικὴ περιγραφή του. Ἀληθινὸ ἀραβούρημα, ποῦ ἡ ἀνατύγιά του θαμπώνει. Ἡ γλώσσα του ὄχι συνηθισμένη καθαρεύουσα, ἀλλὰ μιχτὴ μὲ περιόδους ἀλάκερες στὴ δημοτικὴ.

Στὸ μεγάλο μας ποιητὴ Κωστὴ Παλαμᾶ τὸ ἔργο τοῦ Μητσάκη θυμίζει τὸ Φιλδστρατο, συγγραφέα τοῦ 3ου αἰῶνα μ. χ. ποῦ περιγράφει πραγματικὲς ἢ φανταστικὲς εἰκόνες καὶ τίς κριτικᾶρει. Τοῦ βρίσκει ἀκόμα ἐπίδραση τῶν Γάλλων νατουραλιστῶν.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ Μητσάκης διάβαζε πολὺ τὴ γαλλικὴ φιλολογία καὶ βέβαια κάτι ἐπήρε ἀπ' τὴ Σχολή, ποῦ μεσορανοῦσε στὴν ἐποχὴ του. Σὲ μιά του κριτικὴ μάλιστα γιὰ τὸν Ξενοπούλο βρίσκει τὴν εὐκαιρία νὰ ἐκφράσει τὸ θαυμασμὸ του γι' αὐτὴ. Νατουραλιστὴ ὅμως δὲν μπορούμε νὰ τὸν εἰποῦμε, ὅπως οὔτε τὸν Καρκαβίτσα, οὔτε κανένα τῆς ἐποχῆς του. Δείχνουν πῶς ἦταν ἄνθρωποι μὲ γνήσιο ταλέντο, ποῦ ἤξεραν τὴ νὰ ξεδιαλέγουν ἀπὸ τὸ διάβασμά τους. Τόσο διαφορετικοί, βλέπετε, ἀπὸ τοὺς περισσότερους σημερινούς, ποῦ εἶνε θύματα τῆς τελευταίας Εὐρωπαϊκῆς παραγωγῆς, ἀμφίβολης ἀξίας τίς περισσότερες φορές. Τὸ Φιλδστρατο ἀμφιβάλλω ἂν τὸν εἶχε ποτὲ διαβάσει. Κάποια ἐντελῶς ἐξωτερικὴ ὁμοιότητά τους φαίνεται περισσότερο τυχαία. Ἀμφιβάλλω μάλιστα ἂν μελετοῦσε καθόλου Ἕλληνες κλασσικοὺς στὸ πρωτότυπο. Οἱ ἐξαντλητικὲς λεπτομέρειες στὴν περιγραφή, ποῦ πολλὲς φορές ἀδυνατίζουν τὸ σύνολο, ἢ ἔλλειψη αὐστηρῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ κάθε μέτρου στὰ ἐκφραστικὰ μέσα καὶ τὸ κάπως ρητορικὸ ὕφος του, εἶναι κληρονομίες ἀπ' τὸ Μηνιάτη καὶ τοὺς Γάλλους συγγραφεῖς.

Μεγάλῃ ἀξία, νομίζω, ἔχει καὶ τὸ κριτικὸ ἔργο τοῦ Μητσάκη. Κρίμα ποῦ δὲν μπόρεσε νὰ ἐκδοθῆ σὲ τόμο. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς σημερινούς μας κριτικούς θὰ παίρνανε θαυμάσια μαθήματα. Διαβάστε τίς λίγες γραμμὲς ἀπὸ τὴν κριτικὴ του γιὰ τὸν «Ὀρκο» τοῦ Μαρκοῦ κι' ὕστερα κάμετε μόνοι σας, τὴ σύγκριση «Παρ' αὐτῷ ἢ σκέψις καὶ ἡ μορφή αὐτῆς φαίνονται ὡς νὰ γεννῶνται ταυτοχρόνως, προσὸν ποιητοῦ, οὔτινος δὲν γνωρίζω ἄλλο ὑπέροχον. Αἱ ἐννοιαὶ ἐπιφοιτῶσιν αὐτῷ, ἀδραῖ, γενναῖαι, ἀνδρῖκαί, ὑπέροχοι. Καὶ ὁ στίχος ἀποδίδει αὐτάς, λαξευτής. εὐτορνος, φυσικός, ἐπιμελῶς σφυρηλατημένος, κυματόεις ἢ ὀρμητικός ἢ συνεσφγμένος ἢ παλ-

λόμενος άνευ κόμπου και πλήρης χυμού. Της έμπνεύσεώς του τὸ λιγηρὸν και εὐσταλὲς σῶμα περιβάλλει σχεδὸν αείποτε ἀντάξιον ἔνδυμα. Και ὑπὸ τὸν εὐφάνταστον ποιητὴν, τὸν ἀκάματον δημιουργὸν ἀνακαλύπτεις ἀνεπαισθήτως κατὰ στιγμήν τὸν εὐσυνείδητον ἐργάτην, τὸν ὑπομονετικὸν καλλιτέχνην».

Κάποτε βίαιος, σχεδὸν ὑβριστή-, ἔχι ὁμως και δούλος προσωπικῶν συμπαθειῶν ἢ ἀντιπαθειῶν. Χτυπάει ἀλύπητα και ἴσως κάπου-κάπου ἄδικα τὸν «Νικόλαον Σιγαλὸν» μυθιστόρημα τοῦ Ξενοπούλου. Ὁ ἴδιος ὁμως ὁ Ξενοπούλος πολὺ ἀργότερα διαλάλησε τὴν εὐγνωμοσύνην του στὴ σκιά τοῦ Μητσάκη γιὰ τὴ σωτηρία ἐκείνη κριτική του. Στὸ Ἐγκυκλοπαιδικὸ Λεξικὸ τοῦ Μπάρτ και Χίρστ τὸ κριτικὸ του ἄρθρο γιὰ τὸν Κάλβο και τὸ Ἱστορικὸ του γιὰ τὸν Καραϊσκάκη δύσκολα θὰ μπορούσαν νὰ συγκριθοῦν μὲ ἀνάλογα ἄρθρα τῶν σημερινῶν λεξικῶν.

Τὰ «Χρονικά» του στὸ «Ἄττικὸ Μουσεῖο», και τὰ σατυρικά του στὸ «Ἄστου» μὲ τὸ ψευδώνυμο Κράκ, φανερώνουν τὴν ἀληθινὴ σατυρικὴ φλέβα τοῦ Μητσάκη μὲ τὰ τσουχτερά και ἀμίμητα λογοπαίγνια του. Διαβάστε ἕνα κομμάτι ἀπὸ τὸν «Ὀνειροκρίτη» του και ζυγίστε το νὰ ἰδῆτε πόσους στίχους τοῦ Σουρή μπορεί νὰ ἰσοβαρίσει. «ΛΗΘΑΡΤΟΝ (Ἄν ἰδῆς ὅτι περιέπεσες εἰς) θὰ μελετήσης σύγγραμμα Ἑλληνος καθηγητοῦ Φιλοσοφίας».

Πρόσωπα και πράγματα πολιτικά, κοινωνικά, ἐπιστημονικά και φιλολογικά τῆς ἐποχῆς του δὲν ξεφεύγουν τὸν ἀλύπητο βομβαρδισμό του.

Ὅλο ὁμως τὸ διαλεχτὸ αὐτὸ ἔργο ἔχει ἕνα μεγάλο, ἕνα θανάσιμο ἐλάττωμα, ποὺ δὲν μπορούμε νὰ τὸ κρύψουμε μ' ἄλλο τὴ συμπάθειά μας γιὰ τὸ συγγραφέα. Δὲν εἶμαι ἀπὸ τοὺς νέους ἐκείνους, ποὺ διαγράφουν ὅλη τὴν προπολεμικὴ λογοτεχνία μας, γιὰτὶ λένε, δὲν μπορεί νὰ συγκινήσει τὸ μεταπολεμικὸν ἄνθρωπο. Ἀπεναντίας πιστεύω πὼς πάντα ὁ ἄνθρωπος ζῆ μὲ τίς ἴδιες ψυχικὲς λειτουργίες και πὼς πάντα θὰ συγκινεῖται ὅπου κι' ἂν θρίσκει τὴν ὁμορφιά. Εἶμαι ἀπὸ κείνους, ποὺ πιστεύουν πὼς ἀποκλειστικὸς σκοπὸς ὄλων τῶν κλάδων τῆς τέχνης εἶναι ἡ αἰσθητικὴ συγκίνηση, ποὺ γεννιέται ἀπὸ τὴν ὁμορφιά, τῶν ἀληθινῶν ἔργων. Γιὰ μένα ὑπάρχουν ἱκανοὶ και ἀνίκανοὶ πεζογράφοι και ποιητές, ποτε συγχρονισμένοι και ἀσυγχρονιστοὶ. Οἱ σχολὲς και τεχνοτροπίες λίγο μ' ἐνδιαφέρουν. Τὸ ἔργο τοῦ Μητσάκη, ὅπως πιστεύω πὼς τὸδειξα μὲ τὴν ἀνάλυσή του, κλείνει πολλὴν ὁμορφιά και ἐπομένως γεννάει τὴν αἰσθητικὴ συγκίνηση σὲ καθένα, ποὺ μπορεί νὰ συγκινήθῃ. Γιὰτὶ μὴν ξεχνᾶτε ὅτι ἡ σημερινὴ μηχανοποίηση τῆς ζωῆς μας (Κάποιες καινούργιες κοινωνικὲς θεωρίες τὴν ἀπομηχανοποιῶν) ἔχει κάμει πολὺ κόσμο ἀνάσθητο.

Γιὰ μένα τὸ μεγάλο ἐλάττωμα τοῦ Μητσάκη εἶναι ἡ γλῶσσα του. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ «Παράπονο τοῦ μαρμάρου» και τὴν «Παναγιά τὴ Μεγαλομάτα» ὅλο τὸ ἄλλο ἔργο του εἶναι γραμμὸ στὴν καθαρεύουσα. Ὁ Μητσάκης βέβαια δὲν ἔγραψε ποτε στὴν ὀρθόδοξη καθαρεύουσα. Μποροῦμε νὰ τὸν δάλουμε στὴν ἴδια κατηγορία μὲ τὸν Κάλβο και τὸν Παπαδιαμάντη. Μ' ὄλα ὁμως τὰ λαϊκὰ στοιχεῖα, ποὺ ἔχει ἡ γλῶσσα και τῶν τριῶν, μένει πάντα στὸ σύνολό της ἡ ψυχρὴ και φτιαστὴ και ἀποξενωμένη ἀπ' τὸ γλωσσικὸ αἰσθημα τῶν πολλῶν καθαρεύουσα.

Ἄς μὴ νομίσει κανεὶς πὼς ὅσα λέω ἔχουν αἰτία τους μονάχα τὸ φανατισμὸ μου γιὰ τὴν ἐπικράτηση τοῦ δημοτικισμοῦ. Αὐτὸ πιά εἶναι γεγονὸς, ποὺ κι' οἱ πιδ ἄν-

τιδραστικοὶ δὲ μπορούν νὰ τὸ ἀρνηθοῦν. Γλῶσσα, ποὺ κυριάρχησε πέρα γιὰ πέρα στὴ λογοτεχνία, ποὺ κάνει τόσες προόδους στὴν ἐπιστήμη και στὴν ἐκπαίδευση, ὡς ποὺ νὰ κυριαρχήσει: κι' ἐκεῖ, δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπ' τὸ δικό μου φανατισμὸ.

Σὰν ἐκπαιδευτικὸς ὁμως, ποὺ διδάσκω χρόνια τώρα στὸ Γυμνάσιο τὰ Νέα Ἑλληνικά, ἔκαμα μιὰ παρατήρηση. Τὰ καλύτερα διγγήματα τοῦ Παπαδιαμάντη και τοῦ Μητσάκη (τῶν μόνων ἀξίων πεζογράφων, ποὺ δὲν εἶναι δημοτικιστὲς) ἀφήνουν ψυχροὺς κι' ἀσυγκίνητους τοὺς μαθητές. Ἀπλούστατα γιὰτὶ δυσκολοκαταλαβαίνουν τὴ γλῶσσα τους. Κι' ἀκόμα περισσότερο γιὰτὶ δὲν τὴν αἰσθάνονται καθόλου. Δόστε τους ὁμως τὸ πιδ ἀδύνατο κομμάτι ἀπ' τίς «Παλιὰς Ἀγάπες» τοῦ Καρκαβίτσα ἢ ἀπὸ τὰ «Μεγάλα Χρόνια» τοῦ Βλαχογιάννη νὰ ἰδεῖτε τὴ διαφορά. Ἀπόδειξη ὅτι ὅσο πᾶμε και περισσότερο ἀποξενωνόμαστε ἀπὸ τὴ γλῶσσα τοῦ Παπαδιαμάντη και τοῦ Μητσάκη. Και πολὺ φυσικὸ μὲρα μὲ τὴν ἡμέρα νὰ λιγοστεύει τὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ τῶν δυὸ ἀληθινὰ διαλεχτῶν μας λογοτεχνῶν, ὡς ποὺ μιὰ μὲρα μονάχα ὁ Ἱστορικὸς τῆς Νέας μας Λογοτεχνίας θὰ τοὺς ξεφυλλίζει. Θὰ γίνεῖ και μ' αὐτοὺς ὅτι ἔγινε και μὲ τοὺς Φαναριώτες ποιητές. Μεγάλη θυσία ἀλήθεια γιὰ τὴ φτωχὴ μας πεζογραφία. Μὰ τί νὰ γίνεῖ; Κάθε πρόοδος θέλει και τίς θυσίες της.

Ὁ Παπαδιαμάντης ἔζησε και ὀλοκλήρωσε, μπορεί νὰ εἰπεῖ κανεὶς, τὸ ἔργο του. Μὰ δὲν εἶχε και τὴ δύναμη νὰ κάμει ὅτι ἔκαμε ἕνα: Ξενοπούλος. Νὰ λησμονήσει δηλ. τὸν παλὸ ἑαυτοῦ τοῦ σ' ἕνα σημεῖο, γιὰ νὰ τραβήξει τὸν καινούργιο φωτισμένο δρόμο του. Ὁ Μητσάκης, ἂν ζούσε, εἶμαι ἀπόλυτα βέβαιος πὼς πολὺ σύντομα θὰ τραβοῦσε τὸ δρόμο τοῦ δημοτικισμοῦ. Μᾶς τὸ δείχνουν τόσα σημάδια. Πάρτε τὸ ἔργο του μὲ χρονολογικὴ σειρά. Προσέχτε το και θὰ ἰδῆτε σιγὰ—σιγὰ νὰ φανερώνει καινούργιες παραχωρήσεις στὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ μας.

Πρῶτα στὸ διάλογο, ἀργότερα, στὶς «ταξιδιωτικὲς ἐντυπώσεις», και στὴν περιγραφή. Λέξεις και φράσεις ἔδω κι' ἐκεῖ μπορεί νὰ βρεῖτε ἀφθονες, γραμμένες σὲ τόσο διαφορετικὴ γλῶσσα τῶν «Ἀθηναϊκῶν σελίδων». Ἀφήστε τώρα, ποὺ τὴ γνώμη μας αὐτὴ τὴ δυναμώνουν και τὰ δυὸ κομμάτια, τὰ γραμμένα σ' ἀτόφια δημοτικὴ, ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω.

Εἶχε βέβαια τὴ γνώμη ὁ Μητσάκης πὼς ὁ ἀληθινὸς συγγραφέας μπορεί νὰ γράφει ὡραῖα ἔργα σ' ὅποια γλῶσσα θέλει, ἀρκεῖ νὰ τὴν ξέρει, κι' ἴσως δὲν εἶχε ἄδικο. Μὲ τὴ διγλωσση ἔκδοσῃ τοῦ «Παραπόνου τοῦ μαρμάρου» πέτυχε ν' ἀποδείξει τὴ θεωρία του. Ἡ ἐπιτυχία ὁμως αὐτὴ δὲν τοῦ ἀσφαλίζει και τὴ συμπάθεια τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ.

Ἡ καθαρεύουσα, γλῶσσα τεχνητὴ, ἴσως ἀπαραίτητη κάποτε γιὰ ὀρισμένες ἀνάγκες τοῦ ἔθνους, ἀχρηστὴ πιά τώρα χωρὶς ζωὴ και χωρὶς ἐξέλιξη, δὲν μπορεί παρὰ νὰ πάθει ἀπὸ μαρασμὸ. Ὁ λαὸς κι' οἱ μορφωμένοι ἀκόμα ὅσο πᾶνε και ἀποξενώνονται ἀπ' αὐτὴ κι' ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς, ποὺ τὴν ἀντιπροσωπεύουν φυσικά.

Τὸ γλωσσικὸ τους αἰσθημα δὲν τὴν ἀνέχεται και ἔτσι χάνονται και τὰ πολιτικὰ πετράδια, ποὺ κάποτε κρύβει. Ὅσο περνᾶει ὁ καιρὸς τους και πιδ λίγοι, οἱ εἰδικοί ἐρευνητές, θὰ ψάχνουν νὰ βροῦν τίς ὁμορφιὲς κάτω ἀπ' τὸ σάβανο μιᾶς πεθαμένης.

Ὁ ἄλλος κόσμος πολὺ σύντομα θ' ἀγνοήσει και τὴν καθαρεύουσα και τὰ ἔργα της.

ΓΚΑΙΤΕ

ΠΑΡΑΜΥΘΙ

(Συνέχεια)

Ἐκεῖ πού μιλοῦσαν, εἶδαν ἀπὸ μακριὰ τὸ μεγαλόπρεπο τῆς γέφυρας τόξο, πού ἔφτανε ἀπὸ τῆ μιὰ στήν ἄλλην ὄχθη, ἀστραφτερὸ καὶ θαυμαστὸ μέσα στὴ λάμψη τοῦ ἡλίου. Τὰ χάσανε κ' οἱ δυὸ πολὺ, γιατί ποτὲ δὲν εἶχαν ὄρεϊ τόσο λαμπρὸ τὸ γεφύρι.

Γιὰ ἰδῆς ἐκεῖ! εἶπε τὸ βασιλόπουλο. Λὲς καὶ δὲν ἦταν ἄλλοτε τόσ' ὄμορφο, σὰν ἐφαινότανε στὰ μάτια μας χτισμένο ἀπὸ λάσπη κι' ἀπὸ πρασιότη! Πῶς νὰ μὴ φοβᾶσαι πὰ νὰ πατήσης τὸ πόδι σου ἀπάνω του, τώρα πού φαίνεται σὰ νᾶναι ἀπὸ σμαράγδια καὶ χρυσόπρασά καὶ χρυσολίθους μ' ἀσύγκριτη ὄμορφιὰ καὶ πλοῦτο καμωμένο;

Κανείς ἀπὸ τοὺς δυὸ δὲν ἤξερε τὴ μεταβολὴ πού εἶχε πάθει τὸ φίδι· γιατί τὸ γεφύρι ἐκεῖνο ἦταν τὸ φίδι, πού κάθε μεσημέρι τεντώνονταν ἀπάνω ἀπ' τὸ ποτάμι, καὶ γινόταν ἔτσι μιὰ παράτολμη γέφυρα. Μὲ σεβασμὸ καὶ φόβο ἐπάτησαν ἀπάνω του οἱ διαβάτες καὶ ἀμίλητοι περᾶσαν ἀπέναντι.

Δὲν εἶχαν καλὰ-καλὰ πατήσει στήν ἀντίπερα ὄχθη, καὶ ἡ γέφυρα ἄρχισε νὰ τραντάζεται καὶ νὰ κουνιέται· σὲ λίγο ἀκούμπησε στήν ἐπιφάνεια τοῦ νεροῦ, καὶ παίρνοντας τὴν κανονικὴν του μορφήν τὸ πράσινο φίδι σύρθηκε στὴ στεριά κι' ἀντάμωσε τοὺς ταξιδιωτῆς. Κ' ἐκεῖ πού αὐτοὶ τὸ εὐχαριστοῦσαν κ' οἱ δυὸ τους γιατί τοὺς ἐπέτρεψε νὰ περᾶσουν τὸ ποτάμι ἀπάνω στήν πλάτη του, ἔννοιωσαν πὼς ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς τρεῖς τους θᾶτανε κι' ἄλλα πρόσωπα στὴ συντροφιά τους, πού ὡς τόσο δὲν μποροῦσαν νὰ τὰ ἰδοῦν τὰ μάτια τους. Ἀκούγανε τὸ φίδι ν' ἀπαντᾷ μὲ σφυρίγματα σὲ κάποια ἄλλα σφυρίγματα κοντὰ τους· ἐτέντωσαν καλὰ τ' αὐτὶ καὶ τέλος νὰ τί κατορθώσανε ν' ἀρπάξουν ἀπὸ τὰ λόγια πού ἀντάλλαζαν δυὸ φωνές.

—Θὰ πᾶμε πρῶτα νὰ περιδιαβάσουμε incognito μὲς στὸ περβόλι τῆς ὄραϊας Λίλιας, καὶ ἔπειτα, μόλις ἔρθῃ ἡ νύχτα καὶ γένουμε πάλι κάπως παρουσιάσιμοι, θὰ σὲ παρακαλέσουμε νὰ μᾶς συστήσης στήν ὑπερτέλεια ὄμορφιὰ. Θὰ μᾶς συναντήσης πέρα, στήν ὄχθη τῆς μεγάλης λίμνης.

—Σύμφωνοι, ἀποκρίθηκε τὸ φίδι· κ' ἕνας ἦχος σὰ σφύριγμα χάθηκε στὸν ἀέρα.

Οἱ τρεῖς μας ταξιδιωτῆς ἐκανόνισαν τότε μὲ ποιὰ σειρά θὰ παρουσιάζονταν στήν Πεντάμορφη, γιατί, ἂν καὶ μποροῦσαν πολλὰ πρόσωπα νὰ μαζευτοῦνε γύρω της, ἔπρεπε ὅμως ἕνας-ἕνας νᾶρχεται καὶ νὰ φεύγῃ, ἂν δὲν ἤθελε νὰ αἰσθανθῇ ζωηρότατους πόνους.

Πρῶτη ἡ γυναῖκα μὲ τὸ μεταμορφωμένο σκύλλο της μὲς στὸ καλάθι, ζύγωσε στὸ περβόλι κ' ἔψαξε ναῦρη τὴν Κυρά της, χωρὶς καὶ νὰ πολυδυσκολευτῇ, γιατί ἐκείνη τὴν ὥρα καθότανε στήν ἄρπα της καὶ τραγουδοῦσε· οἱ γλυκύτατοι ἦχοι γράφανε πρῶτα κύκλους στήν ἐπιφάνεια τῶν ἀτάραχων νερῶν τῆς λίμνης

κ' ἔπειτα ἐλαφροσεύανε, σὰν ἤρεμη πνοή, τὴ χλόη καὶ τὰ κλαριά. Μὲς σὲ μιὰν αἴθρα καταπράσινη κάτω ἀπὸ λίγα δλόλαμπρα καὶ φουντωμένα δέντρα καθόταν ἡ Πεντάμορφη, καὶ μόλις τὴν ἀντίκρουσε ἡ γερόντισσα ἔννοιωσε πάλι νὰ μαγεύονται τὰ μάτια καὶ τ' αὐτιά της καὶ ἡ καρδιά της, τόσο πού τὴν ἐζύγωνε γοητευμένη καὶ ὄλο ὠρμιζόταν ἀπὸ μέσα της, πὼς, ἀπὸ τότε πού εἶχε νὰ τὴ δῇ, εἶχε κερδίσει πάλι σ' ὄμορφιὰ· γι' αὐτὸ ἡ καλὴ γυναῖκα τῆς φώναξε ἀπὸ μακριὰ καὶ τὴ χαιρέτισε παινεύοντάς τη.

—Πόσο εἶμαι εὐτυχισμένη πού σὲ βλέπω! Τριγύρω σου ἀνοίγουν οἱ οὐρανοί! Μὲ τί χάρη ἀκουμπάει ἡ ἄρπα σου στὰ γόνατά σου, πόσο γλυκὰ τὴν ἀγκαλιάζουνε τὰ χέρια σου! φαίνεται σὰ νὰ λαχταράῃ στὰ στήθια σου νὰ πέσῃ! Τὶ τραφερώτατ' ἀντηχεῖ καθὼς ἐγγίζουν τὶς χορδὲς τὰ μακρουλά τὰ δάχτυλά σου! Ἄχ, τρισευτυχισμένο παλληκάρι, πού θὰ μποροῦσες νὰ πάρης τὴ θέση της!

Μ' αὐτὰ τὰ λόγια τὴν ἐζύγωσε· ἡ ὄραϊα Λίλια σήκωσε τὰ μάτια, ἄφησε τὰ χέρια της νὰ πέσουν κι' ἀποκρίθηκε.

—Μὴ μοῦ σπαράξεις τὴν καρδιά μὲ τὰ παράκαιρα παινέματά σου, καὶ νοιώθω πιὸ βαρειά τὴ δυστυχία μου! Νά, ἰδές, ἐδῶ στὰ πόδια μου κεῖται νεκρὸ τὸ ἄμοιρο καναρίνι μου πού ἄλλοτε τόσο εὐχάριστα συνώδευε τὰ τραγούδια μου, τῶχα συνηθίσει νὰ κάθεται ἀπάνω στήν ἄρπα μου, κ' εἶχα κατορθώσει νὰ τὸ μάθω νὰ μὴ μ' ἐγγίξῃ. Σήμερα ἐκεῖ πού τονωμένη ἀπὸ τὸν ὕπνο, ἐτόνιζα ἕνα ἦρεμο πρῶινὸ τραγούδι κ' ὁ μικρὸς μου τραγουδιστής, ζωηρότερος ὅσο ποτὲ ἄλλοτε, σκόρπιζε γύρω μου τὶς ἁρμονίες του, ὠρμησε ἕνα γεράκι ἀπάνω ἀπ' τὸ κεφάλι μου· τὸ καημένο τὸ πουλάκι μου, κατατρομαγμένο πετάει γιὰ νὰ κρυφτῇ στήν ἀγκαλιά μου, καὶ νοιώθω στὴ στιγμή τοὺς τελευταίους σπασμούς τῆς ζωῆς πού τὸ ἄφηγε. Ἄλλὰ τὸν ἤρε τὸ ληστή ἡ ματιά μου, καὶ τώρα σέρνεται παράλυτος πέρα, ἐκεῖ κάτω στήν ἀκρολιμνιά. Τί τῶφελος ὅμως γιὰ μένα ἡ τιμωρία του! Πάει πὰ τὸ ἀγαπημένο μου πουλάκι, καὶ τώρα ὁ τάφος του θ' αὐξήσῃ τὰ θλιβερὰ τοῦ περβολιοῦ μου κυπαρίσσια.

—Θάρρος! ὄραϊα μου Λίλια, τῆς φώναξε ἡ γυναῖκα, σφογγίζοντας κι' αὐτὴ κάποιο της δάκρυ, πού ἀνέβασε στὰ μάτια της ἡ ἀφήγησις τῆς δύστηνης κοπέλλας· κάνε καρδιά λιγάκι ἀκόμη, ὁ γέροντάς μου σοῦ παραγγέλνει πὼς πρέπει νὰ λιγοστέψῃς τὸν πόνο σου, καὶ τὴ μεγάλη σου τὴ δυστυχία νὰ τήνε πάρης γιὰ πρόδρομο τῆς μεγαλύτερης χαρᾶς, γι' αὐτὸ ἦρθε πὰ τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου. Καὶ ἀλήθεια, ἐξακολούθησε ἡ γερόντισσα, πράματα παραξένα οὐμβαίνουνε στὸν κόσμον. Γιὰ κοῖτα ἐδῶ τὸ χέρι μου τί μαῦρο πού ἔχει γίνει! Ἀλήθεια, πόσο πιὸ μικρὸ γίνηκε κι' ὄλας ἀπὸ τᾶλλο! Πρέπει νὰ κάνω γρήγορα, προτοῦ μοῦ σβύσει ὀλότελα. Ἄχ, γιατί νὰ κάνω τὸ χατήρι τῶν Τελωνιῶν, γιατί νὰ συναντήσω τὸν Γίγαντα, καὶ γιατί νὰ βουτήξω τὸ χέρι μου στὸ ποτάμι; Δὲν μπορεῖς νὰ μοῦ δώσης ἕνα κουνουπίδι, μιὰ ἀγγινάρα κ' ἕνα κρεμμύδι, νὰ τὰ πάω στὸ ποτάμι καὶ νὰ γίνῃ ἄσπρο τὸ χέρι μου ὅπως πρίν, πού νὰ μπορῶ καὶ δίπλα στὸ δικό σου νὰ τὸ κρατήσω;

—Κουνουπίδια καὶ κρεμμύδια θὰ τὰ κατάφερες νὰ βρῆς ἀκόμα· ἀγγινάρες ὅμως, τοῦ κάκου θὰ ζητοῦσες. Ὅλα τὰ φυτὰ μὲς στὸ μεγάλο μου περβόλι μῆτε

καρπὸ μῆτε λουλούδια κάνουν· μὰ κάθε κλωναράκι πὸν κόβω νὰ φυτέψω σὲ κάποιου ἀγαπημένου μου τὸν τάφο, ἀμέσως πιάνει καὶ πετάει ψηλὰ κλαριά. "Ὅλα τούτα τὰ ρουμάνια, τὰ χαμόκλαδα, τοὺς φράχτες, ὅλ' ἀλλοίμονό μου, ἔτσι τᾶχω ἰδεῖ νὰ μεγαλώνουν! Τὰ ἰσκιερὰ τούτα πεῦκα, οἱ ὀβελίσκοι τῶν κυπαρισσιῶν αὐτῶν, οἱ κολοσσοὶ τῶν ἰδρυῶν καὶ τῶν φράξων ἐκείνων, ὅλα ἦτανε μικρὰ κλωνάρια, θλιβερὰ ἐνθύμια φυτεμένα ἀπὸ τὸ χέρι μου σὲ χῶμα πὸν μονάχο του θὲ νᾶμενε γιὰ πάντα στεῖρο.

"Ἡ γερόντισσα δὲν πρόσεξε πολὺ στὰ λόγια τούτα· ὅλο τὸ χέρι της κοίταξε πὸν ὅσο πήγαινε φαινόταν νὰ μαυρίζη μπρὸς στὴν ὠραία Λίλια καὶ ἀπὸ στιγμή σὲ στιγμή νὰ γίνεται μικρότερο. Ἐκανε ν' ἀρπάξη τὸ καλάθι καὶ νὰ φύγη βιαστικά, ὅταν ἔξαφνα κατάλαβε πὸς εἶχε τὸ καλύτερο ξεχάσει. Σήκωσε ἀμέσως τὸ μεταμορφωμένο σκυλλὶ καὶ τὸ ἀκούμπησε κοντὰ στὴν πεντάμορφη χάμω στὴν πρασινάδα.

—"Ὁ ἄντρας μου, εἶπε, σοῦ στέλνει αὐτὸ τὸ ἐνθύμιο· ξέρεις πὸς τὸ πολῦτιμο αὐτὸ πετράδι μπορεῖς ἀγγίζοντάς το νὰ τὸ ζωντανέψης. Πολὺ θὰ χαρῆς δίχως ἄλλο μὲ τὸ καλὸ καὶ πιστὸ αὐτὸ ζῶο, καὶ μόνο ἢ σκέψη πὸς θᾶναι δικό σου, μὲ παρηγορεῖ ἀπὸ τὴ λύπη μου πὸν τὸ χάνω.

"Ἡ ὠραία Λίλια κοίταξε τὸ μορφο ζῶο μ' εὐχαρίστηση καί, κατὰ πὸν φαινότανε, μὲ θαυμασμό,

—Πολλὰ σημάδια ἀπαυτὰ μοῦρχονται νὰ μοῦ δώσουν κάποια ἐλπίδα, εἶπε. Μὰ δὲν εἶναι τάχα τοῦ φυσικοῦ μας τὸ ξεγέλασμα πὸν μᾶς κάνει νὰ φανταζόμαστε ὅτι κάποιο μεγάλο ἀγαθὸ πλησιάζει, τὴ στιγμή ἀκριβῶς πὸν ὅλες οἱ δυστυχίες μᾶς βρίσκουν μαζί;

Τί νὰ μοῦ κάνουν τὰ καλὰ πὸν μοῦρχονται σημάδια;
καὶ τοῦ πουλιῦ μου ὁ θάνατος κι αὐτὸ τὸ μαῦρο χέρι;
κι αὐτὸς ὁ σκύλλος, πὸν ὅμοια του δὲ βρίσκονται πετράδια;
Τάχα τὸ φῶς τοῦ λυχναριοῦ δὲ μοῦ τὸν ἔχει φέρει;

Μακριὰ ἀπὸ τίς ἀνθρώπινες τίς ἡδονὲς τοῦ κόσμου
ἄλλο δὲν ἔχω σύντροφο παρὰ τὸ μαῦρο πόνο.

Γιατί ὁ ναὸς στὸν ποταμὸ σιμὰ δὲ στέκει ἐμπρὸς μου;
χιτισμένο τὸ γεφύρι του γιατί δὲν ἀνταμώνω;

Τὸ τραγοῦδι αὐτὸ πὸν θᾶχε μαγέψει κάθε ἄλλον ἄνθρωπο καὶ πὸν ἡ ὠραία Λίλια τὸ συνῴδεψε μὲ τοὺς γλυκύτερους τόνους τῆς ᾠρας της, ἡ καλὴ γυναῖκα τᾶκουσε μὲ μεγάλη ἀνυπομονησία. Μὰ ἐκεῖ πὸν πήγαινε νὰ τὴν ἀποχαιρετήση, ἦρθε πάλι τὸ πράσινο φίδι καὶ τὴν ἐσταμάτησε. Εἶχε ἀκούσει τοὺς τελευταίους στίχους τοῦ τραγοῦδιου καὶ γιὰ τοῦτο εἶπε εὐθὺς στὴν ὠραία Λίλια γιὰ νὰ τῆς δώση θάρρος.

—"Ἡ προφητεία γιὰ τὸ γεφύρι πραγματοποιήθηκε· ρώτησε τούτη τὴν καλὴ γυναῖκα νὰ σοῦ εἰπῇ πόσο λαμπρὸ εἶναι τώρα τὸ τόξο του· ὅ,τι ἦτανε ἄλλοτε ἴσσης μουντὸς καὶ πρασίτης μονάχα, πὸν τὸ πολὺ-πολὺ στίς κόχες ἄφηνε νὰ περνᾶ τὸ φῶς, ἔγινε τώρα διάφανο πετράδι. Βήρυλλος δὲν ὑπάρχει λαμπερώτερος, μῆτε σμαράγδι μ' ὠραιότερο χρῶμα.

—Σοῦ εὐχομαι κάθε εὐτυχία, τοῦ ἀποκρίθηκε ἡ Λίλια· μόνο συγχώρεσέ με, πὸν δὲν μπορῶ νὰ θεωρήσω τὴν προφητεία ἐκπληρωμένη ἀκόμη. Πάνω ἀπὸ τὸ τόξο τοῦ γεφυριοῦ σου μόνο πεζοπόροι μποροῦν νὰ δισβοῦνε κι ὅμως μᾶς ἔχουν δώσει τὴν ὑπόσχεση πὸς ἄλογα κι ἀμάξια καὶ κάθε λογῆς ταξιδιωτὲς θὰ μποροῦν νὰ διαβαίνουν ὅλα μαζί τὸ γεφύρι, καὶ γιὰ τὴ μιὰ μεριὰ ἢ γιὰ τὴν ἄλλη. Ἡ προφητεία δὲ μιλάει καὶ γιὰ μεγάλα βάρθρα πὸν θ' ἀνεβοῦνε μόνα τους μὲς ἀπὸ τὸ ποτάμι;

"Ἡ γερόντισσα, πὸν εἶχε πάντα καρφωμένα τὰ μάτια στὸ χέρι της, τοὺς ἔκοψε τὴν ὁμιλία καὶ τοὺς ἀποχαιρέτησε.

—Στάσου μιὰ στιγμούλα ἀκόμη, τὴν παρακάλεσε ἡ ὠραία Λίλια· πάρε μαζί σου τὸ καημένο μου τὸ καναρίνι καὶ παρακάλεσε τὸ λύχνο νὰ τὸ μεταμορφώση σ' ὄμορφο τοπαζί· θὰ τὸ ξαναζωντανέψω ἐγγίζοντάς το, καί, μοζὶ μὲ τὸ σκυλλάκι σου, θὲ νᾶναι αὐτὰ τὰ δυὸ ἢ καλύτερὴ μου διασκέδαση. Μὰ τρέξε ὅσο μπορεῖς πὸν γρήγορα, γιατί ἄμα δύση ὁ ἥλιος θ' ἀρχίσῃ ἡ ἀνεπανόρθωτη ἀποσύνθεση τοῦ δυστυχισμένου ζῶου καὶ ἡ ὠραία συνοχή τῆς μορφῆς του θὰ διαλυθῇ γιὰ πάντα.

"Ἡ γερόντισσα ἔβαλε τὸ μικρὸ λείψανο μὲς στὸ καλάθι της ἀνάμεσα σὲ φύλλα τρυφερὰ κ' ἔφυγε βιασικῆ.

—"Ὅπως κι' ἂν εἶναι, εἶπε τότε τὸ φίδι, συνεχίζοντας τὴν κομμένη τους ὁμιλία, ὁ ναὸς ἐχτίστηκε.

—Δὲ βρίσκεται ὅμως δίπλα στὸ ποτάμι, ἀποκρίθηκε ἡ ὄμορφη.

—Καρτεράει ἀκόμη μὲς στὰ βάρθρα τῆς γῆς, εἶπε τὸ φίδι· εἶδα τοὺς βασιλιάδες καὶ τοὺς μίλησα.

—Πότε ὅμως θὰ σηκωθοῦν; ρώτησε ἡ Λίλια.

Τὸ φίδι ἀποκρίθηκε:

—"Ἀκουσα τὰ μεγάλα λόγια πὸν ἀντήχησαν μὲς στὸ ναό. «Ἦρθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου»!

Χαρούμενη γαλήνη ἀπλώθηκε στῆς ὄμορφης τὸ πρόσωπο.

—Τὰ καλὰ λόγια, τοῦ εἶπε, τ' ἀκούω σήμερα γιὰ δευτέρη φορὰ· πότε θὲ νᾶρθῃ ἡ μέρα νὰ τ' ἀκούσω καὶ τρίτη;

Σηκώθηκε, κι ἀμέσως μιὰ χαριτωμένη κοπέλλα βγήκε μὲς ἀπ' τὰ χαμόκλαδα καὶ πῆρε τὴν ᾠρα της. Τὴν ἀκολούθησε καὶ δευτέρη πὸν ἦρθε καὶ πῆρε τὸ σκαλιστὸ ἀπὸ ἐλεφαντοκόκκαλο σκαμνάκι, ὅπου καθόταν ἡ πεντάμορφη, τὸ κλείσει κ' ἔβαλε κάτω ἀπ' τὴν μασκάλη τὸ ἀσημένιο του μαξιλαράκι. Ἐπειτα παρουσιάστηκε καὶ τρίτη, κρατώντας μιὰ μεγάλη μαργαριταροκέντητη ὀμπρέλλα, καὶ καρτεροῦσε μήπως ἡ Λίλια τὴ χρειαστῇ γιὰ τὸν περίπατό της. Ἀνέκφραστη ἦταν τῶν τριῶν αὐτῶν παρθένων ἡ ὄμορφη καὶ ἡ χάρη, κι ὥστόσο ἄλλο δὲν ἔκαναν παρὰ νὰ μεγαλώνουν τὴν ὄμορφιὰ τῆς Λίλιας, γιατί ὅλοι ὁμολογούσανε πὸς δὲν μποροῦσαν οὔτε κἂν νὰ συγκριθοῦν μαζί της.

Στὸ μεταξὺ ἡ ὠραία Λίλια κοιτοῦσε μ' εὐχαρίστηση τὸ θαυμαστὸ σκυλλάκι. Ἐσκυψε, τὸ ἀγγίξε κ' ἐκεῖνο στὴ στιγμή πετάχτηκε πάνω. Κοίταξε γύρω του χαρούμενα, ἔτρεξε πάνω κάτω, καὶ τέλος ὤρμησε στὴν εὐεργετιὰ του, γιὰ

νά τῆς ἐκδηλώσῃ ὅλη του τὴ χαρά. Ἐκείνη τὸ πῆρε καὶ τῷσφιξε στὴν ἀγκαλιά της.

— Τί κρῦο πού εἶσαι ! τοῦ φώναξε· ἀλλ' ἂν καὶ ζῆς μὲ μισερὴ ζωὴ, ὡστόσο καλωσῶρισε κοντά μου. Θὰ σὲ λατρύω τρυφερά, θὰ παίζω μὲ χαρὰ μαζί σου, θὰ σὲ γεμίζω χάδια, κ' ἔτσι σφιχτὰ στὴν ἀγκαλιά μου θὰ σὲ σφίγγω.

Ἐπειτα τὸ ξανάφησε, τῷδιωξε πέρα, τὸ ξαναφώναξε νάρθη· ἔπαιξε τόσο χαριτωμένα μαζί του, ἔτρεχε τόσο χαρούμενα καὶ τόσο ἀθῶα μαζί του δῶ κ' ἐκεῖ στὴ γλῶσση, πού ὅποιος τὴν ἔβλεπε θὰ γοητευόνταν καὶ θὰ μοιραζόταν τὴ χαρὰ της, καθὼς πρὸ λίγου ἢ θλίψη της εἶχε σὲ κάθε μιὰ καρδιά γεννήσει τὴν συμπόνια.

Τὴν εὐθυμία της αὐτὴ καὶ τὰ χαριτωμένα της παιχνίδια, νὰ σταμάτησε μὲ τὸν ἐρχομὸ του τὸ θλιμμένο ἐκεῖνο παλληκάρι. Ζύγωσε πάντα ὁ ἴδιος καθὼς τὸν ἐγνωρίσαμε, μόνο πού ἡ ζέστη τῆς ἡμέρας φαινόταν νὰ τὸν ἔχει ἀκόμη περισσότερο ἐξαντλήσει, καὶ στὴν ἀγαπημένη του κοντὰ κάθε στιγμή γινόταν πιά χλωμός. Στὸ χέρι του βαστοῦσε τὸ γεράκι, ἡμερο, σὰ νᾶταν περιστέρι, καὶ μὲ κρεμασμένες τὶς φτεροῦγες.

— Δὲν εἶν' εὐγενικό, τοῦ φώναξε ἡ Λίλια, νὰ φέρνης μπρὸς στὰ μάτια μου τὸ μισητὸ αὐτὸ ζῶο, τὸ τέρας, πού μοῦ σκότωσε σήμερα τὸ μικρὸ τραγουδιστὴ μου.

— Μὴν τὸ καταριέσαι τὸ ἄμοιρο πουλί! ἀποκρίθηκε τότε τὸ παλληκάρι· κάλλιο μὲ τὸν ἑαυτὸ σου καὶ μὲ τὴ μοῖρα σου νὰ τᾶχης· ἄχ, ἄσε με νᾶχω κοντά μου τὸ σύντροφο τῆς δυστυχίας μου.

Στὸ μεταξὺ τὸ σκυλλάκι δὲν ἔπαυε νὰ παίζει μὲ τὴν πεντάμορφη, κ' ἐκείνη ἀπαντοῦσε πάντα μὲ χαρὰ στὶς τρέλλες τοῦ ἀγαπημένου της. Χτυποῦσε τὰ χέρια της γιὰ νὰ τὸ τρομάξῃ· ἔπειτα ἔτρεχε, γιὰ νὰ τὸ τραβήξῃ πάλι κοντά της. Τὸ κυνηγοῦσε νὰ τὸ πιάσῃ, ὅταν ἔφευγε, τὸ φόβιζε νὰ φύγῃ, σὰν πῆγαινε νὰ πέσῃ ἀπάνω της. Τὸ παλληκάρι κοίταγε βουβὸ κι ὄλο μὲ λύπη πιδὸ μεγάλη· ἀλλὰ στὸ τέλος, ὅταν ἐπῆρε στὰ χέρια της τὸ μισητὸ ἐκεῖνο ζῶο, πού τοῦ φαινόταν ἀποτρόπαιο καὶ τῷσφιξε στὴν ἄσπρη της ἀγκάλῃ, καὶ φίλησε τὸ μαῦρο ρύγχος του μὲ τὰ οὐράνια της τὰ χεῖλη, ἐξαντλήθηκε πιά ἡ ὑπομονὴ του καὶ τῆς ἐφώναξε ἀπελπισία γεμάτος.

— Τί σοῦ χρωστάω λοιπὸν ἐγώ, πού ἡ θλιβερὴ μου μοῖρα μὲ καταδικάζει νὰ ζῶ κοντά σου κι ὁμως, ἴσως γιὰ πάντα, χωρισμένος ἀπὸ σένα, ἐγὼ πού τᾶχασα ὄλα ἐξ αἰτίας σου, ἀκόμα καὶ τὸν ἑαυτὸ μου, τί σοῦ χρωστάω νὰ βλέπω μὲ τὰ μάτια μου ἓνα ἀφύσικο ἔκτρομα νὰ προκαλῇ τὴ χαρὰ σου, νὰ κερδίξῃ τὴν ἀγάπη σου καὶ ν' ἀπολαβαίνῃ τὰγκαλιάσματά σου; Εἶμαι ὑποχρεωμένος γιὰ καιρὸν ἀκόμη νὰ πηγαινόρχομ' ἔτσι, καὶ νὰ μετράω τὸ θλιβερὸ κύκλο τοῦ ποταμοῦ περνώντας μιὰ ἀπὸ δῶ καὶ μιὰ ἀπὸ κεῖ; Ὅχι, κρύβεται ἀκόμη μὲς στὸ στήθος μου μιὰ σπιθαμὴ τὸ παλιὸ ἥρωικό μου θάρρος· ἄς ἀστράψῃ ἀπ' αὐτὴν ἡ στερνὴ φλόγα τώρα! Ἀφοῦ μποροῦν νὰ γέρονουν στὴν ἀγκαλιά σου οἱ πέτρες, πέτρα κι ἐγὼ λοιπὸν ἄς γίνω· ἂν τᾶγγιγμά σου σκοτώνει, θέλω νὰ πεθάνω ἀπὸ τὸ χέρι σου.

(Ἡ συνέχεια στὸ ἄλλο φύλλο)

Η ΝΕΑ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ

ΔΙΑΓΝΩΣΤΙΚΗ ΙΑΤΡΙΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ

Τὰ τελευταῖα εἴκοσι χρόνια, ἡ Παιδαγωγικὴ Ψυχολογία, ἔχει ἐπιστημονικὰ ἐπεκταθῆ στὴν ἀνακάλυψη τῶν αἰτιῶν τῶν διαφορῶν ἐλαττωμάτων, στὴν πορεία τῆς μάθησης, καὶ ἔχει ἐφεύρει μερικὰ φάρμακα, καὶ ὑποδείξει μερικοὺς τρόπους θεραπείας, πού εἶναι τόσο ἐπιστημονικοί, ὅσο καὶ οἱ τῆς ἱατρικῆς. Ὡστε δυνάμεθα, τὸν κλάδο αὐτόν, πού ἀπασχολεῖται μὲ τὰ ἐλαττώματα καὶ τὶς θεραπείες αὐτῶν, νὰ ὀνομάσουμε Φαρμακευτικὴ ἢ Θεραπευτικὴ, ἢ καλύτερα Διαγνωστικὴ Ἱατρικὴ Παιδαγωγικὴ.

Ὅταν μᾶς παρουσιάζεται ἓνα παιδί, πού δὲν μπορεῖ νὰ διαβάσῃ ἢ δὲν μπορεῖ ν' ἀντιληφθῆ τὶς μαθηματικὲς ἔννοιες, τὶς γεωγραφικὰς, φυσικὰς ἔννοιες κλπ. ὀφείλουμε νὰ διαγνώσουμε καὶ ἐντοπίσουμε τὴν ἀκριβῆ αἰτία, τὴν ἀσθένεια, καὶ νὰ κάνουμε τὴν ἀνάλογη συνταγὴ ἀπαράλλαχτα ὅπως καὶ ὁ γιατρός. Φταίει ἡ ἀντίληψη, ἀλλὰ ἀντίληψη γιὰ ποιοὺ πράμα; Ὁ μαθητὴς πού δὲν ἔχει ἀντίληψη γιὰ τὴν Ἱστορίαν καὶ ἔχει ἀντίληψη γιὰ τὰ Μαθηματικά, ἔχει ἀντίληψη. Δὲ φταίει λοιπὸν ἡ ἀντίληψη, φταίει ἡ Ἱστορία· ἀλλὰ τί ἀκριβῶς ἐμποδίζει τὸ σχηματισμὸ τῆς ἀντίληψης τῶν ἱστορικῶν παραστάσεων καὶ ἐνοιῶν; Ἐδῶ εἶναι ὁ κόμπος.

Ἡ παλαιότερη Παιδαγωγικὴ ἔψαχνε γιὰ τὶς αἰτίαι, ὅχι ὁμως μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ ἀκρίβεια τῆς τωρινῆς, γιὰτὶ δὲν εἶτανε πειραματικὴ.

Ὁ Ἱπποκράτης, 25 αἰῶνες πρὶν, ἔστρεψε τὴν προσοχὴ τῶν γιατρῶν τῆς ἐποχῆς του, στὴν πρόληψη τῶν ἀσθενειῶν, παρὰ στὴν θεραπεία τους. Μιὰ ἀσθένεια προλαβαίνεται εὐκολότερα, ἀπὸ ὅσο θεραπεύεται. Ἡ ἱατρικὴ ἐπιστήμη τὸ ἐφαρμόζει αὐτὸ, ἰδιαίτερα τὰ τελευταῖα χρόνια, καὶ ὄλοι ξαίρετε τὰ καλὰ ἀποτελέσματα.

Ἐ λοιπὸν, ἓνα τέτοιο πράμα προσπαθεῖ νὰ κάνῃ καὶ ἡ σύγχρονη παιδαγωγικὴ, καὶ ὅπου δὲν μπορεῖ νὰ προλάβῃ τὸ κακὸ, φροντίζει νὰ θεραπεύῃ τὴν αἰτία. Τὸ ἐλάττωμα πρέπει νὰ προλαβαίνεται προτοῦ γίνεταί χρόνιο καὶ ἐπιζήμιο. Στὴν ἀνάγνωσιν π.χ. ὅταν τὸ παιδί μαθαίνῃ νὰ διαβάξῃ, ἀπὸ τὴν πρώτη τάξιν ὡς τὴν τετάρτην, νὰ μάθῃ τὴν τέχνην αὐτὴ τῆς ἀνάγνωστος καλά, νὰ γίνῃ κάτοχος, κύριος αὐτῆς, νὰ ὑπερπηδᾷ κάθε ἐμπόδιο, ὥστε, ὅταν ἀργότερα μελετᾷ τὴν Ἱστορίαν του, τὴ Γεωγραφίαν του, κλπ. νὰ μὴ βρεῖσκῃ προσκόμματα στὴν ἀνάγνωσιν, νὰ μὴ μαθαίνῃ τότε ἀνάγνωσιν, νὰ ἔχῃ μάθει ἀνάγνωσιν, καὶ τώρα ὁ νοῦς του νὰ εἶναι στὴν Ἱστορίαν καὶ ὄχι στὴν ἀνάγνωσιν.

Ἡ διδασκαλία τῆς ἀνάγνωστος εἶναι ἡ πολυπλοκώτερη ἀπὸ τὴ διδασκαλία ὄλων τῶν ἄλλων μαθημάτων, γιὰτὶ γύρω σ' αὐτὴ στρέφονται οἱ περισσότεροι νόμοι τῆς μάθησης. Ὅταν ὁ μαθητὴς διαβάξῃ βιολογίαν, βιολογία μαθαίνει, ἀλλὰ τὴ μαθαίνει μὲ τοὺς νόμους τῆς ἀνάγνωστος.

Ὁ συγχρονισμένος δάσκαλος ὀφείλει νὰ ξαίρῃ καλὰ ἔτσι τὴν ἐπιστήμη του, ὅπως καὶ ὁ γιατρός. Ὁ ὀφθαλμολόγος γιὰ νὰ βρῇ πού ἀκριβῶς εἶναι ἡ αἰτία τῆς

ασθένειας ή του έλαττώματος, πρέπει να μεταχειριστή το όφθαλμοσκόπιο. Μία εξέταση βέβαια δέν θα είναι αρκετή. Όφείλει να κάνει πολλές προσεχτικές εξετάσεις από διάφορες μεριές. Αν δέν μπορή ν' ανακαλύψη την ασθένεια, ή αφού ανακαλύψη την ασθένεια, δέν μπορή να έντοπίση την αίτια, θα καλέση φυσικά και άλλον ειδικόν, ή ειδικώτερο, προτού άπορρίψει τόν άρρωστο ως μη θεραπεύσιμο. Κάτι παρόμοιο πρέπει να κάνει και ο δάσκαλος θα μεταχειριστή όλα τα μέσα, πού έχει ανακαλύψει ή έπιστήμη του προτού βγάλει την πιδ συννητισμένη άποφαση, για τούς δικούς μας δασκάλους ιδιαίτερα, ότι «δέν είναι άξιος για τίποτα» προτού δηλαδή τόν άπορρίψει ως μη θεραπεύσιμο.

Καλά θα εΐτανε μάλιστα εάν κάθε σχολείο ή κάθε περιφέρεια, είχε ένα δάσκαλο ειδικευμένο να κάνει αυτή τη δουλειά, να κρατάη τις παρατηρήσεις του, να τις δημοσιεύη, και έτσι να μαζεύη υλικό για να το μεταχειρίζονται και στο μέλλον, σε άλλες όμοιες περιπτώσεις, και να βγάδουν και ψυχολογικά συμπεράσματα, χρήσιμα για τη παιδ. ψυχολογία.

Ο δάσκαλος, όφείλει να διακρίνη, όπως και ο γιατρός, πρώτα πρώτα, τα συμπτώματα της έλαττωματικότητας, ή ατέλειας, ή πλημμέλειας. Προτού άποφαινετα για το είδος της ατέλειας, πρέπει να κάνει ώρισμένα τέστ, με τα μέσα πού του παρέχει ή παιδαγωγική έπιστήμη, να περιορίζη και έντοπίζη την έλαττωματικότητα, και στο τέλος να γράφη τη συνταγή για το φάρμακο προς θεραπείαν. Έδώ άκριβώς πρέπει να προσέξη καλά, γιατί μερικές ασθένειες, όπως είναι τα εξανθήματα, παρουσιάζουν τα αυτά σχεδόν συμπτώματα. Το αυτό συμβαίνει και με τα έλαττώματα στην πορεία της μάθησης. Τα τελευταία χρόνια έχουν γίνει άπειρα πειράματα, και έχουν γραφή πολλά έργα και πραγματείες, από τις όποιες θα γράψουμε έμεϊς, ή κάποιος άλλος, πού άσχολείται με αυτά, το «Έγχειρίδιο μαθητικων Διαγνώσεων» για το όποιο μιλούμε παρακάτω.

Και όπως ο γιατρός, έτσι και ο δάσκαλος, ύπάρχει φόβος ν' άπατηθή από τα συμπτώματα, και να κάνει έσφαλμένη διάγνωση, πού θα την άκολουθήση άκατάλληλο φάρμακο, και συνεπώς άσκοπη ή θεραπεία. Ο τρόπος της θεραπείας θα βλάβη άντι να ώφελήση.

Ο δάσκαλος βέβαια δέν μπορεί να είναι ψυχολόγος, νευρολόγος, όφθαλμολόγος, ώτολαρυγγολόγος, παθολόγος, βιολόγος, κλπ. να γνωρίζη τούς νόμους της κληρονομικότητας, να είναι και κοινωνιολόγος, και οικονομολόγος, για να μπορή να έντοπίζη τις αίτιες του έλαττώματος, πού μπορεί ν' άνήκη σε μία ή περισσότερες από τις έπιστήμες αυτές. Η αίτια μιας παιδαγωγικής ατέλειας μπορεί να είναι στα νεύρα, στα μάτια, στο θυροειδή, στην κληρονομικότητα, μπορεί να είναι ψυχικής, κληρονομικής, φυσιολογικής, αλλά και οικονομικής φύσεως.

Έχει λοιπόν ανάγκη από ένα Έγχειρίδιο Διαγνωστικό, έπιστημονικό, όπου να βρούμη την κατάλληλη θεραπεία πού πρέπει ν' άκολουθήση, για το κάθε έλάττωμα, πού ανακαλύπτει. Το έγχειρίδιο αυτό θα είναι για το δάσκαλο, ό,τι εΐτανε το ευαγγέλιο για τούς παλαιότερους παπάδες, ό,τι είναι ή πυξίδα στον πλοίαρχο. Τα πορίσματα των ειδικων θα συνοψιστούν στο Έγχειρίδιο αυτό, με

άπλη καταληπτή γλώσσα, με άπλά καταληπτά παραδείγματα. Και πρò παντός πρέπει να είναι θετικά. Δίπλα στο κάθε σύμπτωμα να βρίσκονται οι αίτιες, τα έλαττώματα, οι θεραπείες.

Κάποτε θα παρουσιάζεται ανάγκη να γίνεται και καμμιά έγχείριση. Ένα μέλος θα πρέπει ν' άποκοπή. Ο δάσκαλος τότε, αν δέν μπορή να κάμη την έγχείριση μόνος του, θα πρέπει να καλή εις βοήθειά του, τούς ειδικώτερους, άλλοτε τούς γονείς, άλλοτε την Έκκλησία, και άλλοτε την Πολιτεία, όταν είναι φύσεως ήθικης ή οικονομικής.

Ο γιατρός κόβει ένα κομμάτι από τόν οργανισμό και το πετάει ως άχρηστο, όπως κάνει με τη σκληροειδίτιδα και τις άμυγδαλές ή με το μέρος πού έχει σαπίσει. Αλλά πρέπει να φροντίση να ράψη καλά το μέρος πού άποκόπηκε το περιττό όργανο, ώστε να θρέψη, πού μπορεί και να μη θρέψη. Άλλοτε βγάδει ένα όργανο του σώματος, το καθαρίζει, και το ξαναβάθει στη θέση του, ή το τοποθετεί λίγο παραπέρα. Κάτι άνάλογο πρέπει να γίνεται και στο σχολείο.

Ας πάρουμε για παράδειγμα μία μεθοδική ένότητα της Ίστορίας, έστω τη Γαλλική Έπανάσταση. Έπειτα πού τη διδάξαμε 3—4 φορές σε μία τάξη, βλέπουμε ότι έχουμε 60 ομοί άποτυχία. Τα παιδιά αυτά δέν μπορούν να καταλάβουν τα αίτια πού την ύποκίνησαν, να μπουνε στο νόημα, να τα χωνέψουν, να τα κάνουν δικά τους, και όχι να τα άποστηθίσουν. Ο δάσκαλος το βλέπει αυτό. Τι φταίει; Ίσως να μην έχη αρκετό, πλατύ περιεχόμενο. Ίσως να χρειάζοταν προηγούμενη εισαγωγική ύλη. Ίσως να πρέπει να ξαναχυθί σε καινούριο καλούπι, γιατί μπορεί να μην άνήκη στο πνευματικό επίπεδο των παιδιων της τάξης αυτής, και να πρέπει να τοποθετηθί σε άλλη άνώτερη τάξη, ίσως να φταίνε τα βιβλία, απ' όπου παίρνουν την άφομοιώσιμη ύλη. Ίσως ο δάσκαλος να μην έχη κάμη αρκετά πλατεία προσφορά, και οι μαθητές σκοντάφτουν στην άφομοίωση.

Ίσως να φταίνε τα παιδιά κλπ.

Η άπόφαση της διάγνωσης μπορεί να είναι να πεταχτή τελειωτικά ή ένότητα αυτή. Και αυτό είναι το φάρμακο. Το μέλος αυτό πρέπει ν' άποκοπή τελειωτικά, και να τοποθετηθί σε άλλη τάξη, και στη θέση του να τεθί άλλη ένότητα.

Δύο γυμνασιακά μαθήματα πού είχαν άπόλυτη ανάγκη από έγχείριση, ήσαν ή Ψυχολογία και ή Λογική. Η έπρεπε να γίνουν άπλουστερα και πολύ πλατύτερα, ή έπρεπε να πεταχθούν. Στα Άμερικανικά γυμνάσια δέν διδάσκονται. Τα δύο αυτά βιβλία ήσαν συνόψεις της Έπιστήμης για κάποιον τελειόφοιτο του Πανεπιστημίου για να περάση τις διδακτορικές του εξετάσεις. Τα παιδιά έπρεπε να τα άποστηθίζουν.

Το έπιστημονικό αυτό Παιδαγωγικό Διαγνωστικό Έγχειρίδιο, θα διαιρείται σε 4 μέρη: 1) Συμπτώματα και Διάγνωση. 2) Έντόπιση έλαττωμάτων. 3) Αίτιες. 4) Θεραπείες.

Ας πάρουμε ένα παράδειγμα από την άνάγνωση.

1. **Συμπτώματα και Διάγνωση.** Ο μαθητής Α είναι τώρα στην στή δημοτικού, αλλά δεν διαβάζει καθόλου καλά, και γι αυτό στενοχωριέται και αποφεύγει τη μελέτη. Είναι όμως καλός μαθητής και αγαπάει το σχολείο, και όλα τα μαθήματα. Είναι προσεχτικός στις παραδόσεις, δεν απουσιάζει, ήθικός, κλπ. Έπειδή είναι ελαττωματικός στην ανάγνωση, αδυνατεί να μορφώσει ορθές αντιλήψεις στην Ιστορία, στη γεωγραφία κλπ. Δεν έχει κάνει τη προσαρμογή της ανάγνωσης στις κατώτερες τάξεις.

2. **Έλαττώματα.** Η διάγνωση αποκάλυψε ότι ο αριθμός των εγκαθιλώσεων των ματιών του σε ώριμα γραμμάτια ή λέξεις στην κάθε γραμμή, είναι μεγάλος. Όπως διαβάζει τη γραμμή, το μάτι του πέφτει πάνω σε δέκα ώριμα σημεία της γραμμής, λέξεις, γραμμάτια, ή κενές αποστάσεις μεταξύ των γραμμάτων, αντί να πέσει πάνω σε 2 ή 3 μόνον, που είναι το κανονικό. Κάνει δέκα σταθμούς, αντί να κάνει τρεις, και αυτό είναι σοβαρό έλαττωμα. Έπειδή η έννοια μορφώνεται στο σταθμό, στην τελεία, ο μαθητής συλλαμβάνει μικρές έννοιες κάθε φορά, που δεν κάνουν έννοια. Τουτό εμποδίζει υπερβολικά, ή καλύτερα καθιστά αδύνατο τον σχηματισμό της ολικής έννοιας, της πρότασης και το αποτέλεσμα είναι να μη μπορεί να πιάσει τις γενικές έννοιες του κεφαλαίου, και τις γενικότερες έννοιες του μαθήματος.

3. **Αιτίες.** Η σπιθαμή του της αναγνώρισης των φράσεων ή προτάσεων είναι πολύ μικρή. Δηλαδή κάθε ματιά αρπάζει μία λέξη, αντί ν' αρπάξει 3 και 4 λέξεις. Κάθε του πιασιά, να πούμε, είναι πολύ στενή, πολύ μικρή. Το φυσιολογικό ή και επίκτητο αυτό έλαττωμα είναι η αιτία της έγκεφαλικής (διανοητικής ή νοερης) σύγχυσης. Βρήκαμε λοιπόν δύο αιτίες: στενή σπιθαμή αναγνώρισης και ψυχική σύγχυση. Η ψυχική ή διανοητική σύγχυση προέρχεται από τη στενή σπιθαμή αναγνώρισης. Όστε η στενή σπιθαμή είναι η αιτία, η διανοητική σύγχυση είναι το αποτέλεσμα, (το έλαττωμα). Και πάλιν, διανοητική σύγχυση είναι η αιτία, αδυναμία να μορφώσει γενικές έννοιες είναι το αποτέλεσμα (το έλαττωμα).

4) **Θεραπεία.** Έδώ χρειάζεται δουλειά. Ασκήσεις με πλατύτερες έννοιες για ν' αναπτυχθή ταχύτητα αναγνώρισης, για τις οποίες θα χρειασθούν 2—4 βδομάδες. Αφού αναπτύξει σχετική ταχύτητα στην ανάγνωση, χρειάζεται ασκήσεις για τη σύλληψη πλατειών εννοιών, στην αρχή με στενές και απλές έννοιες και με τον καιρό, πλατύτερες έννοιες. Ο δάσκαλος έδω μπορεί να μεταχειριστή όλα τα μέσα και τεχνάσματα που του παρέχει η ψυχολογία της ανάγνωσης. Επίσης μπορεί να κάνει χρήση όλων των έρεθισμάτων, όπως είναι η περιέργεια, ή συζήτηση, ή κοινωνική έπιδοκίμασία, ή γνώση της έπιτυχίας, ή ευρεία ανάγνωση πολλών έργων τροχάδην, ή γνώσια άμηχανία κλπ. και άλλα πολλά ψυχοκίνητρα, που θα βρη στις «Σύγχρονες Αμερικάνικες Παιδαγωγικές Θεωρίες» του γραφοντος το παρόν. (Τεύχος Ιον σελ. 64—76 Αθήναι 1933 έκδ. Ράλλη).

Κάθε άνθρωπος έχει μέσα του και προοδευτικές και συντηρητικές τάσεις. Αν η κοινωνία που ζει είναι προοδευτική, οι προοδευτικές του τάσεις ξεγειρονται και εκδηλώνονται, αν είναι συντηρητική, παθαίνουν άτροφία. Του μαθητού ή κοινωνία, κατά μέγα μέρος, είναι το σχολείο. Όταν ο δάσκαλος ξαίρη τις

αιτίες, που γεννούν τα έλαττώματα. Θα προλαβαίνει τη γέννησή τους και μάλιστα σε πολλή μικρή ηλικία, στην αρχή της πορείας της μάθησης.

Παλινδρομικές κινήσεις των ματιών, καθώς και μεγάλος αριθμός εγκαθιλώσεων, είναι έλαττωμα. Η αιτία του έλαττώματος αυτού μπορεί να είναι «διανοητική σύγχυση». «Διανοητική σύγχυση» πάλιν, είναι έλαττωμα, και η αιτία του έλαττώματος αυτού ένδέχεται να είναι φυσιολογική, ψυχική, οικογενειακή, κλπ. Η φυσιολογική αιτία βέβαια είναι έλαττωμα, και η αιτία αυτή ένδέχεται να είναι ο θυροειδής, και μπορεί να είναι θεραπεύσιμη.

Μία από τις αιτίες λοιπόν για τις παλινδρομικές κινήσεις του ματιού στην ανάγνωση είναι η «διανοητική σύγχυση». Παλινδρομικές κινήσεις είναι και έλαττωμα, το όποιο προκαλεί διανοητική σύγχυση. Η διανοητική σύγχυση μπορεί να προέρχεται από έλλιπη μορφωτική ανάπτυξη του παιδιού, να μην έχει δηλαδή αρκετές γνώσεις για να συλλάβη τις έννοιες του υλικού που διαβάζει, ή το υλικό να είναι άνωτερο των πνευματικών δυνάμεων της ηλικίας του. Το έλαττωμα αυτό ένδέχεται να έχει τις ρίζες του σε οικογενειακές άνωμαλίες. Στις ώρες της μελέτης του μπορεί να διακόπτεται κάθε λίγο και λιγάκι, από μαλώματα, συγχύσεις, που τυχόν γίνονται μεταξύ των γονέων του, των αδελφών του κλπ. που τον αναγκάζουν να διακόπη τη μελέτη του, να χάνη τη συνοχή, και να συγχύζεται. Όστε μπορεί να είναι και επίκτητο. Όταν τύχη να είναι οικονομική ή αιτία, μπορεί να θεραπευθή με τα μέσα που παρέχει η πολιτεία στα πολιτισμένα και πλούσια κράτη.

Πολλά από τα έλαττώματα που επιτρέπει το σχολείο να σχηματίζονται, γίνονται άρογότερα επικίνδυνα και πολύ έπιβλαβή στην κοινωνία. Το Έγχειρίδιο των μαθητικών Διαγνώσεων εύχόμεθα να βρεθίη στα χέρια των δασκάλων πολύ ένωρίς.

Γ. Ν. ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

Σικάγο. Οκτώβρης 9. 1934

Ο. LEMARIE

ΤΟ ΠΑΙΓΝΙΔΙ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

(Συνέχεια από το προηγούμενο)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΔΕΚΑΤΟ

Τα σκηνικά παιγνίδια.

Πριν δη κωμωδίες το παιδί έσύνθεσε κι έπαιξε τέτοιες μόνο του. Να βρίσκουν τα πρόσωπα, να δίνουν ένα ρόλο στα πρόσωπα και στα πράγματα είναι μία από τις μεγαλύτερες διασκεδάσεις των μαθητών και προ πάντων των μαθητριών. Αντιγράφουν (ή μάλλον παραποιούν γιατί ξαίρουν πως είναι «για να γελάσουν»), τις σοβαρές σκηνές της καθημερινής ζωής. Παίζουν το σχολείο, τον έμπορο, το τραπέζι, τις βίβλιτες... θα κάμουν τα βαφτίσια της κούκλας των και μάλιστα τον ένταφιασμό της. Αυτό ζητά φυσικά ένα θέμα γενικό και μία διανομή ρόλων ή σύνθεσή του είναι ελεύθερη, το έργο είναι άποσχεδιαστό και οι λεπτομέρειες του είναι λίγο διαφορετικές.

Παίρνουν το έξωτερικό από τις θρησκευτικές τελετές και τις παίζουν χωρίς καμιά λεπτολογία. Δεν έχουν καθόλου στο νοῦ τους να τις κοροϊδέσουν, διασκεδάζουν μόνον με την αναπαράστασή τους σε μικρογραφία. Οργανώνουν μία λιτανεία και γι' αυτήν βρί-

την καρέλα πλαγιαστή, το παιδί κάθεται ανάμεσα στα δύο της πόδια και να που βρίσκειται σε πλοίο! Το χαλί είναι μια πλατειά έκταση νερού... (ή θάλασσα, γιατί όχι;) και τα δύο του χέρια είναι τα γερά κουπιά που το κάνουν να πηγαίνει πολύ μακριά. Πού είναι; Για τους άλλους βρίσκεται πάνω στο χαλί του σαλονιού το παιδί βρίσκεται σε ένα όνειρο που μισοσκεπάζει με πέπλο την πεζή πραγματικότητα.

Το παιδί δεν είναι παίγνιο της φαντασίας του γιατί δεν είναι ζουτό, αλλά της χορηγεί αυτό το λεπτόλογο βαθμό δημιουργίας που το κάνει να παραδοθῆ σ' αυτήν ακριβώς άρκετά για να στηρίξη σ' αυτήν τις εικόνες του και τα αισθήματά του. Ζει ανάμεσα από δυο κόσμους: τον κόσμο των πραγμάτων που το σκουντά και του αντιστέκεται και τον κόσμο της φαντασίας του, που το σαγηνεύει και ξετολίζεται μπρός του όπως θέλει. Ο πρώτος είναι μπροστά του, δεν μπορεί κανείς ν' αμφιβάλλη γιαυτόν γιατί επιβάλλεται σκληρά.

Μά ο άλλος, τόσο πλούσιος και τόσο παθητικός, μπορεί κανείς να πη πώς δεν υπάρχει καθόλου σε στιγμή που τα ελκύει και τα τραβά τόσο δυνατά;

Αυτό είναι που κάνει το παιδί να μη χορταίνει τα διηγήματα από τη χώρα των θαυμασίων. Αισθάνεται λιγότερο από τον μεγάλο το άπραγματοποίητο. Η αφέλειά του δίνει περισσότερη άφορη στο θέλητρό τους. Από μια ιστορία ζητά περισσότερο το γοητευτικό και το συγκινητικό από την αλήθεια. Παθαίνεται για περιπέτεια. Σχεδόν τα χαλά μαζί μας όταν πασχίζουμε να το διαβεβαιώσουμε (γιατί αμφιβάλλει λίγο) πώς «αυτό δεν είναι αλήθεια». Διαλύομε το όμορφο όνειρό του, του αφαιρούμε τη μαγεία.

Απόκτησε την εύπιστία του το παιδί πιο πολύ από την επιταχτική ανάγκη του να πάλλη και να ένθουσιάζεται παρά από την πείρα του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η μίμηση και το παίγνιο.

Αν εξέταση κανείς τις έφευρέσεις του παιδιού, διακρίνει πώς οι περισσότερες απ' αυτές είναι παραποιήσεις, αφελείς μεταφορές απ' τον κόσμο το δικό του ή από κάτι που του έντυπώθηκε ή του κίνησε το ενδιαφέρον από τον κόσμο των «σοβαρών πραγμάτων». Το θέμα είναι αντίγραφο· κείνο που είναι νέο (ας πούμε δημιουργικό) είναι ή π ρ ο σ α ρ μ ο γ ή. Μια σκηνή δείπνου γίνεται από αναμνήσεις της κουζίνας. Και με τι ευκολία βρίσκει τους αναπληρωτές των έργων του ή των προσώπων του! Παίρνει φύλλα από καπουτσίνο για πιάτα· μικρά ξανθά χαλίκια για φετίτσες ψωμί· ό άμμος και ή σκόνη είναι το άλατι και το πιπέρι.... Το ίδιο γίνεται στη σκηνή από τις βίζιτες: μ' ένα μαντήλι στο κεφάλι κάνουν τη μαρκησία· αν το δέσουν στη μέση είναι ή ποδιά της υπηρέτριας. Τόσο μεγάλη είναι ή όνειροπολήτρα δύναμη του παιδιού που του άρκει αυτή ή μεταμπίση. Σεις γελάτε γιατί δεν βλέπετε κείνο που προσθέτει ή φαντασία του.

Κείνο που μās κινεί το ενδιαφέρον είναι οι αυτόδημιτες μιμήσεις του παιδιού, ή ε κ λ ο γ ή τ ω ν μ ο ν τ έ λ ω ν τ ο υ ς. Απ' αυτές ανακαλύπτει κανείς τι είναι που τα ταρασσει, που τους κινεί το πάθος, σε τι αναγνωρίζουν κάποια ικανότητα. Πηγάν στο τσίρκο; Για όχτω μέρες θά παίξουν τον ίπποκόμο ή τον κλάουν. Διάβασαν σε κανένα βιβλίο την περιπετειώδη αιχμαλωσία κανενός ληστή; αυτό θά είναι το παίγνιο της βδομάδας. Στις διακοπές θά παραστήσουν καμιά είκοσαριά φορές το σχολείο ή το μούρασμα των βραβίων.

Κείνο που άκόμα έχομε να παρατηρήσωμε είναι ό προσωπικός τρόπος που μ' αυτόν κάθε παιδί περιορίζει τη σκηνή σε μερικές γραμμές. Δεν έχουν βιβλιαράκι. Αυτό σχεδιάζουν. Δίνουν τα ουσιαώδη χαρακτηριστικά, καταλαβαίνετε ποιά, κείνα που τους είναι πιο χτυπητά, πιο ενδιαφέροντα. Ποιά σχολική σκηνή παρασταίνουν και δε βάζουν κάποιον στη γωνιά για τιμωρία; Κάνουν γάμο χωρίς ένα τους να κρατά την ούρα

της νύφης; ή μάχη που να μην κουβαλήσουν έναν πληγωμένο με το φορείο; Το παιδί κάνει ε κ λ ο γ ή τ ω ν λ ε π τ ο μ ε ρ ε ι ω ν. Σπάνια να βάλη τις ίδιες με σās στην πρώτη γραμμή για χαρακτηριστικά.

Σημειώστε άκόμα ποιων προσώπων επιθυμεί το ρόλο; Ποτέ δεν επιθυμεί να μιμηθῆ τα μέτρια. Δέχεται έναν αφανισμένο ρόλο· μόνον και μόνον για να πάρη στο άλλο παίξιμο τον καλό. Παίρνει το ρόλο βασίλισσας, κοντέσσας, δικαστή, στρατηγού ή (είναι κι' αυτός ένας τρόπος για να γίνη κανείς διάσημος) του άρχηγού των ληστών, ή του «χοντροκέφαλου» της τάξης.

Κι' έδω άσυνείδητα ξεσκεπάζεται ό χαρακτήρας του καθενός παιδιού. Σε κάθε κομμάτι είναι ρόλοι «συμπιθητικοί» που τους ζητά για τον έαυτό του και αντιπαθητικοί που ευχαρίστως τους άφήνει για τους άλλους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΠΕΜΠΤΟ

Η άμιλλα και το παίγνιο.

Είπαμε στην άρχή πώς το γνώρισμα του παιγνιδιού είναι το ότι ή ενεργεια βρίσκει ευχαρίστηση στην άσκηση. Το μωρό πηδά για να πηδήση, τραγουδάει για να τραγουδήση, ψιθυρίζει το μάντεμα για τη χαρά που αισθάνεται, αν βρῆ τί είναι. Άλλά δεν άρχει αυτός ό άφιλοκερδής χαρακτήρας του παιγνιδιού ν' αλλάξη. Δίνει το παιδί στο παίγνιο ένα σκοπό, το κάνει για να πετύχη ένα κέρδος. Αυτό το νέο στοιχείο (που το παίγνιο της μοναξιάς το άγνοεί) μπαίνει σχεδόν μοιραία σε κάθε δημόσιο ή συντροφικό παίγνιο.

Το στοιχείο αυτό παρουσιάζεται με τρεις μορφές: την διέγερση που προκαλούν οι θεατές, τον ανταγωνισμό που προκαλεί ή πάλη και την επιθυμία να κερδίση κανείς το κατάθεμα.

1ο) Όταν το παιδί διασκεδάξη μόνο του, δε νοιάζεται καθόλου να κινή παληκαριές. Άν ξαίρη όμως πώς το βλέπουν, ζητεί από ένστιχτο να το θαυμάσουν. Σύγχρονα παίζει και για τον έαυτό του και για το κ ο ι ν ό. Μερικά βέβαια παιδιά, είναι δειλά κι αισθάνονται μπρός σε άλλους λιγότερο ελεύθερα. Μά υπάρχουν κι' άλλα που ή φιλοτιμία τα έρεθίζει και ή μικροφιλοδοξία μπορεί να τα φέρη στο άνόητο ριποκίνδυνο. Αυτό τότε παίζουν πιο πολύ από περιφάνεια παρά από ευχαρίστηση.

2ο) Το δεύτερο κίνητρο γεννά τεχνητό ά ν τ α γ ω ν ι σ μ ό, που είναι ή βασική αίτία μερικων παιγνιδιών. Δεν ζητούν να τα θαυμάση ό αντίπαλός τους, αλλά να τον νικήσουν. Δεν άρκει να παίζη κανείς καλά, πρέπει να παίζη καλύτερα. Όποιοδήποτε μέρος κι' αν παίζη και ή τύχη, είναι πάντα και κάτι από τον έαυτό του που παίζει: δύναμη, ευκινησία, πείσμα... και λογαριάζει πολύ να μη φανῆ κατώτερος.

Τέλος πολλά παίγνια φαίνονται να προκαλούν τη δ υ σ π ι σ τ ί α κι' αυτό παίρνει πάντα τη μορφή του σ τ ο ι χ ή μ α τ ο ς.

3ο) Το άλλο κίνητρο του παιγνιδιού είναι το κ έ ρ δ ο ς. Στην άρχή το βρήκαν για να προκαλή ενδιαφέρον το παίγνιο. Δεν έχει πιά κανείς την τιμή που νίκησε ή την ντροπή που δε νίκησε· κερδίζει κανείς ή χάνει ένα πράγμα. Στο παίγνιο με τους βόλους παίρνει ό νικητής τους βόλους του νικημένου. Πόσα πνευματικά παίγνια έχουν «προστίματα»; Άπό τις τιμωρίες εκείνων που χάνουν δημιουργούνται τα βιδάνια (καπιότες) ή τα λάφυρα του νικητή.

Υπάρχουν επίσης και παίγνια με «καταθέματα»· σ' αυτά ή ευχαρίστηση του χειρισμού ένισχύεται και με το θέλητρο του κέρδους. Δεν τα μαθαίνουν αυτά τα παίγνια για να τα παίξουν καλύτερα, αλλά και για να κερδίζουν κάτι.

Έτσι το παίγνιο κινδυνεύει να εκφυλισθῆ. Άπό «σκοπός» τείνει να γίνη «μέσο» από «διασκέδαση», «σοβαρή άπασχόληση». Ήθικολόγοι και παιδαγωγοί θά πρέπει να παρατηρήσουν αυτή την παρέκκλιση και να ενδιαφερθούν.

ΤΟΠΙΚΟΣ ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΣ.—Πηγὴ, προορισμός, θέση, νερό, ποῦ μένει. Μέρους πὺν τὸ τοποθετοῦν.

ΧΡΟΝΙΚΟΣ ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΣ.—Ἔννοια τῶν ἡμερῶν, ὥρες, ἐποχές. Πότε πρὸ παντὸς βρέχει ; Ἄπὸ πότε δὲν ἔβρεξε πιά ;

ΜΕΤΡΟ.—Συγκριτικὲς ἀσκήσεις σχετικὲς μετὰ βάρη, χωρητικότητες, χρόνο, ἐπιφάνειες. Πόσο νερὸ πίνει κανεὶς τὴν ἡμέρα, σὲ μιὰ ἑβδομάδα κτλ. ;

Πόσος καιρὸς χρειάζεται γιὰ νὰ πιῇ κανεὶς ἕνα ποτήρι νερὸ ; Γεμίζουν ἕναν κουβά νερὸ, τὸν ἀδειάζουν, λυώνουν ἕνα κομμάτι πάγο.

Πόσα ποτήρια νερὸ χωρεῖ ἕνα μπουκάλι, μιὰ μπουκάλια ; Πόσα μπουκάλια σ' ἕναν κουβά ; κτλ.

Ἐπιφάνεια νεροῦ πὺν χύθηκε ἀπὸ ἕνα ποτήρι πάνω στὸ τραπέζι. Τὸ ἴδιο γιὰ ἄμμο, χῶμα, ρύζι κτλ.

Παραβολὴ βάρους νεροῦ καὶ ἄμμου· νερὸ καὶ πάγος· νερὸ καὶ ἄλλες οὐσίες.

ΕΚΦΡΑΣΗ ΑΦΗΡΗΜΕΝΗ ΚΑΙ ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΗ.—Ἀνάγνωση Γραμματικῆ. Ὄρθογραφία. Χειροτεχνικὲς ἀσχολίες.

ΗΘΙΚΗ—Ἑγχεινή.—Πῶς πλένεται κανεὶς. Τί πρέπει νὰ κάνουν γιὰ νὰ καθαρίζουν τὰ δόντια. Πρέπει νὰ σκουπίζουν τὰ πόδια. Δὲν πρέπει νὰ πίνη κανεὶς ὅταν εἶναι ξαναμένος. Κίνδυνος ἀπὸ τὰ βρεμένα πόδια. Οἱ πνιγμοί.

ΔΕΚΕΜΒΡΗΣ—ΓΕΝΑΡΗΣ

Κρυώνω

Προφύλαξη ἀπὸ τὸ κρύο

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ.—Πῶς προστατεύονται τὰ ζῶα. Πῶς τὰ προστατεύουμε Πῶς μᾶς προστατεύουν. Ἐκεῖνα πὺν ναρκώνονται, πὺν κάνουν προμήθειες, πὺν φεύγουν, πὺν ἐξημερώνονται, πὺν ἔρχονται σὲ μᾶς ἀπὸ τόπους πὺν ψυχρούς. Πῶς τὰ βοηθάμε, πῶς μᾶς βοηθοῦνε νὰ προστατευώμαστε.

ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΣ.—Κατοικία. Ρουχισμός. Τροφὴ στὶς ψυχρὲς χῶρες. Πῶς προφυλάγονται ἀπὸ τὸ κρύο τὰ ζῶα τῶν θερμῶν χωρῶν.

ΤΟΠΙΚΟΣ ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΣ.—Περίχωρα, ὅπου μαζεύουν ἄχρηστα ροῦχα, ὅπου τὰ πουλοῦν. Κάρβουνα, τζάκια, κεντρικὴ θέρμανση. Ὑλικὰ κατασκευῆς. Προμηθευτής.

ΧΡΟΝΙΚΟΣ ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΣ.—Πότε κάνει κρύο. Ποιὰ ὥρα τῆς ἡμέρας κάνει περισσότερὸ κρύο. Πότε φόρεσαν τὰ χειμωνιάτικα ροῦχα, τὸ πανωφόρι, μάλλινες κάλτσες, χοντρά γάντια κτλ. Ἐπαναβλέπουν τὸν πίνακα πὺν ἔγινε στὴν τάξη. Ὑπολογίζουν, παρατηροῦν πόσος καιρὸς χρειάστηκε γιὰ νὰ φθαροῦν, βαλθοῦν, λερωθοῦν, ἀγορασθοῦν τὰ ροῦχα.

ΜΕΤΡΟ.—Μετρικὲς ἀσκήσεις μετὰ ροῦχα : βάρος, διαστάσεις, πάχος. Μέτρο μετὰ τὴ βοήθεια ρούχων. Ἀσκήσεις διαφορῶν αἰσθήσεων μετὰ ὑφάσματα.

ΕΚΦΡΑΣΗ ΑΦΗΡΗΜΕΝΗ.—**Λεξιλόγιο :** Μεταξωτό, μάλλινο, μαλακό, ἄγριο. Ἰδιότητες ἑνὸς φορέματος : στενὸ, σφιχτό, μικρὸ, μεγάλον, πλατύ, μακρὸ, σχισμένο, μπαλωμένο, διορθωμένο, καινούργιον, παλιόν, λεκιασμένο, βρώμικον, καθαρό, περιποιημένο, ἀφρατό.

Κρύο, ριγηλό, δροσερό. Χειμωνιά. Πημένο. Τουρτουρίζω. Κρούαδα. Παγωμένο. Κρυσταλωμένο.

Ντυμένος τῆς φτήνιας, τῆς ὥρας, τοῦ κουτιοῦ. Ντυμένος μετὰ μιὰ σπιθαμὴ ὑφασμα. Ἐνα κρύο διαβολεμένο.

Ἀνάγνωση : Ἐλεύθερες ἐργασίες. Συζητήσεις. Γραμματικὲς ἀσκήσεις.

ΕΚΦΡΑΣΗ ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΗ.—Φτιάχνουν ἕνα φόρεμα ἀπὸ χαρτί, ἀπὸ ὑφασμα, ἕνα γάντι, ἕνα παπούτσι. Τοπεῖο. Σκηνὲς τοῦ χειμῶνα.

ΗΘΙΚΗ.—Σὲ τί μᾶς χρησιμεύουν τὰ ζῶα.

Πρέπει νὰ εἶμαστε περιποιητικοί.

Προφύλαξη ἀπὸ σκόρους. Πῶς βουρτσίζουν, καθαρίζουν, βγάζουν τοὺς λεκέδες.

ΦΛΕΒΑΡΗΣ—ΜΑΡΤΗΣ

Κρυώνω

Τὸ κάρβουνο καὶ τὸ ξύλο

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ.—Παραβολὴ μετὰ ξύλου καὶ κάρβουνο. Χρῶμα. Τραχύτητα. Τὸ πορῶδες (ἐνέργεια τοῦ νεροῦ). Βάρος. Μετὰ τὴν τριβή. Στὴ φωτιά. Λάμψη. Θαμπό. Μετὰ χτύπημα. Σκληρότητα.

ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ.—Γιατὶ μεταχειρίζεται κανεὶς ξύλο γιὰ ν' ἀνάψη φωτιά, κάρβουνο γιὰ νὰ διατηρηθῇ ἡ φωτιά ; Γιατὶ τὸ κάρβουνο εἶναι μαῦρο ; Πῶς γίνεται καὶ τὸ κάρβουνο καίεται ; καὶ τὸ ξύλο ; Γιατὶ οἱ θερμάστρες εἶναι ἀπὸ λαμαρίνα, χυτὸ σίδηρο ; Γιατὶ χρησιμοποιοῦνται δυσδιάλυτα τοῦβλα στὸ ἐσωτερικό ; Γιατὶ οἱ καπνοδόχοι δὲν πηγαίνουν μέσα στὴ γῆ ; Συστήματα χαρακώματος τῶν φουρνέλων (κλειδιά, ἀερισμός).

Μετασηματισμὸς τοῦ ξύλου σὲ κάρβουνο.

Γιατὶ βάζουν τὰ κάρβουνα στὴν ἀποθήκη.

Ἄπὸ ποῦ ἔρχεται τὸ κάρβουνο.

Ποιὰν ἐποχὴ κάνομε προμήθεια κάρβουνο ; Γιατὶ ;

Ποιὸ κάρβουνο μεταχειρίζεται κανεὶς στὸ σχολεῖο, στὸ σπίτι ; Γιατὶ ;

Ἀνάγκη θέρμανσης.

ΜΕΤΡΟ.—Ἐπανέρχονται σὲ σημεῖα τῆς παρατήρησης. Δημιουργοῦν κλίμακες ἀντικειμένων ἀνάλογα μετὰ τὶς βαθμίδες τῶν ἰδιοτήτων τους.

Μέτρο τῶν διαφορῶν ἐνεργειῶν πὺν προκαλεῖ ἡ χρῆση τοῦ ξύλου καὶ τοῦ κάρβουνο. Πόσους κουβάδες κάρβουνο μεταχειρίζεται κανεὶς τὴν ἡμέρα, τὴ βδομάδα, τὸ μῆνα (καιρὸς κρύος, γλυκὸς) μέσα στὴν τάξη, σὲ ὅλες τὶς τάξεις, στὸ σπίτι. Πόσα κομμάτια ξύλο γιὰ νὰ ἀνάψη κανεὶς φωτιά, τὴν ἡμέρα, τὴ βδομάδα, κτλ. Πόσες φτυαριὲς χωρεῖ ἕνας κουβάς ; Πόσοι κουβάδες στὴ θερμάστρα ; Πόσοι κουβάδες σὲ ἕνα σάκκο ; Πόσοι σάκκοι στὴν ἀποθήκη ;

Πόσα χειραμάξια κάρβουνα καίει σ' ἕνα χρόνον τὸ σχολεῖο ;

Γιὰ πόσον καιρὸ ἀνάβει κανεὶς φωτιά ;

Βάρος ἑνὸς κουβά μετὰ ξύλα καὶ ἑνὸς κουβά μετὰ κάρβουνα, κτλ.

Τιμὴ τοῦ ξύλου, τοῦ κάρβουνο. Παραβολὴ μετὰ τιμῆς ἄλλων πραγμάτων (τροφίμων, ρούχων, κτλ.).

Τί καίεται γρηγορώτερα. Ἴδια χωρητικότητα κάρβουνου καὶ ξύλου.

Ἐρευνοῦν.

ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΣ.—Προέλευση τοῦ κάρβουνου. Πηγή τοῦ ξύλου. Τὸ ξύλο, τὸ κάρβουνο ἀπὸ τὴν πηγὴ τους ὡς τὴν κατανάλωσίν τους. Τέχνες καὶ ἐπαγγέλματα σχετικὰ μὲ τὴν θέρμανση. Οἱ διάφορες θερμάστρες τοῦ σπιτιοῦ : κινητὴ κουζίνα, κεντρικὴ θέρμανση. Ἄπὸ τί εἶναι καμωμένα. Τὰ διάφορα συστήματα θέρμανσης. Μαγκάλια. Διάφορα κάρβουνα.

Ἐξαγωγή τοῦ κάρβουνου. Ὄρυχεῖο. Ξύλο ποῦ χρησιμοποιεῖται γιὰ τὴ θέρμανση.

Χρησιμοποίηση ξύλων : σκληρῶν, λευκῶν, λεπτῶν, μὲ ρετσίνοι, ξενικῶν.

ΤΟΠΙΚΟΣ ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΣ.—Θέση τοῦ κάρβουνου, τοῦ ξύλου. Ξυλάδικα, καρβουνάδικα. Ἄπὸ ποῦ ἔρχεται τὸ κάρβουνο. Ἄπὸ ποῦ τὸ ξύλο ; Καταστήματα ποῦ πουλοῦν ξύλινα πράγματα, ἔπιπλα κτλ.

Δωμάτια ποῦ μέσα σ' αὐτὰ ἀνάβουν φωτιά.

ΧΡΟΝΙΚΟΣ ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΣ.—Καιρὸς ποῦ χρησιμοποιεῖται γιὰ διάφορες ἐργασίες. Πόσος καιρὸς χρειάζεται γιὰ νὰ ρίξη κανεὶς μιὰ φτυριὰ κάρβουνο, γιὰ νὰ καῖ ἕνας κουβάς κάρβουνο, νὰ γεμίση ἕνας κουβάς, νὰ ἀδειάση. Πόσον καιρὸ θέλει ὁ θυρωρὸς τὸ πρωῖ γιὰ νὰ ἀνάψη τὶς θερμάστρες, νὰ τὶς ἀδειάση, νὰ τὶς ἐτοιμάση. Ποιὰν ὥρα σηκώνεται ; Ποιοὺς μῆνες τοῦ χρόνου ἀνάβει τὶς θερμάστρες ; Πότες μέρες ἔχει κανεὶς φωτιά. Πόσες ὥρες τὴν ἡμέρα ;

Πόσο διαρκεῖ ἡ καύση ἑνὸς σπέρτου.

ΕΚΦΡΑΣΗ ΑΦΗΡΗΜΕΝΗ.—**Δεξιλόγιο :** Δασωμένο. Δάσος. Ξέφωτο. Ἄκρια. Δρυμός. Ξύλο ξερό, πράσινο, σκληρό, σαρακοφαγωμένο, σάπιο, λοῦστρο γυαλισμένο. Κάρβουνο, καρβουνιάρης, καρβουνάδικο. Μαῦρο σὲν κάρβουνο.

Ἀνάγνωση : Σχετικὴ μὲ τὸ κέντρο ποῦ μελετήθηκε. Ὑπαγορέφεις. Χειροτεχνικὲς ἐργασίες. Παιγνίδια γραμματικῆς.

ΕΚΦΡΑΣΗ ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΗ.—**Σχέδιο :** Ὁ ξυλοκόπος. Ὁ θυρωρὸς σχίζει ξύλα, ἀνάβει τὴ θερμάστρα. Προμήθεια κάρβουνου στὸ σπίτι. Κάνει κρῦο καὶ ζεσταίνεται κανεὶς κοντὰ στὴ θερμάστρα τῆς τάξης. Ἡ θερμάστρα τοῦ σπιτιοῦ. Ἐλεύθερο σχέδιο.

Χειροτεχνία : Ἐνα μικρὸ φουρνέλο μὲ τοῦβλα στὸν κῆπο. Ἐνα μικρὸ φουρνέλο ἀπὸ τενεκέ.

Κόβουν μικρὲς σχίζες. (ἀριθμητικὴ)

Κόβουν ροκανίδια γιὰ νὰ ἀντικαταστήσουν τὸ χαρτί.

ΗΘΙΚΗ.—Πόσο οἱ ἀνθρακωροὶ εἶναι ἐκτεθειμένοι. Πηγαίνουν νὰ δοῦν (σὲ διώρυγα, σὲ φτωχικὸ δρόμο) τὰ παιδιά ποῦ ψάχνουν γιὰ κάρβουνα. Ἄγορὰ μὲ κουβάδες (ἔλλειψη χρημάτων). Κίνδυνος ἀπὸ τὴ φωτιά. Προφυλάξεις. Ἱστορία. Κίνδυνοι ἀπὸ ἀσφυξία.

ΑΠΡΙΛΗΣ—ΜΑΗΣ

Τὰ φυτὰ τὴν ἀνοιξή

(Θέμα εὐκαιρίας)

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ.—Πειράματα σχετικὰ μὲ τὴν βλάστηση. Φῶς. Ἄερας. Ὑγρασία. Κυκλοφορία τοῦ χυμοῦ. Ἐκβλάστηση. Ὀψη τῶν φυτῶν. Ρίζες. Βλαστοί. Μάτια. Ἀνατομία τῶν φυτῶν.

ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ.—Ἰδιότητες τῶν δένδρων καὶ τῶν φυτῶν. Γιατί ἕνα δέντρο μαραίνεται ; Γιατί τὰ φύλλα εἶναι πράσινα ; Γιατί τὰ λουλούδια ἔχουν ζωηρὰ χρώματα ; Γιατί φυτεύεται στὴ γῆ σπόρος μὲ βλαστάρι ; Γιατί οἱ βλαστοὶ εἶναι φλουδωτοί ; Γιατί τὰ φυτὰ δὲν κινεῖνται ;

Ὁρισμένη κατασκευὴ ἐπίπλων. Κατασκευὴ. Σχήμα. Χρῶμα.

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ.—Ἡ ρίζα στὴ διατροφή, τὴ βιομηχανία, τὴν ἰατρικὴ.

Ὁ βλαστὸς	»	»	»
Τὸ φύλλο	»	»	»
Τὸ ἄνθος	»	»	»
Ὁ καρπὸς	»	»	»
Ὁ σπόρος	»	»	»

ΜΕΤΡΟ.—Παραβάλλουν τὸ ὕψος διαφόρων βλαστῶν πρῶτα μεταξύ τους, ὕστερα μὲ τὸ δικό τους ὕψος, τοῦ δαχτύλου, τοῦ βραχιονιοῦ, μὲ τὸ ὄλο τους ὕψος, τὸ ὕψος τῆς τάξης, τὸ πάχος τῶν βλαστῶν, μὲ τὰ χέρια.

Ἄντοχή στὸ λύγισμα, στὸ σχίσσιμο, στὸ χαράκωμα, στὸ χτύπο μὲ ἄλλα σώματα. Πόσα μάτια, φύλλα ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ τοῦ βλαστοῦ.

Ἡλικία τῶν κλάδων. Κλάδος ξεραμένος, φρέσκος. Παραβάλλουν τὸ μᾶκρος τῶν φύλλων. Παραβάλλουν βλαστοὺς : γαλακτερός (κραμπί), τραχιός (μολόχα), τριχωτός (μυδόςωτο), ἀγκαθερός (φιδόχορτο), μπαμπακένιος (φλόμος : γιαιτρικὸ βοτάνι), ἀγκαθωτός (τριανταφυλλιά), λοῦστρος (μπιζέλι). Κάνουν κλίμακες ἀπὸ διάφορα πράσινα : μάτια, φύλλα, βλαστοί.

Ἄντοχή τους στὸν ἄνεμο. Καλάμι. Βελανιδιά.

ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΣ.—Χρησιμοποίηση τοῦ ξύλου τῶν διαφόρων δέντρων (κατασκευὴ, λειτουργικὴ, ἐβενουρικὴ). Τὰ ξύλινα πράγματα τοῦ σπιτιοῦ, τοῦ δρόμου. Ποιὲς τέχνες καὶ ἐπαγγέλματα ἐργάζονται τὸ ξύλο.

Τὰ ἐργαλεῖα ποῦ βοηθοῦν τὸν ἄνθρωπο νὰ ἐργάζεται τὴ γῆ.

ΤΟΠΙΚΟΣ ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΣ.—Τὰ φυτὰ ποῦ μᾶς ἔρχονται ἀπὸ τὸ Κογκό. Ποῦ βάζομε ξύλινα πράγματα στὴν κουζίνα. Γιατί τέτοια θέση ; Ποῦ βάζομε τὰ ξύλα στὰ σπίτια ; Ποῦ βρίσκεται τὸ κάθε δέντρο τοῦ κῆπου ; Ποῦ τοποθετοῦν τὸ τάδε ἢ τάδε δέντρο ; Ποῦ ὑπάρχει ξυλέμπορος ;

ΧΡΟΝΙΚΟΣ ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΣ.—Πόσο διαρκεῖ ἡ ζωὴ ἑνὸς μολυβιοῦ, ἢ μιᾶς καρέκλας κτλ. ἔξαριέται ἀπὸ τὸ παιδί ; Πότε τὰ δέντρα βγάζουν βλαστοὺς ; Κεῖνα ποῦ βγάζουν πρῶτῆτερα, κεῖνα ποῦ βγάζουν ὕστερῶτερα. Ἄπὸ ποῖο μῆνα δὲν ἔχομε ἀπὸ τὸ τάδε λουλούδι, ἀπὸ τὸν τάδε καρπὸ ;

ΕΚΦΡΑΣΗ ΑΦΗΡΗΜΕΝΗ.—**Δεξιλόγιο :** Μέρη τοῦ φυτοῦ. Κλωνί, κλαδάκι, κλάδος. Φύλλο. Φυλλωσιά.

Ἀνάγνωση : Γραμματικὴ. Ἐπίθετα. Παιγνίδια.

Ἀσκήσεις κλίσεως ὀρημάτων μὲ μορφὴν παιγνιδιῶν.

ΕΚΦΡΑΣΗ ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΗ.—**Σχέδιο :** Ὀψη τῆς ἀνοιξῆς σὲ διάφορα μέρη. Τὸ φύλλο στὴ διακόσμηση.

Χαρτοκοπικὴ. Πλαστικὴ. Χαρτοτεχνία. Ξυλοτεχνία (δάσος, ἔπιπλα). Λαχνόκηπος. Λενδρόκηπος. Ὀμαδικὴ ἐργασία.

ΗΘΙΚΗ.—Πῶς πρέπει νὰ περιποιῶνται καὶ νὰ προστατεύουν τὰ φυτά.
Πρακτικὲς ἀσκήσεις.

ΙΟΥΝΙΟΣ Ἔργάζομαι Τὰ μέσα μεταφορᾶς
ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ.—Πῶς τὸ παιδί μεταφέρεται. Πῶς τὸ παιδί μεταφέρει.
Πῶς τὰ πράγματα μεταφέρονται.

Μέσα μεταφορᾶς γιὰ τὸν ἄνθρωπο, τὰ ζῶα, τὰ ἀντικείμενα. Μέσα μεταφορᾶς, πὺν κινουῦνται μετ' ἄνθρωπο, μετ' ζῶο, μετ' τὸν ἠλεκτρισμό, τὸν αἰμό.

Πῶς τὰ ζῶα μεταφέρονται.

ΜΕΤΡΟ.—Ἐξήμα χωρίς τροχό, μ' ἓναν τροχό, μετ' δύο, τρεῖς, τέσσερες, περισσότερους ἀπὸ τέσσερες.

Ἐξήματα γιὰ ἓνα πρόσωπο, δύο, λίγα πρόσωπα, πολλὰ πρόσωπα.

Ἄριθμὸς βαγониῶν ἐνὸς τραίμ, τραίνου.

Ἄριθμὸς θυρῶν, τζαμιῶν, καθισμάτων.

Ἀριθμητ. ἀσκήσεις σχετικὲς μετ' τὴν ταχύτητα. Καιρὸς πὺν κερδίζει κανεῖς.

Τὸ πὺν μακροῦλό ὄχημα, τὸ πὺν κοντό, τὸ πὺν ψηλό, τὸ λιγώτερο ψηλό (παρὰβ. μετ' τὸ παιδί) κείνο πὺν τρέχει γρηγορώτερα, ἀργότερα, μικρὲς ἀποστάσεις, μεγάλες, (κλίμακες).

Ποῖο εἶναι πὺν διαδεδομένο, πὺν σπάνιο.

ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ.—Χρησιμότητα τῶν μέσων μεταφορᾶς : ἀποφεύγουν τὴν κούραση, ἐπιτρέπουν περισσότερη γρηγοράδα, προφυλάγουν ἀπὸ τὶς καιρικὲς μεταβολές, κουβαλοῦν πολλὰ πρόσωπα.

Προσδιορισμὸς τῆς κατασκευῆς τους.

Ἐξήμα γιὰ βαρῖα πράματα, πὺν γρήγορο, καὶ γιὰ τὰ δύο.

Ποῖο σκοπὸ ἔχουν οἱ σοῦστες. Ποῦ τὶς τοποθετοῦν ; γιατί ;

Γιατί οἱ μεγάλοι τροχοί, οἱ μικροί, οἱ λεπτοί, οἱ χοντροί, οἱ σιδερένιοι, οἱ ξύλινοι.

ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΣ.—Τὰ διάφορα ἀμάξια γιὰ πρόσωπα. Αὐτοκίνητα. Τραῖμ καὶ τραίνα. Πλοῖα. Ἀερόστατα. Ἐξήματα γιὰ ἐμπορεύματα.

Μέρη τοῦ ἀμαξιοῦ. Ἐλικὰ πὺν χρησιμοποιοῦνται. Δρόμοι κατάλληλοι γιὰ τὰ μέσα τῆς μεταφορᾶς.

ΤΟΠΙΚΟΣ ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΣ.—Τὰ μέσα μεταφορᾶς στὴν ἐξοχή, στὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς, κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς, πάνω στὸ νερό, κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ νεροῦ, στὸν ἀέρα, μακρὰ ἀπὸ δῶ.

Στὶς Βριξέλλες, σὲ ποῖο μέρος βλέπει κανεῖς περισσότερα ἀμάξια.

Ποῦ ὑπάρχει γκαράζ; Ἐ ἀποθήκη τῶν τραίμ; Ἐ σταθμὸς; Τὸ ἀμαξοστάσιο; Ἐ πόστεγα γιὰ ἀμάξια;

Ἐ διαδρομὴ τῶν τραίμ.

ΧΡΟΝΙΚΟΣ ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΣ.—1. Πόσος καιρὸς χρειάζεται γιὰ νὰ γίνων διάφορες διαδρομές.

2. Πόσος καιρὸς γιὰ νὰ φτιαστῇ ἓνα ἀμάξι, ἓνα βαγόνι, ἓνα τραίμ.

3. Πόσον καιρὸ διατηρεῖται ἓνα ἀμάξι, ἓνα αὐτοκίνητο.

4. Καιρὸς πὺν μεσολαβεῖ ἀπὸ διάφορα ἐπεισόδια τῆς ζωῆς τῶν παιδιῶν ὡς σήμερα.

ΕΚΦΡΑΣΗ ΑΦΗΡΗΜΕΝΗ.—*Δεξιλόγιο*: Τί κουβαλᾷ τὸ ἀμάξι, τὸ ὄχημα.

Ἐιδιότητες, ἐλαττώματα. Παράγωγα. Σηνηθισμένες ἐκφράσεις. Ἐνόματα ὁδηγῶν.

Ἐρθρογραφία: Καθημερινὴ ὀπτικὴ ἀσκηση.

Γραμματικὴ. Θηλυκὸ τῶν ἐπιθέτων. Παιγνίδια.

ΕΚΦΡΑΣΗ ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΗ.—*Σχέδιο*: Διάφορα ὄχηματα α) σκηνὲς συνδυασμένες β) φτιαγμένες γιὰ τὰ παιδιὰ γ) ἀναμνήσεις.

Ἐχειροτεχνία: Κατασκευὴ μέσων μεταφορᾶς.

ΗΘΙΚΗ.—Προφυλάξεις στὸ δρόμο. Προσοχὴ στὰ τραίμ. Ποῖο βάδισμα προτιμᾶται.

Προφυλάξεις πὺν λαβαίνομε γιὰ νὰ ἀποφεύγουμε τοὺς κινδύνους.

Ποῦ ὑπάρχει κίνδυνος; Τί πρέπει νὰ κάνουν ἂν ἔχουν ἀδερφοῦ ἢ ἀδερφοῦλα στὸ δρόμο;

ΙΟΥΛΙΟΣ

Ἐ ἥλιος

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ.—*Ἐῶς*. Διάδοση. Σκιά. Θερμότητα. Διαστολή. Θέση τοῦ ἥλιου στὶς διάφορες ὥρες τῆς ἡμέρας.

ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ.—Ἐ γρύπνια καὶ ἕπνος. Γιατί ἐργάζεται κανεῖς τὴν ἡμέρα καὶ κοιμᾶται τὴ νύχτα. Χρῶμα τῶν ρούχων.

Γιατί ντύνονται μετ' χρώματα στὰ εὔκρατα μέρη, μετ' ἄσπρα στὶς θερμὲς καὶ ψυχρὲς χώρες; Γιατί κάνει ζέστη τὸ καλοκαῖρι καὶ κρύο τὸ χειμῶνα! Γιατί ἀλληλοδιαδέχεται ἡ μέρα τὴ νύχτα; Γιατί τὸ καλοκαῖρι ἔχομε μέρες μεγάλες καὶ τὸ χειμῶνα μικρὲς;

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ.—Χρήση καθρεφτῶν· καλλωπισμὸς, στολισμὸς.

Ἐ ἀνατακλαστήρες ἀπὸ τοὺς φανοὺς τῶν ὀχημάτων.

Ἐ ἀέρας ζεστός. Κρύος. Δροσερός. Χρήση του.

Ἐ ἄνεμος.

Τὰ παραθυρόφυλλα. Οἱ γρίλιες. Ἐ ὀμπρέλλα τοῦ ἥλιου.

ΜΕΤΡΟ.—Μέτρηση τῆς σκιάς. Μᾶκρος σκιάς ἐνὸς ἀντικειμένου. Μέτρησή της σὲ διάφορες ὥρες τῆς ἡμέρας. Συμβολικὲς σημειώσεις. Γραφικὰ.

ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΣ.—Μετεωρολογικὰ φαινόμενα. Τὸ οὐράνιο τόξο. Ἐ χαρραυγὴ. Τὸ σούρουπο. Τέχνες καὶ ἐπαγγέλματα τῆς ἡμέρας, τῆς νύχτας.

Ἐ ἥλιος καὶ ἡ ἐπίδρασή του στοὺς ἀνθρώπους.

Ἐ γεία. Ἐ ἀρρώστεια.

Ἐ ἥλιος καὶ οἱ ἄγριοι.

Καταστροφὲς τοῦ ἥλιου (ξηρασία). Πῶς τὴ θεραπεύουν.

Ἐ πυξίδα.

ΤΟΠΙΚΟΣ ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΣ.—Ἐ ενέργεια τοῦ ἥλιου. Θερμὲς χώρες. Πῶς προστατεύονται. Ἐ ὀμπρέλλα τοῦ ἥλιου. Βεντάλια. Νερό. Ἐ ἄσπρα ρούχα.

Ἡ βλάστηση στὶς θερμὲς χώρες.

Χαρακτηρισμὸς μερῶν, ποὺ λούζονται ἀπὸ τὸν ἥλιο, ποὺ σκιάζονται.

ΧΡΟΝΙΚΟΣ ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΣ.—Περίοδοι θερμότητας. Ἐκτὸς ἀπὸ τότε κάνει ζέστη :

Πόσους μῆνες τὸ χρόνο κάνει ζέστη :

Πόσους μῆνες ἔχει κάθε ἐποχή.

Συνεχίζουν τὸ ἡμερολόγιο.

ΕΚΦΡΑΣΗ ΑΦΗΡΗΜΕΝΗ.—**Λεξιλόγιο :** Χρῶμα. Τόνος. Ἀπόχρωση. Ἄνοιχτό. Θαμπό. Διάφανο. Σκιερό. Σκοτεινό. Βαθύ. Λαμπερό. Σπιθοβόλο. Λάμπει. Γιαλίζει. Ἀκτινοβολεῖ. Ἀστράφτει. Σκόφωτο. Ἀμυρό. Ξεπετώ.

Ἀνάγνωση καὶ ὑπαγόρευση κάθε μέρα. Ἐλεύθερες ἐργασίες. Συζητήσεις.

Γραμματική : Μετατρέπουν τὸν ἐνικό σὲ πληθυντικό. Τὸ θηλυκὸ σὲ ἀρσενικό. Παιγνίδια.

ΕΚΦΡΑΣΗ ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΗ.—Χαρτοκοπτική καὶ Πλαστική. Ὁ κήπος τοῦ σχολείου αὐτὴ τὴν ἐποχή.

Σχέδιο : Τὸ φῶς. Τὸ σκοτάδι. Τὸ καλοκαίρι. Ὁ χειμῶνας. Τοπεῖο τοῦ καλοκαιριοῦ. Χειμωνιάτικο. Ἡ πόλη τὴν ἡμέρα, ἡ πόλη τὴ νύχτα.

ΗΘΙΚΗ.—Προφυλάξεις : Ἐνταση τοῦ ἡλίου, τῆς θερμότητας.

Τί κάνουν σὲ περίπτωσι ἡλίας. Τί πρέπει νὰ πίνη κανεὶς γιὰ νὰ ξεδιψάσῃ.

Ἐὰς προσπαθήσουμε νὰ δώσωμε ἕνα χαρακτηρισμὸν κάθε μέρους αὐτοῦ τοῦ προγράμματος. Εἶδαμε λοιπὸν πὼς οἱ ἀσκήσεις ποὺ ζητᾶμε εἶναι τριῶν εἰδῶν **Παρατήρηση, συσχετισμὸς καὶ ἔκφραση.**

1ο) Ὁ Δρ Decroly ὀνομάζει **Παρατήρηση** ἕνα σύνολο ἀσκήσεων, ποὺ ἔχει σκοπὸ νὰ ἀναπτύξῃ τὸ πνεῦμα τῆς παρατηρητικότητος τῶν παιδιῶν· καὶ αὐτὸ εἶναι π. χ. περίπατοι, ἐκδρομές, μαθήματα ἐννοίας καὶ μέτρου σὲ ἐφαρμογὴ καθὼς ἐπίσης καὶ ἀντιπαραβολὴ ἀποδείξεων σχετικῶν μετὰ τὸ κέντρον ἐνδιαφέροντος, ποὺ πραγματευόμεσθε. Ἡ **Παρατήρηση** εἶναι τὸ κέντρον ἰδεῶν ποὺ γύρω του θὰ συγκεντρωθοῦν ὅλα τὰ ἄλλα μαθήματα.

2ο) α) Ἐχομε ἀσκήσεις μετὰ σκοπὸν νὰ μορφώσωμε τὴν κρίσιν καὶ τὸ λογικόν, νὰ προετοιμάσωμε τὴν ἐπεξεργασίαν γενικῶν ἰδεῶν· αὐτὲς περιλαμβάνουν τὴν μελέτη τῶν στοιχειωδῶν βιομηχανικῶν μεθόδων μετὰ πειράματα καθὼς ἐπίσης καὶ τὴν ἐπίσκεψιν σὲ ἐργαστήρια καὶ ἐργοστάσια.

β) Ἐχομε πρακτικὰς ἀσκήσεις, συλλογὰς καὶ ἄλλα μετὰ σκοπὸν νὰ δώσωμε τὴν ἐννοίαν τῆς ζωῆς στοὺς διάφορους τὸπους καὶ στοὺς διάφορους καιροὺς.

Αὐτὸ ὁ Δρ. Decroly τὸ λέγει **Συσχετισμὸς** καὶ ἀνταποκρίνεται μετὰ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν γεωγραφίαν.

3ο) Ἐχομε ἀσκήσεις ποὺ ἔχουν σκοπὸν νὰ εὐκολύνουν τὴν συγκεκριμένη καὶ ἀφηρημένη ἔκφραση.

Ἡ συγκεκριμένη ἔκφραση περιλαμβάνει τὴν πλαστικὴν, τὸ σχέδιον, τὴν χαρτοτεχνίαν, τὴν ραπτικὴν, κτλ.

Ἡ ἀφηρημένη ἔκφραση περιλαμβάνει τὴν ἀνάγνωσιν, τὴν ὀρθογραφίαν, τὴν ἐλεύθερον ἐργασίαν καὶ τὴν συζητήσιν.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ

Τὰ μαθήματα παρατήρησης ἔχουν σκοπὸν :

1ο) Νὰ συνηθίσουν τὸ παιδί ν' ἀποκτήσῃ συνείδησιν τῶν φαινομένων κανοντῶν τοῦ νὰ ἐρευνᾷ τὰ αἷτια τῶν γεγονότων, νὰ θεβαιώνεται γιὰ τὰ ἀποτελέσματα.

2ο) Νὰ δύνουν στὸ παιδί ὅσο τὸ δυνατόν πρὸς συγκεκριμένα τὴν πολυσύνθετον ἐννοίαν τὴν σχετικὴν μετὰ τὴν ζωὴν, ὅπως ὠρίστηκε πάρα πάντων.

3ο) Νὰ μελετοῦν τὰ παιδιὰ τὴν ἐκδηλώσιν τῆς ζωῆς μερικῶν τύπων καὶ ἀπ' αὐτὲς σιγά-σιγά νὰ θγάξουν ἐννοίας τῆς γενικῆς ἐξέλιξης τῶν φυτῶν, ζῶων καὶ τοῦ ἑαυτοῦ τους.

Αὐτὰ τὰ μαθήματα παρατήρησης χωρίζονται σὲ δύο λογῆς ποὺ μεταξὺ τους διακρίνονται πολὺ καθαρά :

1ο) **Στὰ μαθήματα ἐννοίας**· αὐτὰ λαβαίνουν ἀφορμὴν ἀπὸ τυχαία ἐπεισόδια ποὺ ἀναφαίνονται στὸ διάστημα τοῦ χρόνου καὶ αὐτὰ γίνονται κυρίως :

α) Παρατηρώντας κάθε πρωτὴν συνέβη στὴν τάξιν ἀπὸ τὴν προηγούμενην μέρα π. χ. μεγάλωσε ἕνα φυτό, γεννήθηκε ἡ φύβη ἕνα ζῷον, βλάστησε ἕνα σπέρμα, ἀναπτύχθησαν οἱ δαστοί.

β) Μελετώντας τὴν μεταβολὴν τῶν μετεωρολογικῶν φαινομένων, τὴν ἀλλαγὴν τοῦ καιροῦ, τῶν ἐποχῶν, τὴν βροχὴν, τὸν ἀνεμὸν, τὴν μπόρρα, τὴν θερμοκρασίαν κτλ.

γ) Ταξινομώντας τὰ ἀντικείμενα ποὺ τὰ παιδιὰ φέρνουν ἀπ' τὰ σπίτια τους ἢ ποὺ τὰ ἔχουν μαζέψει στὸν περίπατον, στὴν ἐκδρομὴν.

δ) Παρακολουθώντας τὸν τρόπον τῆς ζωῆς τῶν ζῶων ποὺ τρέφουν στὸ σχολεῖον (γυρίνου, μεταξοσκώληκες, κάμπιες, σκουλήκια ἀλευριῶν, κουνέλια, ποντίκια, κότες, σπίνους κλπ).

2ο) **Στὰ καθαρὰ μαθήματα παρατήρησης**· αὐτὰ συνδέονται μετὰ τὸ κέντρον ἐνδιαφέροντος, ποὺ ἔχει νὰ μελετηθῇ.

Πῶς γίνονται αὐτὰ ;

Μὲ ἐπιδέξιαν ἐρωτήσεων προσπαθοῦμε πρῶτον νὰ πάρωμε μιάν ἰδέαν ἀπὸ κείνα ποὺ ξαίρει ὁ μαθητὴς σχετικὰ μετὰ τὸ συζητούμενον θέμα. Τὸ παιδί ἐκφράζει αὐτὴν ἐννοίαν τὴν ἰδέαν τοῦ σχετικὰ μετὰ τὰ φαινόμενα ἢ μετὰ τὰ πράγματα ποὺ συζητοῦν καὶ ὁ δάσκαλος τοῦ διορθώνει ἢ συμπληρώνει τὴν ἐσφαλμένην.

Κάνοντας αὐτὴ τὴν προεργασίαν ὁ δάσκαλος προσπαθεῖ νὰ συνδέσῃ τὸ νέο θέμα μετὰ τὰ ἄλλα ποὺ ἔχουν πρὶν συζητηθῆν ἢ ποὺ τὰ γνωρίζει τὸ παιδί ἀπὸ προσωπικὴν του πείραν. Ὅταν αὐτὴ ἡ προπαρασκευαστικὴ ἐργασία τελειώσῃ, ὁ δάσκαλος θὰ πρέπει νὰ μαζέψῃ, νὰ ταιριάξῃ ὅλες αὐτὲς τὴν ἰδέαν ποὺ ἐξωτερικεύτηκαν καὶ νὰ πληρῶσῃ τὰ κενὰ.

Ἐκτείνουσι λοιπὸν ἀπὸ τὴν αἰσθήσιν, προχωροῦν παρὰβάλλοντες τὴν διαφορὰν ποὺ ὑπάρχει μετὰ τῶν ἀντικειμένων καὶ φτάνουσι στὴν ἐπεξεργασίαν ἀπὸ γενικὴν ἀποψιν. Χάρις σ' αὐτὴ τὴν ἐπεξεργασίαν θὰ μῆναι σὲ κίνησιν ὁ συλλογισμὸς. Δὲν εἶναι προτιμώτερον νὰ μάθωμε τὸ παιδί νὰ σκέφτεται παρὰ νὰ τὸ μαθαίνωμε νὰ φτάνῃ ὡς τὴν γενικὴν ἀντίληψιν :

Τὸ παιδί ποὺ θὰ ἔχη βρῆναι μόνον τοῦ αὐτῶν τὴν ἐννοίαν θὰ καταλάβῃ καὶ θὰ μάθῃ νὰ τὴν ἐφαρμόξῃ σὲ ξεχωριστὴν περίπτωσιν. Τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἐργα-

οίας, δηλαδή τὸ νὰ σχηματίζεται ἓνα σύνολο στὸ πνεῦμα τοῦ παιδιοῦ, μένει ἐντυπωμένο στὴ μνήμη ἢ μ' ἓνα σχέδιο, ἢ μὲ μιὰ φράση γραμμένη. Ὑστερα ἔρχεται ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἀποκτηθέντων γνώσεων ποὺ μᾶς κάνει νὰ δοῦμε ἂν αὐτὲς ἔγιναν καταληπτές καὶ ἂν ἐφαρμόστηκαν σὲ σειρὰς προσαρμοσμένων ἀσκήσεων : περιλήψεις, ἐλεύθερες ἐργασίες, ἐφαρμογὴ στὴν καθημερινὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ. Αὐτὰ τὰ μαθήματα παρατήρησης γίνονται ὅσο τὸ δυνατόν μὲ μιὰ τάξη προσδιορισμένη ἔτσι ποὺ τὸ παιδί νὰ προχωρῇ μὲ σειρὰ στὴν ἐξέταση ὁποιοῦδήποτε φαινομένου ἢ ἀντικειμένου ποὺ ἔχει σχέση μὲ τὴν ὕλη τοῦ προγράμματος. Γενικὰ ἀρχίζει κανεὶς νὰ τὰ κάνῃ νὰ βλέπουν τὸ φαινόμενο, ὕστερα πασχίζει νὰ τὸ γνωρίσουν μὲ τὴ μεσολάβηση ἄλλων αἰσθήσεων (ἀφή, γεύση, ὄσφρηση, κινήσεις αἰσθήσεις), καὶ τέλος προβαίνει σὲ πειράματα ποὺ θὰ δόσουν στὸ παιδί ἀκόμα πὶο ἀκριβεῖς πληροφορίες.

Εἶδαμε πὼς οἱ ἀσκήσεις παρατήρησης ἔχουν σκοπὸ τὰ θέσουν τὸ παιδί ἀπ' εὐθείας σὲ ἐπαφὴ μὲ τὰ πράγματα, τίς ὑπάρξεις, τὰ γεγονότα, ἐπεισόδια, φαινόμενα. Τὸ ὑποχρεώνουν νὰ χειρίζεται, νὰ αἰσθάνεται, νὰ γεύεται ὅλα τὰ ἀντικείμενα, νὰ κάνῃ πάνω σ' αὐτὰ χίλιες δυὸ δοκιμές.

Ἡ μόνη ἐργασία παραγωγικῆς πρόσκτησης, ἡ μόνη ἐργασία ἀφομοίωσης ποὺ εἶναι σὲ ἀρμονία μὲ τὰ μέσα τῆς σκέψης του, εἶναι ἐκείνη ποὺ γίνεται μὲ τὴ στενὴ ἐπαφὴ μὲ τὰ πράγματα.

Ὅσον ἀφορᾷ τίς μικρὲς τάξεις, ἐκεῖνες ποὺ γι' αὐτὲς ἡ παρατήρηση ἔχει περισσότερο σημασία καὶ ὀφείλει νὰ ἐξετάζεται πὶο βαθιὰ, ὁ δάσκαλος μπορεῖ νὰ ἀφεθῇ στὴν ἐκλογή τῶν κέντρων ἐνδιαφέροντος νὰ ὀδηγῆται ἀπὸ τὴ φύση τὴν ἴδια, ἀπὸ τὸ περιβάλλον, ὅπου τὸ παιδί ζῇ, ἀπὸ τὸ περιβάλλον τοῦ σχολείου, ἀπὸ τὰ τυχαῖα ἐπεισόδια ποὺ παρουσιάζονται. Ὅφειλει νὰ λάβῃ γνώση τῶν ὕλικῶν ποὺ θὰ τοῦ χρειαστοῦν, τῶν ὕλικῶν ποὺ μπορεῖ νὰ προμηθευθῇ σὲ κάθε εὐκαιρία μὲ εὐκολία καὶ ἐκείνων ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ τὰ διαθέσῃ παρὰ σὲ μερικὲς στιγμὲς καὶ γιὰ πολὺ λίγο χρονικὸ διάστημα.

Πρέπει νὰ ἐτοιμάσῃ ἀπὸ πρὶν ὅλο τὸ ἀναγκαῖο ὕλικὸ γιὰ νὰ τὸ κατέχῃ τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ τὸ θέλῃ. Αὐτὸ τὸ ὕλικὸ θὰ χρησιμοποιηθῇ σὲ μερικὲς ἀσκήσεις συσχέτισμοῦ καὶ ἀφηρημένης ἢ συγκεκριμένης ἔκφρασης.

Ὅφειλει ἐπίσης ὁ δάσκαλος στὸ σχολεῖο νὰ καλλιεργῇ φυτὰ, νὰ μεγάλωνῃ ζῶα γιὰ νὰ παρακολουθοῦν τὰ παιδιὰ τὴν ἀνάπτυξή τους. Θὰ σπεῖρη σπόρους σὲ γλάστρες, σὲ μπαμπάκι, σὲ χλωρασιά, σὲ τοῦμπα.

Τὸ ζωϊκὸ τους βασίλειο θὰ εἶναι σαλιγκάρια, μίγες, κουνούπια, σκαθάρια, σαῦρες, βατράχια, ψάρια, πουλιὰ, ποντίκια, κουνέλια. Αὐτὸ τὸ ζωντανὸ ὕλικὸ θὰ δόσῃ ὅλες τίς μέρες ἀφορμὴ γιὰ ἀσκήσεις παρατήρησης. Ἐπειτα ὁ δάσκαλος θὰ προμηθεύεται καὶ ἄψυχο ὕλικὸ ἀπὸ διάφορα πράγματα ποὺ θὰ μαζεύουν ἀναλόγως τῶν περιστάσεων.

Αὐτὲς οἱ συλλογὲς θὰ δόσουν ἀφορμὴ γιὰ ἐνδιαφέρουσες ἀσκήσεις, ποὺ θὰ ἀπαντοῦν στίς ἐρωτήσεις τίς σχετικὲς μὲ τὴν πηγὴ καὶ τὸ σκοπὸ, ἐρωτήσεις, ποὺ ἀπασχολοῦν ὅλα τὰ παιδιὰ καὶ εὐνοοῦν τὴν ἀφηρημένη ἔννοια καὶ τὴ γενικοποίηση ποὺ φτάνει στὸ τέλος στὴν ταξινόμηση καὶ στὸν ὄρισμό. Τὸ ὕλικὸ θὰ χρησιμοποιεῖται ἀκόμη στίς ἀσκήσεις παρατήρησης—μέτρου, ποὺ βοηθοῦν στὴ σύγκριση μεταξὺ

τῶν νέων ἀντικειμένων καὶ τῶν γνωστῶν καὶ κοινῶν, καθὼς ἐπίσης καὶ στίς ἀσκήσεις συγκεκριμένης ἔκφρασης.

Στὴ σύγκριση συνδέονται στενά, ὁλοκληρωτικά, οἱ ἀσκήσεις οἱ σχετικὲς μὲ *διακεκομμένες καὶ συνεχεῖς ποσότητες*, ποὺ ἐπιδέχονται νὰ ἐκτιμηθοῦν μὲ ἀριθμὸ καὶ νὰ δόσουν ἀφορμὴ στὴν ἀρίθμηση μὲ σημεῖα συμβατικά, τὰ λεγόμενα ἀριθμοί.

Πρέπει νὰ παρατηρήσουμε πὼς ἡ ἀριθμητικὴ στὴ ζωὴ ἔχει σκοπὸ νὰ ὀρίξῃ ἀκριβῶς συγκρίσεις βασισζόμενῃ σὲ μονάδες ποὺ γι' αὐτὲς ἔχει ὀριστῆ μιὰ προηγούμενη συμφωνία. Ὁ δάσκαλος θὰ χρησιμοποιήσῃ φυσικὰ μέτρα καὶ θὰ ἐξηγήσῃ τὸ παιδί νὰ χρησιμοποιῇ μετρικὸ σύστημα τὴν κατάλληλη στιγμὴ.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὼς ὠφελεῖ νὰ περνοῦν ἀπὸ μερικὸς σταθμοὺς τῆς προόδου, ποὺ ἔκαμε ἡ ἀνθρωπότητα καὶ ποὺ σ' αὐτοὺς σταμάτησαν μερικοὶ λαοί, γιὰ ν' ἀποδείξουν καλύτερα τὴ μετάβαση ἀπὸ τὸ χάος τῶν πρώτων συγκρίσεων στὴν τελειότερη ἀκρίβεια. Ἡ ἀριθμητικὴ μπορεῖ νὰ εἶναι ἄνετα μέρος τῶν συγκριτικῶν ἀσκήσεων· πρέπει σὲ κάθε στιγμὴ νὰ μεσολαβῇ τὸ ἀποτελέσμα τῆς ὁμοιότητος τοῦ περισσότερου ἢ τοῦ λιγώτερου σχετικὰ μὲ τὰ ἀποτελέσματα διαφόρων συγκρίσεων καὶ ἂν σὲ μερικὲς περιπτώσεις δὲν μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθῇ ἀριθμὸς κυρίως ὅταν πρόκειται γιὰ χρῶμα, ρευστότητα, διαφάνεια, διάρκεια, ἀτμούς, γεύση κτλ. μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθῇ ὅταν πρόκειται γιὰ συγκρίσεις διαρκεῖς ἢ ὀλιγοχρόνιες. Αὐτὸς ὁ τρόπος μπορεῖ ἐπίσης νὰ ἐπεκταθῇ σὲ ὄγκους, χωριτικότητα, ἐπιφάνειες.

Μὲ λίγα λόγια ἡ παρατήρηση κάνει τὴν εὐφυῆ νὰ δουλεύῃ μὲ ὕλικὰ ποὺ τὰ μαζεύει ἀπὸ πρῶτο χέρι, δηλαδή μὲ τίς αἰσθήσεις τοῦ παιδιοῦ, κρατώντας λογαριασμὸ τῶν κρῦφων ἐνδιαφερόντων του καὶ συνδυάζοντας σ' αὐτὴ τὴν ἐργασία τὴν αὔξηση τοῦ λεξιλόγιου καὶ τῶν στοιχείων ποὺ θὰ χρησιμεύουν ὡς βάση τῶν ἀσκήσεων τῆς ἀνάγνωσης, τῆς γραφῆς, τῆς σύγκρισης, τοῦ ὑπολογισμοῦ καὶ τῆς κρίσης.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ — ΜΕΤΡΟ

Παρατηρῶ εἶναι κάτι περισσότερο ἀπὸ ἀντιλαμβάνομαι. Εἶναι ἐπίσης δημιουργῶ σχέσεις μεταξὺ θαμνιδῶν, ἀναζητῶ σχέσεις μεταξὺ τῶν διαφορετικῶν ἐντάσεων, βεβαιώνομαι γιὰ διαδοχές, γιὰ σχέσεις διαρκεῖς ἢ ὀλιγοχρόνιες. Ἐπίσης εἶναι νὰ κάνω συγκρίσεις, εἶναι λοιπὸν μιὰ γέφυρα μεταξὺ τῆς ὕλης καὶ τῆς σκέψης.

Γι' αὐτὸ, ἀφοῦ τὸ φαινόμενο προηγῆται τῆς σκέψης, πρέπει τὰ ἀντικείμενα νὰ εἶναι πάντα παρόντα. Ἡ μηχανικὴ ἐργασία τῶν αἰσθήσεων καὶ ἡ ἐπεξεργασία ἐπιβάλλουν τὴν παρουσία ἀντικειμένων καὶ τὴν τωρινὴ κατάσταση τῶν γεγονότων.

Πὼς θὰ πραγματοποιήσωμε αὐτὴ τὴν ἐπιθυμία; Ἄς φέρομε στὴ μνήμη μας καὶ τίς πληροφορίες τῆς ψυχολογίας τοῦ παιδιοῦ καὶ τὸ γεγονὸς πὼς ἀφομοιώνομε καλὰ μόνον ἐκεῖνο ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει. Νὰ κινῶμε τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ παιδιοῦ; Πρέπει νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ κι' αὐτὸ, γιὰτὶ ὁ δόκτορας Decroly, μᾶς λέει πὼς τὸ ἐνδιαφέρον εἶναι ἡ πακτὴ ποὺ ἀνοίγει τὴ δεξαμενὴ τῆς προσοχῆς καὶ τὴν προσανατολίζει, εἶναι τὸ κεντιστήρι τῆς δυνάμης τῶν νεύρων.

Σχετικὰ μ' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ μᾶς ξεφεύγῃ πὼς τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ παιδιοῦ

δὲν εἶναι τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ μεγάλου. Καὶ πῶς θὰ συμβάλωμε στὴν καλλιέργεια ἐνὸς πνεύματος ἅμα δὲν τὸ γνωρίζομε ἀρκετά;

Γιὰ νὰ ξυπνήσωμε λοιπὸν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ παιδιοῦ πρέπει: νὰ κάνωμε ἰσολογισμό τῶν πρωτητερινῶν ἀποκτημένων γνώσεων, δηλαδὴ νὰ γνωρίσωμε κείνο ποῦ περικλείει ὁ ἐγκέφαλός του· νὰ σκεψτώμαστε γιὰ τὸ ἀναγκαῖο ὄλικό· νὰ παρουσιάσωμε αὐτὸ τὸ ὄλικό ὑπολογίζοντας τὴν τάση ποῦ ἔχομε νὰ διαφοροποιούμε ἢ νὰ συνταυτίζωμε τὰ πράγματα. Χάρης σ' αὐτὸ τὸν τρόπο τὸ μυαλὸ δημιουργεῖ σχέσεις καὶ μορφώνει συνθέσεις. Παρουσιάζομε λοιπὸν πάντα στὸ παιδί τὸ ὀλιγώτερο δυὸ ἀντικείμενα, διαφορετικὰ ἢ ὅμοια σὲ σημεῖα περισσότερο ἢ λιγώτερο λεπτόλογα, νὰ ἀνακαλύπτωμε νὰ εἶναι σύμφωνα μὲ τὴν ἡλικία τῶν παιδιῶν.

Αὐτὰ τὰ σημεῖα τῶν συνειθισμένων συγκρίσεων θὰ τὰ ζητήσωμε σὲ κοινὰ πράγματα, ποῦ θὰ τὰ ὀνομάσωμε κατόπιν φυσικὲς μονάδες. Ἀργότερα μόνον θὰ περάσωμε στὶς συμβατικὲς μονάδες.

Ἐνομάζομε φυσικὲς μονάδες κείνες ποῦ μᾶς δίνει ἡ φύση. Παραδείγματα γιὰ τὸν ὄγκο: ἡ πρέζα, ἡ μπουκιά, ἡ γουλιὰ· γιὰ τὰ χρώματα: κόκκινον σὺν κεράσι, κίτρινον σὺν λεμόνι κτλ. γιὰ τὸ χρόνο: σὺν ἀστραπή, μὲ μιὰ ματιὰ κτλ. γιὰ τὰ μάκρη: πόδι, δάχτυλο, μπράτσο, σπιθαμὴ κτλ.

Ἡ Melle Monchamp στὴν ἀνακοίνωσή της στὸ συνέδριον Παιδολογίας ἀναφέρει τὰ διάφορα στάδια, ποῦ ἀπ' αὐτὰ περνᾷ τὸ παιδί πρὶν ἀποκτήσῃ τις ἔννοιες τοῦ ἀριθμοῦ.

Τίς ταξινομεῖ ἔτσι:

- 1ο) Ἐννοια παρουσίας καὶ ἀπουσίας.
- 2ο) Ἰκανότητα διάκρισης καὶ συνταύτισης.
- 3ο) Στάδιο ἐπανάληψης.
- 4ο) Ἐννοια πολλῶν, τῆς μονάδας. Ἐννοια τοῦ 2.
- 5ο) Ἐννοια τοῦ 3.
- 6ο) Ἰκανότητα σύγκρισης μὲ συνεχῆ μεγέθη. Στάδιο σύνθεσης.
- 7ο) Ἐννοια τοῦ 4. (Στάδιο ἀνάλυσης καὶ σύνθεσης).
- 8ο) Ἐννοια τοῦ 5. Πρώτη ἔννοια τοῦ κλάσματος.

Ἀπ' αὐτὰ τὰ διάφορα στάδια ἐμπνεύστηκε ὁ δρ Decroly καὶ ἔκαμε τὰ παιγνίδια τῆς Ἀριθμητικῆς.

Ἡ ἄσκηση τοῦ μέτρου ἐνωμένη μὲ τὴν παρατήρηση καταλήγει, καθὼς βλέπομε, σὲ μιὰ μεγαλύτερη ἀκρίβεια τῆς ἀντίληψης.

Ἴδου ἕνα παράδειγμα τέτοιας λογῆς ἄσκησης:

Σπείρωμε φασόλια. Τὰ παιδιὰ παρατηροῦν κάθε μέρα τὸ μέγαλωμα τοῦ φυτοῦ· καὶ ἐπειδὴ μόνες οἱ αἰσθήσεις δὲν μποροῦν νὰ κάμουν παρὰ ἀμυδρὰ πιστοποίηση, γι' αὐτὸ ἢ πιστοποίηση αὐτὴ ὤρισθη μὲ τὸ μέτρο καὶ τὸν ὑπολογισμό. Ἡ ρίζα, ὁ βλαστὸς καὶ τὰ φύλλα μετριοῦνται καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ ποσότητα νεροῦ ποῦ ἀπορροφᾷ.

Τὰ παιδιὰ σχεδιάζουν τὰ ἀποτελέσματα σὲ μιὰν ὠρισμένη κλίμακα· ἀργότερα κάνουν γραφικὰ ποῦ δημιουργοῦν ἐπίσης τὰ μέσα.

Τὸ παιδί ὀδηγεῖται νὰ θεβαιωθῆ πῶς τὰ μικρὰ κουνέλια ἢ ποντίκια μεγαλώνουν. Τὸ ζύγισμα γίνεται κάθε μέρα μὲ ὄρμαθιές ἀπὸ κάστανα ἢ φασόλια.

Στὴν τάξη τὰ παιδιὰ ἔχουν ἢ φτιάχνουν συσκευὲς ποῦ χρησιμοποιοῦνται γιὰ νὰ ὀρίζουν τις αἰσθήσεις, καὶ τὰ μέτρα παίρνονται ἀνάλογα μὲ τις αἰσθήσεις, ποῦ σ' αὐτὲς ἀνταποκρίνονται.

Στὴν ἀρχὴ τὸ ἴδιον τὸ παιδί χρησιμοποιεῖ τὴ μονάδα μέτρου π. χ. τὸ μήκος τὸ παραβάλλει μὲ τὴν ἔκταση τῶν χειρῶν του, μὲ τὸ μάκρος τοῦ ποδιοῦ του, μὲ τὸ πλάτος τῆς παλάμης, μὲ τὸ δάχτυλο κτλ.

Ἐστερα αὐτὰ τὰ φυσικὰ μέτρα σιγὰ σιγὰ ἀντικατασταίνονται μὲ συμβατικὰ. Φρούτα, φύλλα ἢ ἄλλα προϊόντα τῆς φύσης θὰ βοηθήσουν τὸ παιδί στὴ σύγκριση τῶν ὄγκων π. χ. ἕνα καρῦδι, ἕνα ἀβγὸ κτλ.

Ἐσὸν ἀφορᾷ τις ἄσκήσεις ἀριθμητικῆς, αὐτὲς χωρίζονται σὲ δυὸ εὐκολοδιάκριτα μέρη.

1ο) Ἡ ἀριθμητικὴ ποῦ ὁ δρ Decroly τὴν ὀνομάζει *Μέτρο καὶ Σύγκριση* καὶ ποῦ συνδέεται μὲ τὴν παρατήρηση.

2ο) Ἡ εὐκαιριακὴ καὶ μηχανικὴ ἀριθμητικὴ.

Καὶ τὰ δύο αὐτὰ μαθήματα ὀφείλουν νὰ εἶναι ἐποπτικά· τὸ παιδί τὸ ἴδιον μετρεῖ, ζυγίζει, πάντως ἐνεργεῖ.

Ἐ σκοπὸς ποῦ θὰ ἐπιδιώξωμε δὲν εἶναι ἡ ἀπόχτηση μεθόδου ἐνεργείας, ἐξωτερικῆ καὶ ἐπουσιώδης, ἀλλὰ ἡ ἀπόχτηση λογικῆς καὶ ἀκριβολογῆμένης κρίσης μὲ τὴ βοήθεια τῶν μέσων τοῦ μέτρου ποῦ ἐπιτρέπουν νὰ ὀρίζωμε ἀκριβῶς τὸ ἀποτέλεσμα.

Ἐ,τι ἀφορᾷ πῶς περίπλοκες πράξεις, σὺν αὐτὲς τῶν δεκαδικῶν π. χ. δὲν θὰ προσφέρονται παρὰ μόνον ὅταν τὸ παιδί ἐπιθυμώντας νὰ ἔχη περισσότερην ἀκρίβεια στὶς ἔρευνές του, θὰ δείξῃ περισσότερο ἐνδιαφέρον καὶ συνεπῶς περισσότερην εὐκολία.

Σὲ κάθε περίπτωσι, δὲν προσφέρεται νέα μέθοδος ἀριθμητικῆς στὸ παιδί παρὰ μόνον ὅταν μπορῆ νὰ τὴν ἐφαρμόσῃ σὲ προβλήματα ποῦ τοῦ ἔχουν μόλις δοθῆ.

Ἐδηγημένο σιγὰ-σιγὰ νὰ λογαριάσῃ ἀπὸ μνήμης, ἔχει τὴν εὐκαιρία στὶς δύσκολες περιστάσεις νὰ ξαναγυρίσῃ ἀδιάκοπα στὴν αὐτοψία.

Ἐπίσης τὸ παιδί ἔχει πάντα μπροστὰ του διάφορα πράγματα: φασόλια, φρούτα, ἀνάλογα μὲ τὸ θέμα τοῦ μαθήματος. Συνηθίζει νὰ ἐπαληθεύει τ' ἀποτελέσματα τῶν πράξεών του· αὐτὰ μπορεῖ νὰ εἶναι λανθασμένα βέβαια, ὅμως δὲν θὰ εἶναι ποτὲ παράλογα.

Γιὰ νὰ ζυγίσουν χρησιμοποιοῦν φασόλια· φτιάχνουν μ' αὐτὰ κομπολόγια ἀπὸ 10, 20, 30, 40, 50 ὡς 100 φασόλια. Μετροῦν δεκάδες-δεκάδες ὅπως μετροῦν τις μονάδες καὶ σιγὰ-σιγὰ θὰ μετρήσουν μὲ ἑκατοντάδες ὅπως μετρησαν τις μονάδες καὶ δεκάδες.

Γιὰ τις χωρητικότητες χρησιμοποιοῦν ποτήρια, βάζα, κουβά, δαχτυλήθρα, κουταλιές κτλ.

Ἐλκύουν τὴν προσοχὴ τῶν παιδιῶν στὸ νὰ μετροῦν τις διαφορὲς ιδιότητες (θερμοκρασία, πυκνότητα, χρῶμα, σκληρότητα, ἐλαστικότητα, εὐκολολύγιστο, εὐκο-

λοδούλευτο, πορῶδες) ἀντικειμένων, πού τὰ μαζεύει τὸ ἴδιο τὸ παιδί. Ταξινομοῦν αὐτὰ τὰ διάφορα ἀντικείμενα τὰ ἴδια τὰ παιδιὰ ἀνάλογα μὲ τὴν ἀντοχή, διάρκεια, εὐκολο λυώσιμο κτλ. Ἔχουν ἓνα ἐμπορικόκι ἀπ' ὅπου ἀγοράζουν, πωλοῦν, ζυγίζου, σχετίζοντας ἔτσι τὴν τιμή, τὸ βάρος, τὸν ὄγκο.

Ἐπειτα δίνεται κι ἡ εὐκαιρία νὰ κάνουν πρακτικὸ λ)σμό. Γιὰ νὰ μετροῦν τὸ χρόνο ὑπάρχει στὴν τάξη ἓνα ρωλόι καὶ μ' αὐτὸ τὰ παιδιὰ ἀποχτοῦν τὶς ἑνωίες τῆς διάρκειας.

Λογαριάζουν μόνον τοὺς τὸν καιρὸ πού θέλουν γιὰ νὰ κάμουν μερικὲς καθημερινὲς ἐργασίες.

Μεταχειρίζομαστε ἐπίσης μ' εὐχέρεια τὰ παιγνίδια τῆς Ἀριθμητικῆς τοῦ δόκτορα Decroly προσαρμόζοντάς τα στὸ κέντρον ἐνδιαφέροντος, πού πραγματευόμαστε.

Ἡ ἀρχὴ αὐτῶν τῶν παιγνιδιῶν χρησιμεύει γιὰ ἀρχὴ μιᾶς δλόκληρης σειρᾶς νέων παιγνιδιῶν πού ἀρέσουν ὑπερβολικὰ στὰ παιδιὰ καὶ τὰ κάνουν ν' ἀποχτήσουν ἀμέσως τὴν ἀντίληψη τοῦ ἀριθμοῦ.

ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΣ

Τὰ μαθήματα *συσχετισμοῦ* ἔχουν σκοπὸ νὰ κάνουν τὸ παιδί νὰ συσχέτιση γνώσεις ἀποχτημένες μὲ τὴν παρατήρηση μὲ ἄλλες πού θυμοῦνται ἢ ἔχουν μαζέψει ἀπὸ δεύτερο χέρι. Γιὰ νὰ πετύχουμε αὐτὸ τὸ σκοπὸ ἀρχίζουμε νὰ ξαναφέρουμε στὴ μνήμη ἑνωίες ἀποχτημένες ἀπ' τὴν προσωπικότητα καὶ τὴ ζωὴ τοῦ παιδιοῦ καὶ τὸ κάνομε νὰ βγάλῃ πνευματικὰ ἢ ἠθικὰ συμπεράσματα.

Στὴν ἀρχὴ ὁ δάσκαλος εὐχαριστεῖται νὰ μεγαλῶνῃ τὴν περιοχὴ τῆς προσωπικῆς πείρας μὲ εἰκόνας σχετικὲς μὲ διηγῆματα, γεγονότα, ἐπεισόδια, περιγραφὲς μερῶν ἢ μακρυσμένων ἀντικειμένων. Ἐπικαλεῖται τὴ φαντασία τοῦ παιδιοῦ, τὴν ἑνστικτὴ περιέργειά του, τὴν τόσο πολύτιμη.

Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο φέρνει κανεὶς τὸ παιδί ἀνάμεσα στὰ ζῶα καὶ τὴν ἀνθησι δλων τῶν χωρῶν τῆς σφαίρας, στὸ βᾶθος τῶν ὠκεανῶν, ἀνάμεσα ἀπὸ ἡπειροὺς καὶ διάφορους λαοὺς.

Χάρη στὰ ἀκριβῆ δεδομένα τῶν ἀποχτημένων πιά τὸ παιδί μπορεῖ νὰ φαντασθῇ ἀνθρώπους, φυτὰ, ζῶα, πού δὲν τὰ ξαίρει· μαθαίνει πὼς ὑπάρχουν σὲ ἄλλες χῶρες ἄλλοι ἄνθρωποι ἀπὸ κείνους πού βλέπει γύρω του, ἄλλοι πολιτισμοί, ἄλλα ἦθη, ἄλλα ἔθιμα, ἄνθρωποι πιά βιομήχανοι, πιά καλλιτέχνες, πιά ἐπιδέξιοι ἀπ' αὐτοὺς τῆς δυτικῆς εὐκράτου Εὐρώπης.

Βλέπει πὼς αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι κι αὐτοὶ οἱ λαοὶ χτίζουν τὶς καταικίες τους, φτιάχνουν τὰ ροῦχα τους, προπαρασκευάζουν τὶς τροφές τους, λύνουν τὶς τόσες τους δυσκολίες.

Καὶ τὸ πεδίο τῆς πείρας του δρίσκεται πλατύ· αὐτὲς οἱ ἀσκήσεις κάνουν νὰ μαζεύῃ μὲ καλὲς συνθηκὲς πολυἀριθμο ὕλικὸ πού θὰ χρησιμοποιηθῇ στὴ διδασκαλία.

Ἄν εἶναι σχετικὰ βολικὸ νὰ κάνην τὸ παιδί ἀντικειμενικὸ κείμενο πού σήμερα μπορεῖ, κείμενο πού τὸ περιβάλλει, κείμενο πού γίνεται ὥσπου φτάνει τὸ μάτι του, ὑπάρχει καὶ μιὰ σειρά γεγονότων κι ἀντικειμένων πού τοῦ εἶναι ἀπροσπέλαστα· ἔχει ὁμως

τὸ ἐνδιαφέρον ν' ἀποχτήσῃ γι αὐτὰ ὅσο τὸ δυνατόν πιά καθαρὴ ἰδέα γιὰτὶ ἡ ὄθηση γιὰ πλατείες συνθέσεις μπορεῖ νὰ εἶναι σημαντικὴ σχετικὰ μὲ τὶς ἀντιλήψεις του καὶ τὰ φερσίματά του.

Πρέπει νὰ κάνομε τὸ παιδί νὰ συγκρίνη καὶ νὰ παραβάλλῃ κείμενο πού βλέπει τώρα μὲ ἀνάλογο πού εἶδε πρωτῆτερα, νὰ τὸ κάνομε ν' ἀνακαλῇ στὴ μνήμη του τὸ παρελθὸν ἐντείνοντας τὴν προσοχή του σὲ ὅ,τι τοῦ θυμίζει τὸ παρελθόν. Καθὼς ἐπίσης πρέπει νὰ μπορῇ νὰ παραβάλλῃ κείμενο πού γίνεται σήμερα, κείμενο πού βλέπει στὸ περιβάλλον του, μὲ κείμενο πού σύγχρονα γίνεται ἄλλοῦ, καθὼς ἐπίσης καὶ μὲ κείμενο πού συνέβηκε μιὰ φορὰ.

Ὅλα αὐτὰ θὰ τὸ κάμουν νὰ μπορῇ νὰ εἶναι ἐνήμερο τῶν πολλαπλῶν σχέσεων πού ἔχουν τὰ γεγονότα μεταξὺ τους, τῶν αἰτίων μὲ ἀποτέλεσμα. κι ἀπ' αὐτὰ νὰ βγάζουν μιὰ κατευθυντήρια γραμμὴ, πού σύμφωνα μ' αὐτὴν θὰ δράσῃ τὸ ἴδιο, οἱ δικοὶ του, ἐκεῖνοι πού ἐξαρτιῶνται ἀπ' αὐτό, ἐκεῖνοι πού ἀπ' αὐτοὺς ἐξαρτιέται, ἀκόμη καὶ δλόκληρη ἡ ἀνθρωπότητα.

Τέτοιος εἶναι ὁ σκοπὸς τῶν ἀσκήσεων συσχετισμοῦ. Πετυχαίνεται μ' εὐχέρεια ἐν μέρει καὶ μὲ τὶς ἀσκήσεις παρατήρησης.

Χάρη σ' αὐτὰ τὰ μαθήματα συσχετισμοῦ τὰ παιδιὰ θὰ αἰσθανθοῦν τί ὀφείλουν στοὺς γονεῖς τους, σὶς περασμένες γενεές, γιὰτὶ, ἀφοῦ συναντήσουν μόνον τοὺς τὶς δυσκολίες πού ἄλλοι ἔχουν ὑπερπηδῆσει, θὰ ἐχτιμήσουν καλύτερα κείμενα πού τοὺς ὀφείλουν.

Ἔτσι, παραδείγματος χάριν, τὰ παιδιὰ μεταφερόμενα σὶς πρωτόγονες περιόδους κάθονται καὶ φτιάχνουν ὄργανα, ὅπλα, ἐργαλεῖα πού χρησιμοποιοῦσαν οἱ πρωτόγονοι. Οἱ πολυἀριθμὲς δυσκολίες, πού συναντοῦν πρὶν χρησιμοποιήσουν—εἰδὶαια μὲ πολλὴν ἀτέλεια—κείμενα τὰ στο:χειώδη σκευή, τὰ κάνουν νὰ μποροῦν καλύτερα νὰ γνωρίζουν τὴν ἀξία τῆς χειροτεχνικῆς ἐργασίας καὶ ὅλη τὴν πρόοδο πού ἔκαμε ὁ ἄνθρωπος.

Ἐνα ἄλλο παράδειγμα: μελετώντας τὸ ψωμὶ πήραμε στάχυα ἀπὸ σιτάρι. Μὲ δάρτες, πού τοὺς ἐφτιαξαν τὰ ἴδια τὰ παιδιὰ, βγάλαμε σπόρους. Τοὺς σπόρους αὐτοὺς, τοὺς ζουλίσαμε ἀνάμεσα ἀπὸ δυὸ πέτρες, ὅπως κάνουν οἱ ἄγριοι. Ἔτσι μὲ τὸν ἰδρώτα τοῦ μετώπου τους τὰ παιδιὰ ἔκαμαν ἓνα ἀλευρι πολὺ χοντρὸ πού τὸ ζύμωσαν καὶ τὸ ἐφτιαξαν ἓνα χοντροφτιαγμένο ψωμὶ. Τὸ ψωμὶ αὐτὸ τὸ ἐψησαν ἀνάμεσα ἀπὸ τρία τοῦβλα, πού τὰ ζέσταιναν μὲ ξύλα. Ὅταν τέλειωσαν, ἄν καὶ τὸ ψωμὶ αὐτὸ ἦταν λιγώτερο ὀρεχτικό καὶ πιά μαῦρο ἀπὸ τὴν κουραμάνα, τὸ ἔφαγαν καὶ μάλιστα τὸ βρήκαν καὶ ἐξαίρετο.

Ἐπρεπε νὰ κάμουν σύγκριση. Καὶ γι αὐτὸ πήγαμε στὸ ψωμάδικο τῆς Οἰκονομικῆς Ἐνωσις καὶ τὰ παιδιὰ ἔμειναν σαστισμένα βλέποντας πὼς φτιάστηκε καὶ ψήθηκε ἓνα μικρὸ ψωμὶ, ὅπως τὸ ἤθελαν αὐτὰ. Καὶ ἄν καὶ ἔχυσαν τόσον ἰδρώτα ὥσπου νὰ φτιάξουν τὸ δικό τους, ἔμειναν ὅλα σύμφωνα πὼς αὐτὸ τὸ ψωμὶ τοῦ ψωμάδικου ἦταν πολὺ ἀνώτερο ἀπὸ τὸ δικό τους.

Ὅταν φτάσαμε στὴ μελέτη τῆς κατοικίας, κτίσαμε στὸν κῆπο τοῦ σχολείου ἓνα σπιτάκι. Τὰ τοῦβλα τὰ ἐφτιασαν καὶ τὰ ἐψησαν τὰ ἴδια τὰ παιδιὰ, καθὼς ἐπίσης ἐφτιασαν καὶ τὸ τσιμέντο· μόνον τοὺς ἔκαμαν ἓνα σπιτί μὲ ξύλινη στέγη, πού

τὴν σκέπασαν μὲ χλόη ἀπὸ τὸ δάσος. Ἦταν ἓνα ἀληθινὸ σπίτι μὲ παράθυρα καὶ πόρτα. Πόσο θαύμασαν αὐτὸ τὸ μικρὸ τους ἀριστουργηματάκι! Ὅλα διαλαλοῦσαν πὼς ποτὲ ἐργάτης δὲν ἔκαμε παρόμοιο θαῦμα. Εὐτυχῶς, ἴσως καὶ δυστυχῶς, τὸ σπίτι εἶχε φτιαστῆ στὸν κήπο. Ὑστερα ἀπὸ μιὰ νύχτα τρικυμισμένη, σὰν ἔφτασαν στὸ σχολεῖο οἱ μικροὶ ἀρχιτέκτονες, τί βρίσκουν; — τοὺς τοίχους σωριασμένους, τὴ στέγη πεταγμένη! τί ἀπογοήτευση! Καὶ τότε τὸ δλέμμα τους σαστισμένο στράφηκε στὸ σχολεῖο· αὐτὸ εἶχε ἀντισταθῆ. Μέσα στὸ μικρὸ τους μυαλὸ παιὰ ὑπῆρξαν τὰ συμπεράσματα; Βεβαιώθηκαν πὼς ἡ ἐργασία τους εἶχε μειονεκτήματα.

Μιὰν ἄλλη φορὰ δοκιμάσαμε νὰ φτιάξουμε ξύλινα κουτάλια. Τί δουλειά! Καὶ γιὰ νὰ πετύχουν τί μέτριο ἀποτέλεσμα! Κι αὐτὴ τὴ φορὰ τὰ παιδιὰ ἔκαμαν παραβολὴ τῆς δουλειᾶς των μ' ἐκείνη τῶν Κογκολέζων ποὺ εἶναι ἐκτεθειμένη στὸ μουσεῖο Teruueren καὶ μ' ἐκείνη τοῦ κατασκευαστῆ τῶν κουταλιῶν, ποὺ χρησιμοποιοῦμε κάθε μέρα. Ἡ διαφορὰ ἦταν ἀρκετὰ χτυπητή. Καὶ πόσες φορὲς ἔγιναν παρόμοιες πιστοποιήσεις ὅταν φτιάχναμε ρούχα (φορεσιές, καπέλλα, παλτά), κρεβάτια, κερὰ κι ἀκόμα ἓνα ὀλόκληρο χωριό.

Οἱ δυσκολίες, ποὺ συναντούσαμε σὲ κάθε θῆμα ἦταν πάντα μιὰ συμβολὴ στὸ νὰ ἐκτιμῶν τὰ παιδιὰ τὴν ἀξία τῆς χειροτεχνικῆς ἐργασίας. Ἀφοῦ τὰ παιδιὰ μελετήσουν στὸ μάθημα τῆς παρατήρησης τὸ ἀλειμματοκέρι καὶ τὴ λαμπάδα, στὸ μάθημα τοῦ συσχετισμοῦ ζητοῦν τὰ πλεονεκτήματα καὶ τὰ ἀπρόοπτα αὐτῶν τῶν δύο τρόπων φωτισμοῦ καὶ τὴ χρῆση τους. Ὑστερα μελετοῦν τὴν ἱστορία τοῦ ἀλειμματοκεριοῦ καὶ ἐξακριβώνουν ποῦ βρίσκονται οἱ διάφορες ὕλες ποὺ χρησιμοποιοῦνται γιὰ τὴν κατασκευὴ του.

Αὐτὰ τὰ μαθήματα συσχετισμοῦ δὲν ἔχουν μονάχα σκοπὸ νὰ συνδέσουν τίς ἀποχτημένες ἔννοιες μεταξὺ τους, μὰ ἔχουν καὶ μιὰ μεγάλη σπουδαιότητα ἀπὸ ἠθικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀποψη· χάρις σ' αὐτὰ τὸ παιδί ἀποκτίνει τὴν ἔννοια τοῦ τι ὀφείλει στοὺς ὁμοίους του καὶ σιγά-σιγά μαθαίνει πὼς χωρὶς τὴ συμβολὴ τοῦ καθενὸς θὰ τοῦ ἦταν ἀδύνατο νὰ ζήσει. Αὐτὰ τὰ μαθήματα συσχετισμοῦ ἀναπτύσσουν λοιπὸν τὸ αἶσθημα τῆς ἀνθρώπινης ἀλληλεγγύης καὶ διαθέτουν τὸ πνεῦμα σὲ μιὰ ἀμοιβαία συμπάθεια.

Ἔχουν καὶ τρίτο σκοπὸ: κάνουν νὰ γνωρίσῃ τὸ παιδί «τὸν προσδιορισμὸ τῶν πραγμάτων». Δηλαδή κάνουνε τὸ παιδί νὰ καταλάβῃ γιατί ἓνα ἀντικείμενο ἔχει αὐτὸ τὸ σχῆμα, γιατί εἶναι καμωμένο ἀπ' αὐτὴ τὴν οὐσία. Κι ἔτσι τὸ παιδί ποὺ κατασκευάζει αὐτὰ τὰ διάφορα ἀντικείμενα βρίσκει πολλὰς φορὲς τὴν ἄμεση ἐξήγηση. Τὰ μαθήματα συσχετισμοῦ ὅπως καὶ κείνα τῆς παρατήρησης μπορεῖ νὰ εἶναι εὐκαιριακά. Μιὰ ἀπρόοπτη καὶ σημαντικὴ περίπτωση, ποὺ παρουσιάζεται (πόλεμος, δυστύχημα, χαλάζι), μπορεῖ νὰ εἶναι ἀντικείμενο μελέτης.

ΕΚΦΡΑΣΗ

Ἡ ἐκφραση περιλαβαίνει τὸ κάθε τι ποὺ φανερώνει τὴ σκέψη μας μὲ τρόπο ποὺ οἱ ἄλλοι νὰ τὴν καταλαβαίνουν. Περιλαβαίνει δηλαδή τὸν προφορικὸ καὶ γραπτὸ λόγον, τὸ σχέδιο καὶ πρὸ πάντων τὴ χειροτεχνικὴ ἐργασία σχετικὰ μὲ μιὰν ἰδέα ποὺ ζητεῖ νὰ ὑλοποιηθῆ, νὰ ὀρισθῆ μὲ μιὰ μορφή, μὲ μιὰν οὐσία ἢ μὲ κανένα ἄλλο τρόπο.

Ἡ προφορικὴ ἐκφραση μεσολαβεῖ κάθε στιγμή στις ἄλλες ἀσκήσεις, μὰ ἐδῶ πρέπει νὰ τὴν ἐνισχύσωμε, νὰ τὴ συστηματοποιήσωμε καὶ νὰ ὀρίσωμε αὐτὰ τὰ προφορικὰ ἢ ἄλλα τεχνικά, ποὺ ἀποκτιῶνται μὲ τίς ἀσκήσεις παρατήρησης καὶ μάλιστα ὅταν πρόκειται γιὰ παιδιὰ ποὺ εἶναι λίγο προικισμένο μ' αὐτὴν. Τὸ σχέδιο πρέπει νὰ συνδεθῆ μὲ τὰ κέντρα ἰδεῶν στις διάφορες ἀσκήσεις παρατήρησης καὶ συσχετισμοῦ. Μόνον τὸ ἐλεύθερο σχέδιο μὲ μερικὲς ἀδέξιες ὑποδείξεις τοῦ δασκάλου ἀνταποκρίνεται στὴν ψυχολογία τοῦ παιδιοῦ καὶ μπορεῖ νὰ τὸ φέρῃ ἀπὸ τὸ χάος στὴν ἀκρίβεια μὲ δρόμους ποὺ τοῦ χαράσσει ἡ φύση τοῦ μυαλοῦ του.

Τὸ σχέδιο θὰ εἶναι στὴν ἀρχὴ ὅσο τὸ δυνατὸν ζωντανό, ὅσο μπορέσει ὁ δάσκαλος θὰ σκεφτῆ νὰ φτιάξουν σχέδια ἀπὸ σκηνές ποὺ τίς ἐξήσαν καὶ ποὺ σ' αὐτὲς τὸ παιδί θὰ ζωγραφιέται μαζί μὲ τὰ ἀντικείμενα τοῦ κέντρου ἐνδιαφέροντος μὲ τοὺς συμμαθητὲς του, μὲ τὰ πρόσωπα τοῦ περιβάλλοντός του στὸ πλαίσιο ὅπου τὸ ἴδιο ζεῖ.

Οἱ χειροτεχνικὲς ἐργασίες κατέχουν μιὰ βασικὴ θέση στὴν ἐργασία τῶν παιδιῶν, ὅταν ἐννοεῖται αὐτὴ εἶναι σύμφωνη μὲ τὴ μέθοδο Decroly. Ἡ σημασία τους εἶναι σήμερα ἀρκετὰ ἀναγνωρισμένη ὥστε δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπιμείνωμε σ' αὐτό. Θὰ ἀναφέρωμε μόνο πὼς ἡ χειροτεχνικὴ ἐργασία χωρίζεται σὲ δύο μέρη.

Α'. Τὴν κατασκευὴ ἀντικειμένων σχετικῶν μὲ τὸ πρόγραμμα ποὺ ἀκολουθοῦμε.

Β'. Τὴν εὐκαιριακὴν χειροτεχνικὴν ἐργασία, ποὺ ἀποτελεῖται εἰδικὰ ἀπὸ τὴν κηπουρικὴ καὶ τὴ ζωοτεχνία.

Δὲν θὰ ἐκθέσωμε ἐδῶ λεπτομερικὰ τὰ ὅσα ἀναφέρονται σὲ καθένα ἀπὸ τὰ σημεῖα ποὺ ταξινομοῦνται στὸ κεφάλαιο: Ἐκφραση. Στὴν «ἐφαρμογὴ τῆς μεθόδου» θὰ δεῖξωμε τὸ πρακτικὸ μέρος. Θὰ θέλαμε ὅμως σ' αὐτὸ τὸ ἀναμεταξὺ νὰ ποῦμε λίγα λόγια σχετικὰ μὲ τὸ ὕλικό, μὲ τὰ τετράδια παρατήρησης καὶ συσχετισμοῦ, μὲ τίς διαλέξεις καὶ τίς συλλογές.

ΥΛΙΚΟ

Τὰ παιδιὰ ὑποχρεώνονται μόνον τους νὰ πλουτίζουν τὰ ἐποπτικὰ μέσα τῆς τάξης. Κάθε μέρα φέρνουν καινούργια ἀντικείμενα ποὺ τὰ ταξινομοῦν ἀμέσως ὀδηγημένα ἀπὸ μᾶς. Ἔχομε στὴν τάξη ἓνα ἀπέραντο τραπέζι χωρισμένο σὲ τρία μέρη γιὰ τὰ ζῶα, φυτὰ καὶ ὀρυκτά.

Ὅ,τι φέρνει τὸ παιδί τοποθετεῖται ἀπὸ τὸ ἴδιο στὴν κατηγορία ποὺ ἀνήκει. Ἄν ἀγνοῖ τὴ φύση τῶν ἀντικειμένων (κομμάτια ἀπὸ δέρμα, ἐλαστικά, ξύλα, πέτρες, χαλκία, φυτὰ κλπ., κάθε τι ποὺ τοῦ πέφτει στὸ χέρι) τοποθετοῦνται σ' ἓνα κιβώτιο συλλογῶν, ποὺ μέσα ἐκεῖ βρίσκονται ὅλα τὰ ἀντικείμενα ποὺ τὰ παιδιὰ ἀγνοοῦν τὴν προέλευσή τους.

Κι ἔχομε ἀκόμα ἄλλα τρία κιβώτια. Στὸ πρῶτο βάζομε τὸ ἐπεξεργασμένο ὕλικό, στὸ δεύτερο τὸ ὕλικό ποὺ θὰ χρησιμοποιηθῆ καὶ στὸ τρίτο τὸ ἄχρηστο ὕλικό ἢ ποὺ θὰ χρησιμοποιηθῆ ἄλλοῦ.

Ἡ μέθοδος ἔχει ἐπίσης ἀνάγκη ἀπὸ σοβαρὰς ἀποδείξεις ποὺ δημιουργοῦνται ἐπίσης ἀπὸ τὰ παιδιὰ. Στούς τοίχους τῆς τάξης εἶναι κρεμασμένοι φάκελλοι. Καθέ-

νας τους έχει μίαν ἐπιγραφὴν καὶ ἡ καθεμιά τους ἀνταποκρίνεται σὲ ἓνα σημεῖο τοῦ προγράμματος.

Ἴδου ποιά εἶναι τὰ φάκελλα ποῦ χρησιμοποιοῦνται τὸν πρῶτον χρόνον: Ρουχισμός, κατοικία, τροφή, ἐπαγγέλματα, μέσα μεταφορᾶς, παιγνίδια, φυτά, φρούτα, ζῶα, διάφορα.

Ἀπὸ τὸν 4ο χρόνον κοντὰ σ' αὐτὰ τὰ δοκουμενὰ μὲ εἰκόνες ζητᾶμε ἐπίσης μιὰ συλλογὴ ἀπὸ γραπτὰς ἀποδείξεις: βιβλία, περιοδικὰ, ἐφημερίδες.

Ὅταν τὸ ὕλικόν ποῦ ἔφεραν τὰ παιδιὰ εἶναι μέσα στὸ κιβώτιον, ἀπὸ καιρὸν σὲ καιρὸν τὸ ἐγάζουν καὶ δευὰ ἀπασχολοῦνται μὲ τὴν ταξινομήσιν του. Γιὰ τίς εἰκόνες μεταχειρίζομαστε διαφορετικὸν τρόπον ἢ ἔρευνά τους εἶναι κατὰ μέγαν μέρος ἐργασία τοῦ παιδιοῦ, ὅμως τὸ παιδί ζητεῖ καὶ τὴ βοήθειάν μας. Δὲν μᾶς ξεφεύγει καμιὰ εὐκαιρία γιὰ τὴν προμήθειαν βιβλίων, ρεκλαμῶν καὶ καταλόγων διαφόρων Οἴκων. Σπάνια νὰ μᾶς ἀρνηθοῦν, ὅταν τύχη νὰ ζητήσωμε ἐξ ὀνόματος τοῦ σχολείου. Αὐτὲς τίς ἐφημερίδες, τὰ εἰκονογραφημένα περιοδικὰ καὶ καταλόγους τὰ κόβουν στὸ σχολεῖον ἢ στὸ σπίτι καὶ τὰ ἀποκόμματα τὰ μαζεύουν δευὰ μὲ φροντίδα. Ἀπὸ καιρὸν σὲ καιρὸν κατατάσσουν αὐτὲς τίς εἰκόνες μὲ μέθοδον.

Λαβαίνομε τὴν εὐκαιρίαν μ' αὐτὴν τὴν κατάταξιν νὰ κάνωμε μιὰ σιωπηρὴν ἐργασία. Τὰ παιδιὰ κρύβουν τὸ πρόσωπον μὲ τὸ χέρι καὶ σωμαίνουσι. Μοιράζομε στὴν τύχην καμιὰ δεκαπενταριά εἰκόνες σὲ καθένα, τίς κοιτάζουσι ἐκεῖνα καὶ βάλνονταί στὴ δουλειάν.

Τὸ κάθε παιδί τοποθετεῖ τίς εἰκόνες, ποῦ βρίσκει μπροστὰ του, ἀνάλογα μὲ τίς ἐπιγραφὰς τῶν φακέλων. Μόλις τελειώσῃ ἢ πρώτην ταξινομήσιν ἐπαληθεύομε καὶ τὸ παιδί πηγαίνει περπατώντας στὰ δάχτυλα καὶ σιωπηλὸν νὰ βάλῃ τίς εἰκόνες αὐτὲς στὰ σχετικὰ φάκελλα.

Εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ περίεργα θεάματα ποῦ μπορεῖ κανεὶς νὰ δεῖ, νὰ πηγαίνουν αὐτὰ τὰ παιδιὰ χωρὶς νὰ σκουντιῶνται ἔτσι περπατώντας στὰ δάχτυλα, παραδομένα δευὰ στὴ δουλειάν τους, στὸ βάλσιμον δηλαδὴ τῶν εἰκόνων στὸν ὠρισμένον φάκελλον.

Ἐνα ἀπ' αὐτὰ φαίνεται νὰ διστάζῃ ἄμέσως ἓνα ἄλλο ἔρχεται ἀθόρυβα νὰ τὸ βοηθήσῃ. Μόλις τελειώσῃ ἢ δουλειάν δευὰ γυρίζουσι καὶ πάλιν στὰ θρανία τους καὶ περπατοῦνται σὲ ἐλεύθερον ἐργασίαν (σχέδιον, ἀριθμητικὴν, παιγνίδια κτλ.) μέχρις ὅτου τελειώσουσιν καὶ οἱ πιὸ ἀργόποροι.

Πρέπει νὰ ἐπιμείνωμε στὴ σπουδαιότητα αὐτῆς τῆς ἀσκησης: Δὲν διακρίνει κανεὶς ἄμέσως τὴν ἀξίαν τῆς σχετικῆς μὲ τὴν εὐφυΐαν (ταξινομήσιν), συγκέντρωσιν καὶ θέλησιν;

Καὶ βέβαιον· γιὰ τὴν σωμαίνουσαν γιὰ ἓνα χρονικὸν ὄριον ἄρκετὰ μέγαν καὶ μὲ συνθήκας ποῦ, γενικὰ, εὐνοοῦν τὴν φλυαρίαν (περιορισμένον χωρὸν, πολλὰ παιδιὰ συγχρόνως πηγαίνουν στὸν ἴδιον φάκελλον, συναντήσεις καὶ σκουντήματα μέσα στὴν τάξιν).

Καὶ τώρα τί ὠφέλεια θὰ ἔχουσιν ἀπ' αὐτὰ τὰ ταξινομημένα ἀντικείμενα καὶ τίς συλλογὰς εἰκόνων;

Μιλοῦν στὸ μάθημα τῆς παρατήρησης γιὰ ἓνα ὁποιοδήποτε ἀντικείμενον; ἀμέ-

σως ὁ μαθητὴς πηγαίνει νὰ ζητήσῃ στὰ δοκουμενὰ τὸ ἀντικείμενον ποῦ ἔχει ἀνάγκην νὰ παραβάλλῃ, νὰ βρῇ τὴν διαφορὰν, νὰ πειραματιστῇ.

Ἔχουσιν ἀνάγκην ἀπὸ ἀποδείξεις γιὰ νὰ εἰκονογραφῶσιν μιάν ἐργασίαν; Ἀμέσως παίρνουσιν τὸ φάκελλον μὲ χαρτιὰ—τοῦ ρουχισμοῦ, ἂν μιλοῦν γιὰ ρούχα—τῶν τροφῶν, ἂν μιλοῦν γιὰ τροφὰς, κτλ.

Καὶ φάχουσιν καὶ διαλέγουσι ὅ,τι τοὺς χρειάζεται. Τὰ δοκουμενὰ ἀνήκουσι στὴν κοινότητα, πρέπει λοιπὸν νὰ τὰ μοιράζωνται μεταξὺ τους τὰ μέλη τῆς κοινότητος. Αὐτὸ ἐξακολουθεῖ ὡς τὴν δευτέραν χρονίαν.

Ἀπὸ τὴν δευτέραν χρονίαν τὰ παιδιὰ ἐπηρεασμένα ἀπὸ τὸ σχολεῖον κάνουν στὸ σπίτι ταξινομήσεις καὶ προσωπικὰς συλλογὰς. Ἐξακολουθοῦσι ὅμως νὰ ξεδιαλέγουσι τὰ δοκουμενὰ ποῦ ἔχουσιν ἀπὸ δευὰ.

Ἀπ' αὐτὴν τὴν χρονίαν ἐπίσης ἀρχίζουσιν νὰ τὰ ἐνδιαφέρουσιν ζωηρὰ οἱ εἰκόνες καὶ οἱ συλλογὰς. Ὅταν ἔχουσιν νὰ ἐκφράσουσιν μιάν ἐπιθυμίαν, ὅταν εἶναι ἢ γιορτὴ τους ἢ τὰ γενέθλιά τους, ζητοῦσι συχνὰ δοκουμενὰ ποῦ μποροῦσι νὰ δώσουσιν ζωὴν στὰ τετράδιά τους, ποῦ ἐξ αἰτίας τους θὰ τ' ἀγαπήσουσιν καὶ θὰ τὰ θαυμάσουσιν περισσότερο.

ΤΕΤΡΑΔΙΑ ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ

Οἱ παρατηρήσεις συνοψίζονται σὲ μεγάλα τετράδια καὶ εἰκονογραφοῦνται μὲ σχέδια καμωμένα μὲ μολύβιν, μὲ πένα ἢ μὲ χρώματα, μὲ ἀποκόμματα, καθὼς ἐπίσης καὶ μὲ φυσικὰ προϊόντα. Αὐτὰ τὰ τετράδια πολλὰς φορὰς εἶναι μικρὰ θαύματα ποῦ τὰ διατηροῦσι μὲ ἀγάπην, καὶ μὲ ἐντατικὴν εὐχαρίστησιν τὰ παιδιὰ τὰ φυλλομετροῦσι, πράγμα ποῦ χωρὶς νὰ τὰ καταλαβαίνουν εὐνοεῖ τίς ἐπαναλήψεις. Οἱ φωτογραφίαι ἀπὸ σελίδες βγαλμένες ἀπὸ τὸ τετράδιον τῆς παρατήρησης ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ μαθητῆ μᾶς κάνουν νὰ θεβαιωθοῦμε γιὰ τὴν ἀξίαν τῆς ἐργασίας τοῦ ἀπὸ τὴν 1η ὡς τὴν 4η τάξιν τοῦ Δημοτικοῦ.

ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Τὸ ζήτημα τῆς ἐλεύθερης ἐργασίας εἶναι σημαντικὸν καὶ πρέπει νὰ συμφωνῇ μὲ ὅ,τι πρέπει νὰ εἶναι αὐτὴ ἢ ἐλεύθερη δράσις.

Ὁ δόκιμος Decroly δὲν εἶναι θιασώτης τῆς ἀκαταστασίας καὶ τοῦ χάους, τῆς δλότελης ἐγκατάλειψης τῶν παιδιῶν στὴς ἰδιοτροπίαις τους· πιστεῖται τοῦναντίον πὼς εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ἀσκοῦν τὰ παιδιὰ στὴν προσωπικὴν ἐργασίαν, στὴν αὐθόρμητον δράσιν, στὴν ἐπιδίωξιν ἑνὸς σκοποῦ κατὸπιν ἐλεύθερης ἐκλογῆς. Καὶ μόνον αὐτὸ ἀπαιτεῖ ὁ δάσκαλος νὰ εἶναι ἐτοιμὸς νὰ συμβουλεύῃ, νὰ διευθύνῃ, νὰ δείχνῃ πὼς νὰ κάνουν, καθὼς ἐπίσης νὰ μὴν ἀφίγη τοὺς ἄστατους, τοὺς καθγατιζήδους, τοὺς κατεργάρηδους, νὰ ἐνοχλοῦν τοὺς συμμαθητὰς τους.

Ὁ Δρ Decroly πιστεῖται ἐξ ἄλλου πὼς τὸ παιδί ὄχι μόνον πρέπει νὰ μάθῃ νὰ ἐργάζεται μόνον, ἀλλὰ ἐπίσης ὀφείλει νὰ προσπαθῇ νὰ συνεργάζεται καὶ μὲ ἄλλους. Ὁ δάσκαλος μπορεῖ λοιπὸν νὰ ἐπιβάλλῃ μιὰ τάξιν, μιὰ πειθαρχίαν· νὰ μεσολαβῇ σὲ περίπτωσιν σύγκρουσης, ἂν δὲ θέλῃ ἢ συνεργασία νὰ ἐμποδίζεται μὲ τὴν παρουσία ἑνὸς ταραξία ἢ ἀδιάφορου, ποῦ δὲν ἔχει ἀκόμα συνηθίσει στὴν ἀπὸ κοινοῦ ἐργασίαν ἢ ποῦ προτιμᾷ ν' ἀφήσῃ τοὺς ἄλλους νὰ ἐνεργήσουσιν καὶ αὐτὸς νὰ ἀπολαύσῃ παθη-

τικὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν προσπαθειῶν τῶν ἄλλων. Πρέπει νὰ εὐνοοῦμε ὅσο τὸ δυνατὸ τὴν δρᾶσιν τοῦ παιδιοῦ ποῦ ἐτοίμασε μόνο του τὰ ψυχολογικὰ προηγούμενα: παρατήρηση, στοχασμὸς, σκέψη, θέληση, γιατί αὐτὴ ἡ μορφή τῆς πνευματικῆς ἐργασίας εἶναι ἡ πιὸ ὠφέλιμη γιὰ τὴν ἰσορροπία τοῦ μυαλοῦ του καὶ τὴν ἀνάπτυξή του.

Γιὰ νὰ πετύχουμε, ὅλες οἱ εὐκαιρίες πρέπει νὰ εἶναι κατάλληλες κι ὁ δάσκαλος νὰ τις ἀρπάξῃ ἀμέσως. Μὰ μπορεῖ ἐπίσης νὰ ἀφιερῶσιν στιγμὲς ποῦ τις διάλεξε εἰδικὰ γι αὐτὸ τὸ σκοπὸ καὶ νὰ προλάβῃ τὰ παιδιὰ ποῦ θὰ διαθέσουν μιὰν ὠρισμένην στιγμὴν γιὰ νὰ κάμουν κεῖνο ποῦ τοὺς ἀρέσει, θὰ τὰ ἐξηρωτήσῃ πιά γιὰ τὰ σχέδιά τους, θὰ τὰ κεντᾶ. Οἱ ἀσκήσεις μποροῦν νὰ εἶναι μιὰ μεγάλη βοήθεια γιὰ νὰ ἐρεθίζεται ἡ δημιουργικὴ φαντασία καὶ νὰ προκαλεῖται σωρεῖα ποικίλων πειραμάτων σχετικῶν μὲ τὸ χειρισμὸ ὕλικου καὶ ἐργαλείων.

Χρειαίεται γι αὐτὸ νὰ ὑπάρχῃ ἕνα μέρος ἐπίτηδες μὲ ἀποθηκὲς ταξινομημένων ὕλικῶν γιὰ νὰ μπορῇ τὸ παιδί νὰ θρῖσκη εὐκολὰ τὰ ὕλικά ποῦ τοῦ χρειάζονται γιὰ τὶς ἐργασίες του.

ΔΙΔΑΧΤΙΚΑ ΠΑΙΓΝΙΑ

Τὰ διδαχτικὰ πα γνία εὐνοοῦν τὴν δρᾶσιν τοῦ παιδιοῦ, τοῦ δίνουσι τὴν εὐκαιρία νὰ ἐργάζεται προσωπικὰ καὶ ἱκανοποιῶσιν τὸ φυσικὸ του ἔνστικτο ποῦ τὸ κάνει νὰ παίξῃ μὲ εἰκόνες ἢ μὲ χρωματιστὰ ἀντικείμενα.

Αὐτὰ προσφέρουσι μεγάλας ὑπηρεσίας: βοηθοῦν τὸ δάσκαλο νὰ ἀτομικοποιήσῃ τὶς ἀσκήσεις καὶ νὰ κἀνῃ ἐπαναλήψεις τῶν ἐνοιῶν ποῦ πρέπει νὰ συγκρατηθοῦν καὶ νὰ αὐτοματοποιηθοῦν.

Ἀποτελοῦνται τὰ περισσότερὰ τους ἀπὸ ἀντικείμενα ἢ εἰκόνες τοποθετημέναι πάνω σὲ χαρτόνια καὶ δίνουσι ἀφορμὴν σὲ ἀσκήσεις συσχετισμοῦ τῆς ἀνάγνωσιν καὶ τῆς ἀριθμητικῆς.

Τῆς χρήσιν τους ἡ ἀρχὴ βασίζεται στὴν ἀξία τῶν παιγνιδιῶν ὡς μέσον νὰ κἀταστήσῃ τὸ παιδί εὐχάριστα ἐνεργητικὸ, ἐξασφαλίζοντας τὸν χρήσιμον ἀριθμὸν ἐπαναλήψεων γιὰ νὰ συγκρατήσῃ τὶς ἐνοιῶν ποῦ πρέπει νὰ τοῦ ἐντυπωθοῦν.

Θυμίζουσι χωρὶς ἀμφιβολία τὶς ἀσκήσεις γιὰ ἀνώμαλα καὶ καθυστερημένα γιατί παίρνουσι τὰ θέματά τους ἀπὸ ὑπάρξεις ἢ ἀντικείμενα γνωστὰ στὸ παιδί προπαθόντας νὰ δημιουργήσουσι μιὰν ἀσκήσιν ποῦ γι αὐτὴν ἐργάζεται τὸ ἴδιον τὸ παιδί.

Τὰ παιγνίδια μὲ εἰκόνες ἔτοιμες χρησιμεύουσι πρὸ πάντων γιὰ τὴν ἰδεο-οπτικὴ ἀνάγνωσιν καὶ τὴν πρώτην ἀριθμητικὴν: ἀποτελοῦν τὴν μετὰβασιν ἀπὸ τὰ καθαυτὰ παιγνίδια, ποῦ παριστάνουσι πραγματικὰ ἢ σὲ μικρογραφία ἀντικείμενα (σπίτι, κουζίνα, σταῦλος, ὑποστατικὸ, διάφορα ζῶα, δέντρα, τραῖνα, τράμ, ἀμάξι, χεραμάξι, νοικοκυριό, κοδκλες) στὶς ἀτομικὰς βαθμιαίας ἀσκήσεις ποῦ παριστάνονται μὲ ἐρωτήσεις πάνω σὲ χαρτόνια ἢ μὲ παιγνίδια γραμματικῆς, φυσικῆς, γεωγραφίας καὶ ἱστορίας. Ἔτσι μὲ αὐτὰ ἀτομικοποιεῖται ἡ ἐργασία καὶ δεκαπλασιάζεται ἡ ἀπόδοσιν κάθε παιδιοῦ, προκαλώντας συγχρόνως τὴν ἀμιλλα καὶ τὴν συνεργασία. Τέλος, αὐτὸ εἶναι τὸ σύστημα ποῦ ἐφαρμόζεται συχνὰ στὰ ἐργαστήρια, φυσικῆς καὶ χημείας καθὼς καὶ στὰ ἄλλα ἐργαστήρια τέχνης ὅπου κάθε ἄτομον ἐργάζεται ἀνάλογα μὲ τὶς σωματικὰς καὶ πνευματικὰς του δυνάμεις καὶ ὅπου τὴν παραγωγὴν τοῦ καθενὸς τὴν ἐπιβλέπει ἕνας ἀρμόδιος ἀρχηγός.